

Izveštaj o pravima žena i rođnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu

PreneraŽena

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu
sačinjen je u saradnji sa i uz podršku Tima Ujedinjenih nacija za ljudska
prava u Srbiji. Prvenstveno odražava stavove autorke a ne neophodno
stavove Ujedinjenih nacija.

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu

Kosana Beker

Biljana Janjić

Valentina Lepojević

PreneraŽena

Maj 2020.

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu

Autorke: Kosana Beker, Biljana Janjić, Valentina Lepojević

Saradnice: Maja Mirkov, Sonja Kojić

Izdavač: Udruženje građanki FemPlatz

Dizajn:
MaxNova doo Beograd

Štamparija:
MaxNova doo Beograd

Tiraž:
100 komada

Uz podršku Tima Ujedinjenih nacija za ljudska prava

SADRŽAJ

UVOD.....	4
NACIONALNI KONTEKST	6
Rodno senzitivni podaci i statistika	8
Mehanizmi za rodnu ravnopravnost	9
MEĐUNARODNE OBAVEZE I IZVEŠTAVANJE U OBLASTI RODNE RAVNOPRAVNOSTI I PRAVA ŽENA	12
ZAKONI I JAVNE POLITIKE U SRBIJI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I PRAVA ŽENA	18
POLOŽAJ ŽENA U SRBIJI.....	21
5.1. Diskriminacija žena.....	21
5.1.1. Diskriminatorni rodni stereotipi.....	22
5.1.2. Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti	26
5.1.3. Višestruka diskriminacija žena	30
5.2. Učešće u javnom i političkom životu	32
5.3. Žene, mir, bezbednost	38
5.4. Obrazovanje	40
5.5. Rad, zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje.....	44
5.5.1. Uticaj mera štednje na ženska ljudska prava.....	51
5.6. Zdravlje i zdravstvena zaštita.....	53
5.7. Nasilje prema ženama.....	58
5.7.1. Femicid.....	61
5.7.2. Nasilje prema višestruko diskriminisanim grupama žena	63
5.7.3. Trgovina ženama i devojčicama.....	64
5.7.4. Medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama.....	65
5.8. Pristup pravdi	65
Pravda za Mariju Lukić	68
5.9. Porodični i imovinski odnosi.....	69
LITERATURA.....	73
Zakoni i podzakonska akta.....	77
Internet izvori	79

Lista tabela

Tabela 1: Broj jedinica lokalnih samouprava prema stepenu razvijenosti, 2014. godina	7
Tabela 2: Mehanizmi za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave, 2018. godina	9
Tabela 3: Devojčice i stupanje u brak, 2014. godina, MICS.....	30
Tabela 4: Udeo žena među zaposlenima u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije i povećanje u odnosu na 2018. godinu, 2019. godina.....	39
Tabela 5: Dečaci i devojčice po nivoima obrazovanja, 2018/19. školska godina	41

Tabela 6: Udeo studentkinja u različitim oblastima visokog obrazovanja, školska 2018/19. godina, Republički zavod za statistiku.....	43
Tabela 7: Žene i muškarci prema statusu aktivnosti.....	45
Tabela 8: Zaposleni prema sektoru delatnosti i polu, 2019. godina	51
Tabela 9: Broj slučajeva nasilja, po mesecima, 2019. godina	60

01 — UVOD

Žene u Srbiji imaju ista prava kao i muškarci, ali je njihov položaj lošiji. Sva istraživanja na ovu temu sprovedena u Srbiji poslednjih decenija, pokazuju da su žene diskrimisane na osnovu pola i roda, da su u lošijem položaju od muškaraca, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi, da su izložene diskriminatornim rodnim stereotipima i nasilju. Takođe, žene su manje zaposlene iako su obrazovanije, rade na slabije plaćenim poslovima, opterećene su radom u domaćinstvu i brigom o deci više od muškaraca, a manje učestvuju u odlučivanju. Žene iz višestruko marginalizovanih grupa u riziku su od višestruke diskriminacije, izložene su specifičnim oblicima nasilja i u lošijem su položaju i u poređenju sa ženama iz opšte populacije i u poređenju sa muškarcima iz svojih grupa.

Zbog toga smo napisale ovaj izveštaj, sa idejom da damo kratak pregled položaja žena u Srbiji u 2019. godini, uključujući i žene iz višestruko marginalizovanih grupa. Izveštaj je zasnovan na postojećim istraživanjima i izveštajima međunarodnih organizacija, nacionalnih institucija i organizacija, kao i organizacija civilnog društva. U izveštaju su predstavljeni stavovi i mišljenje žena iz Srbije koje smo sakupile kroz fokus grupe, radionice, individualne intervjuje i anketu o izazovima sa kojima se suočavaju žene i predlozima za unapređenje njihovog položaja. Planiramo da ovaj izveštaj objavljujemo svake godine, po ugledu na godišnje izveštaje Beogradskog centra za ljudska prava,¹ koji nam dugo godina daju važne informa-

cije o stanju ljudskih prava u Srbiji, samo što ćemo se mi usredsrediti na prava žena i devojčica u Srbiji.

U pitanju je nulti izveštaj o pravima žena i rodnoj ravнопravnosti u Srbiji, kojim započinjemo redovno godišnje izveštavanje, u saradnji sa Timom UN za ljudska prava u Srbiji.

Koristile smo strukturu Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW konvencija),² koju smo prilagodile nacionalnom kontekstu. U martu 2019. godine Srbija je dobila preporuke CEDAW komiteta³ u vezi sa četvrtim periodičnim izveštajem o primeni CEDAW konvencije u Republici Srbiji.⁴ Pojedine preporuke CEDAW komiteta posebno su navedene u ovom izveštaju, u okviru odgovarajućih tema.

¹ Godišnji izveštaji Beogradskog centra za ljudska prava o stanju ljudskih prava u Srbiji dostupni su na: <http://www.bgcentar.org.rs/obrazovanje/publikacije/izvestaji-o-stanju-ljudskih-prava/>

² Tekst CEDAW konvencije, opšti komentari CEDAW komiteta, izveštaji Republike Srbije o implementaciji CEDAW konvencije i zaključna zapažanja CEDAW komiteta sa preporukama Republici Srbiji, dostupni su na srpskom jeziku na sajtu Kancelarije za ljudska i manjinska prava, na: <https://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/156>

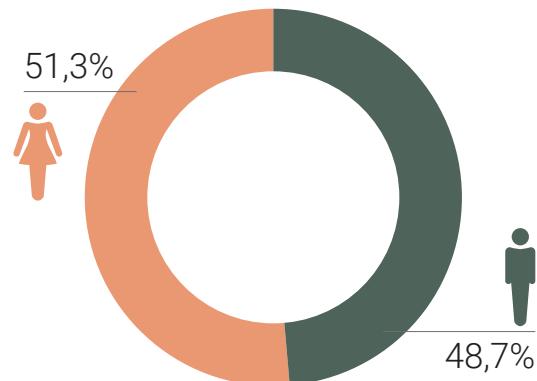
³ Ibid, u daljem tekstu: CEDAW/C/SRB/CO/4.

⁴ Ibid.

02 — NACIONALNI KONTEKST

Republika Srbija je svrstana u zemlje čije su ekonomije klasifikovane sa višim srednjim dohotkom, a bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika je u Srbiji u 2018. godini iznosio 6.390 USD.⁵ Srbija je podeljena na pet statističkih regiona, 29 upravnih okruga i ima ukupno 174 jedinica lokalne samouprave. Prema uredbi iz 2014. godine,⁶ regioni i jedinice lokalne samouprave raspoređeni su u pet grupa po nivou razvijenosti (u odnosu na demografske pokazatelje, pokazatelje socijalne i ekonomske razvijenosti, stepenu obrazovanja stanovništva i kompenzacijama za gradove).

Procjenjen broj stanovnika Srbije u 2018. godini je 6.982.604.⁷

5 Data for Serbia, Upper middle income, the World Bank data, dostupno na: <https://data.worldbank.org/?locations=RS-XT>

6 Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regiona i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu, „Sl. glasnik RS“, br. 104/2014

7 Profil Republike Srbije, novembar 2019, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019

Stepen razvijenosti jedinica lokalne samouprave	Broj jedinica lokalne samouprave
1. Iznad republičkog proseka	20
2. U rasponu od 80% do 100% republičkog proseka	34
3. U rasponu od 60% do 80% republičkog proseka	47
4. Ispod 60% republičkog proseka	44
5. Devastirana područja – ispod 50% republičkog proseka	19

Tabela 1: Broj jedinica lokalnih samouprava prema stepenu razvijenosti, 2014. godina

Prosečna starost stanovništva je 43 godine, a očekivano trajanje života je 78 godina za žene i 73 godine za muškarce. Prosečan broj članova domaćinstva je 2,88.⁸ U Srbiji, deca od 0 do 17 godina čine 17% stanovništva, dok je 20% stanovništva starije od 65 godina što Srbiju svrstava u prvih deset zemalja u Evropi sa najvećim udelom starijeg stanovništva u ukupnoj populaciji.⁹ U starosnoj kategoriji od 65 i više godina, žene čine 57,8% (723.249)

dok je muškaraca 42,2%.¹⁰ Stopa prirodnog priraštaja je i dalje negativna i iznosila je -5.

Prema podacima iz popisa stanovništva iz 2011. godine, osobe sa invaliditetom čine oko 8% stanovništva u Srbiji (571.780).¹¹ Od ukupnog broja osoba sa invaliditetom, 58,2% čine žene, a 41,8% su muškarci. Prema velikim starosnim grupama, 60,3% osoba sa invaliditetom ima 65 i više godina, 38,5% ima između 15 i 64 godina, a samo 1,2% su deca od 0 do 14 godina što znači da je prosečna

8 Podaci za 2011. godinu prema podacima Republičkog zavoda za statistiku.

9 *World Population Prospects*, United Nations Population Division, 2019; Toshihiko Kaneda, Charlotte Greenbaum, Kaitlyn Patierno, 2019 *World Population Data Sheet*, 2019

10 *Stanovništvo prema starosti i polu, po regionima, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012

11 Milan M. Marković, *Osobe sa invaliditetom u Srbiji, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014.

starost osoba sa invaliditetom 25 godina viša od prosečne starosti opšte populacije u Srbiji.¹²

Stopa rizika od siromaštva u 2018. godini iznosila je 24,3%, a riziku su najviše izložene mlade osobe od 18 do 24 godine (29,1%) i deca od 0 do 18 godina (28,8%).¹³ Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti, što uključuje osobe u riziku od siromaštva ili osobe koje su izrazito materijalno uskraćene ili žive u domaćinstvima veoma niskog intenziteta rada, iznosila je 34,3% u 2018. godini.¹⁴

Prosečna zarada bez poreza i doprinosa po zaposlenom iznosila je 49.650 dinara u 2018. godini. Prema podacima za 2018. godinu, **7,1% stanovnika Srbije je bilo ispod linije absolutnog siromaštva** s tim što je stopa siromaštva najizraženija u regionu Južne i Istočne Srbije (11,9%).¹⁵ Siromaštvo je najizraženije kod osoba koje žive u domaćinstvima u kojima nosilac domaćinstva ima nizak nivo obrazovanja, odnosno, nezavršenu osnovnu školu ili nije na tržištu rada, ali i u višečlanim porodicama (šestočlane i više). Stopa absolutnog siromaštva dece je 7,8%, a zabeležen je porast siromaštva kod osoba koje žive u dvočlanim porodicama u odnosu na 2017. godinu (sa 5,5% na 8,1%).¹⁶ Vrednost gini koeficijenta¹⁷ u 2017. godini iznosila je 36,2.¹⁸

Rodno senzitivni podaci i statistika

Republika Srbija je u prethodnom periodu, a nakon brojnih preporuka međunarodnih i regionalnih tela unapredila prikupljanje podataka i razvrstavanje po polu, iako i dalje postoji mnogo prostora za unapređenje, a postoje i oblasti u kojima ne postoje javno dostupni podaci razvrstani po polu (npr. postoji podatak o ukupnom broju upisanih birača, ali nema podataka o broju upisanih žena i muškaraca

u birački spisak). Republički zavod za statistiku raspolaže podacima razvrstanim po polu u različitim oblastima života (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, pravosuđe, zaposlenost, zarade i penzije, korišćenje vremena, donošenje odluka, itd.). Ovi podaci, prikupljeni iz različitih izvora, objavljuju se i u publikacijama *Žene i muškarci u Republici Srbiji* (poslednje izdanje je iz 2017. godine).

Srbija je bila prva država van Evropske unije koja je 2016. godine uvela Indeks rodne ravnopravnosti.¹⁹ U pitanju je merni instrument za merenje ravnopravnosti, na kojem se koristi skala od 1 (potpuna neravnopravnost) do 100 (potpuna ravnopravnost), kroz šest domena: znanje, rad, novac, zdravlje, vreme i moć, kao i dva poddomena: nasilje i unakrsne nejednakosti.²⁰ Do sada je dva puta urađen Indeks rodne ravnopravnosti u Srbiji, prema podacima iz 2014. i 2016. godine. Vrednost indeksa porasla je za 3,4 poena u ovom periodu, pa je u 2016. godini iznosila 55,8 poena,²¹ što je za 10,4 poena niže u odnosu na prosek država članica Evropske unije.²²

Iako je prikupljanje podataka o položaju žena unapređeno i dalje postoje problemi sa dostupnim podacima razvrstanim po polu, starosnom dobu, invaliditetu, socijalnom statusu i slično i to u različitim životnim oblastima. Nepostojanje podataka onemogućava adekvatnu pripremu i planiranje mera javnih politika koje bi odgovorile na potrebe žena iz višestrukog marginalizovanih grupa. Stoga se često dešava da procena uspešnosti uvedenih mera pokazuje da mere ne odgovaraju na potrebe žena iz višestrukog diskriminisanih grupa te se pristupa izmenama javnih politika. S tim u vezi, CEDAW komitet je preporučio Srbiji da sproveđe sveobuhvatnu analizu i proceni položaj i potrebe ugroženih grupa žena, kao što su Romkinje, starije žene, siromašne žene, žene sa invaliditetom, izbeglice i interna raseljene žene, žene koje same vode domaćinstva, kako bi prikupila podatke za unapređenje zakonodavnog okvira i razvoj politika.²³

12 Ibid, str. 22-23

13 *Siromaštvo i socijalna nejednakost 2018*, Republički zavod za statistiku, 15.10.2019, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20191015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2018/>

14 Ibid.

15 *Ocena absolutnog siromaštva u Srbiji u 2018. godini*, Vlada Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2019, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/10/Ocena_absolutnog_siromastva_u_2018_cir.pdf

16 Ibid.

17 Gini koeficijent meri nejednakost u celoj populaciji i uzima vrednosti od 0 do 1, tj. od 0 do 100, pri čemu vrednost 0 označava potpunu jednakost potrošnje svih pojedinaca, a vrednost 1, tj. 100 potpunu koncentraciju potrošnje na samo jednog pojedinca.

18 *GINI Index (World Bank estimate) – Serbia*, The World Bank, dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=RS>

19 Marija Babović, *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji. Merenje rodne ravnopravnosti u Srbiji 2014. godine*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2016

20 *Gender Equality Index*, European Institute for Gender Equality EIGE, dostupno na: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index>

21 Marija Babović, op.cit, 2018, str. 6

22 Ibid, str. 7

23 CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 44.

Mehanizmi za rodnu ravnopravnost

Najvažniji nacionalni mehanizam za rodnu ravnopravnost je **Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost**, koje je Vlada Srbije osnovala 30. oktobra 2014. godine sa mandatom da razmatra sva pitanja i koordinira rad organa državne uprave u vezi sa rodnom ravnopravnosću. Međutim, u zaključnim zapažanjima, CEDAW komitet je izrazio zabrinutost zato što Koordinacionom telu nedostaje adekvatan budžet, osoblje, politička nezavisnost i održivost, kao i zato što postoji dupliranje uloga i nedostatak sinergije između Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost i Sektora za borbu protiv diskriminacije i rodne ravnopravnosti koji je 2017. godine uspostavljen u Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. Ovaj sektor bavi se pripremom i analizom informacija i drugih analitičkih materijala, izradom zakona i drugih propisa u oblasti antidiskriminacije i rodne ravnopravnosti, daje mišljenje i predlaže mere za sprovođenje propisa, izrađuje analize i izveštaje o primeni međunarodnih konvencija. Uprkos nadležnostima ovog ministarstva u oblasti rodne ravnopravnosti, evidentno je prolongiranje usvajanja novog zakona o rođnoj ravnopravnosti koji bi značajno doprineo boljem položaju žena u Srbiji. Treba ukazati da Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost, kao osnovni i najvažniji nacionalni mehanizam, nije utemeljeno u zakonu, ima veoma ograničene ljudske resurse, a funkcionisanje ovog mehanizma zavisi od stranih donatora.²⁴

Na pokrajinskom nivou, za poslove rodne ravnopravnosti zadužen je **Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova**, koji, između ostalog, priprema analitičke i druge materijale u vezi s primenom propisa iz oblasti ravnopravnosti polova, realizuje aktivnosti za unapređivanje rodne ravnopravnosti u AP Vojvodini, promoviše principe jednakih mogućnosti za žene i muškarce. Takođe, Pokrajinski sekretarijat je zadužen za praćenje stanja i predlaganje mera, praćenje primene ratifikovanih konvencija i preporuka međunarodnih organizacija u ovoj oblasti, ali i za predlaganje i sprovođenje posebnih mera radi poboljšanja ekonomskog i društvenog položaja žena, naročito ranjivih grupa žena. Kao povereni posao, obavlja nadzor nad primenom Zakona o ravnopravnosti polova na teritoriji AP Vojvodine. Međutim, izveštaji i analize pokazuju da je premeštanje sektora iz Sekretarijata za rad, zapošljavanje i rodnu ravnopravnost dovelo do „brisanja važnog institucionalnog nasledja“, odnosno, važne publikacije, analize i studije koje su bile objavljene na veb-sajtu prethodnog mehanizma nisu više dostupne.²⁵

Zakonom o ravnopravnosti polova definisano je da se u organima jedinica lokalne samouprave organizuje stalno radno telo ili određuje zaposleni za rodnu ravnopravnost i obavljanje poslova ostvarivanja jednakih mogućnosti.²⁶ Prema podacima iz Posebnog izveštaja Zaštitnika građana, mehanizmi za rodnu ravnopravnost na lokalnom nivou uspostavljeni su na sledeći način:

Mehanizam za rodnu ravnopravnost u jedinici lokalne samouprave	Broj jedinica lokalne samouprave
Skupštinsko radno telo	80
Telo – osoba pri opštinskom/gradskom veću	18
Imenovano lice zaduženo za oblast rodne ravnopravnosti	26
Osoba zaposlena u opštinskoj/gradskoj upravi	52
Kancelarija za rodnu ravnopravnost	3

Tabela 2: Mehanizmi za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave, 2018. godina

24 Marija Babović, *Politike rodne ravnopravnosti*, Monitoring socijalne situacije u Srbiji, 19.3.2019, dostupno na: <http://mons.rs/politike-rodne-ravnopravnosti>

25 Ibid

26 Član 39. Zakona o ravnopravnosti polova, „Sl. glasnik RS”, br. 104/2009

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- Ojača mandat i nezavisnost tela za rodnu rav-nopravnost tako što će im pružiti adekvatne ljudske i finansijske resurse i jasno definisati njihove odgovornosti kako bi se osigurala skladna saradnja i izbeglo preklapanje;
- Završi uspostavljanje mehanizama za rodnu rav-nopravnost na lokalnom nivou, opremi ih adekvatnim ljudskim, finansijskim i tehničkim resursima i oposobi ih da učestvuju u donošenju odluka u odgovarajućim oblastima, kao i da obezbedi neophodnu koordinaciju između nacionalnog i lokalnog nivoa;
- Poboljša saradnju sa organizacijama civilnog društva, posebno ženskim organizacijama, finansijski poboljša njihov rad i sistematično ih uključi u razvoj zakona, politika i programa, na nacionalnom i lokalnom nivou.²⁷

---

27 CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 16

Rezultati analize Zaštitnika građana pokazali su da mehanizmi za rodnu ravnopravnost nisu uspostavljeni u svim jedinicama lokalne samouprave iako postoji zakonska obaveza, da su pitanja od značaja za sprovođenje rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou nedovoljno uređena Zakonom o ravnopravnosti polova i Zakonom o lokalnoj samoupravi, kao i da nisu uređeni način i kriterijumi za osnivanje mehanizama za rodnu ravnopravnost. Pored toga, mehanizmi ne postupaju u dovoljnoj meri u skladu sa ciljem zbog kojeg su osnovani, ne dostavljaju izveštaje o stanju u oblasti rodne ravnopravnosti skupštini jedinice lokalne samouprave i nedovoljno sarađuju sa organizacijama civilnog društva. Takođe, u izveštaju se ukazuje da nisu dovoljno razvijena znanja i kompetencije u oblasti rodne ravnopravnosti,²⁸ kao i niz drugih problema i nedoslednosti koje negativno utiču na samo funkcionisanje postojećih lokalnih mehanizama, uključujući i to da lokalni mehanizmi nemaju dovoljno kapaciteta za adekvatno funkcionisanje, kao i neaktivnost pojedinih lokalnih mehanizama.²⁹

Uprkos važnosti i napretku u uspostavljanju i funkcionišanju mehanizama za rodnu ravnopravnost, kao osnovnih mehanizama za promociju, planiranje, sprovođenje, koordinaciju i procenu uspešnosti rodnih politika na svim nivoima i dalje postoje brojne prepreke u načinu funkcionisanja mehanizama, što dovodi u pitanje posvećenost i opredeljenost države u vezi sa ostvarivanjem principa rodne ravnopravnosti.

28 Nataša Jović i Borjana Peruničić, *Poseban izveštaj Zaštitnika građana, Zastupljenost žena na mestima odlučivanja i pozicija i aktivnosti lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave u Srbiji*, Zaštitnik građana, Beograd, maj 2018

29 Marija Babović, op.cit, 2019

03

MEDUNARODNE OBAVEZE I IZVEŠTAVANJE U OBLASTI RODNE RAVNOPRAVNOSTI I PRAVA ŽENA

Tokom 2019. godine, Srbija je imala nekoliko važnih procesa u vezi sa obavezama preuzetim ratifikacijom međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i u pogledu izveštavanja o primeri konvencija.

Republika Srbija nije ratifikovala jednu od devet osnovnih konvencija Ujedinjenih nacija i to Međunarodnu konvenciju o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, koju je potpisala još 2004. godine.³⁰ Takođe, Srbija nije ratifikovala pojedine opcione protokole koji bi omogućili slanje individualnih predstavki građana komitetima Ujedinjenih nacija u slučaju kršenja ljudskih prava garantovanih ovim konvencijama, a to su treći opcioni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o postupku po predstavkama i opcioni protokol uz Međunarodni pakt o

ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji je usvojen 10. decembra 2008. godine, a stupio na snagu 5. maja 2013. godine.³¹

S tim u vezi, treba ukazati da je Kancelariji za ljudska i manjinska prava podneta Inicijativa za ratifikaciju Opcionog protokola uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima,³² kao i da je Kancelarija za ljudska i manjinska prava, umesto sprovođenja propisane procedure, oву inicijativu prosledila Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, koje je inicijativu

³⁰ Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica je usvojena rezolucijom Generalne skupštine 45/158 18. decembra 1990. godine, dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx>

³¹ Pet godina: Analiza rada Zaštitnika građana Republike Srbije u periodu 2015–2019. godine, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, novembar 2019, str. 25-26, dostupno na: <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Analiza-rada-Ombudsmana-2015-2019.pdf>,

³² Inicijativu je podnela A 11* Inicijativa za ekonomska i socijalna prava

odbacilo bez i jedne reči obrazloženja.³³ Zbog toga je 45 organizacija civilnog društva izdalo zajedničko saopštenje *Protiv daljeg urušavanja ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji* u januaru 2019. godine, kojim se od Vlade Republike Srbije, između ostalog, zahtevalo da konačno otvorи dijalog o stanju u oblasti ekonomskih i socijalnih prava kako bi se preispitale štetne politike koje utiču na ostvarivanje ovih prava.³⁴

Prema podacima Kancelarije za ljudska i manjinska prava, Republika Srbija je od ugovornih tela Ujedinjenih nacija i Saveta za ljudska prava dobila ukupno 392 preporuke do novembra 2019. godine, od kojih se 95 odnosi na položaj žena.³⁵ Što se tiče izveštavanja o primeni CEDAW konvencije, Srbija je podnela inicijalni izveštaj CEDAW komitetu 2007. godine, a nakon toga je podnosila redovne izveštaje koji su rezultirali zaključnim zapažanjima CEDAW komiteta.

CEDAW komitet je izrazio zabrinutost u pogledu položaja žena u Srbiji u mnogim oblastima, a pojedinačne preporuke su predstavljene u ovom izveštaju u okviru posebnih tema.

Zabrinjavajuće je to što su mnoge preporuke ponovljene (privremene posebne mere, zapošljavanje, zdravlje i zdravstvena zaštita, diskriminatorični rodni stereotipi), što ukazuje da nisu preduzete adekvatne mere u cilju ispunjavanja prethodno dobijenih preporuka, što se negativno odražava na položaj žena i ostvarivanje njihovih prava.

U martu 2019. godine, CEDAW komitet je dostavio **Zaključna zapažanja u vezi sa četvrtim periodičnim izveštajem Republike Srbije**,³⁶ u kojima je sadržan veliki broj preporuka, uključujući i preporuke koje su u potpunosti ponovljene iz prethodnih zaključnih zapažanja (2013). Komitet je pozdravio određene napore koje je Srbija preduzela u periodu između dva izveštavanja, posebno

reformu zakonodavstva i napore usmerene na poboljšanje institucionalnog i političkog okvira sa ciljem ubrzavanja eliminacije diskriminacije žena i promovisanje rodne ravnopravnosti.

Tokom 2019. godine, Srbija je podnела **izveštaj o ostvarenom napretku u sprovođenju Pekinške deklaracije i Platforme za akciju +25**.³⁷ U izveštaju je navedeno da su u prethodnih pet godina u Srbiji ostvarena značajna dostignuća u ostvarivanju rodne ravnopravnosti: unapređen je normativno-strateški okvir; uspostavljeni institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima; objavljen je institucionalni odgovor na nasilje prema ženama; ustanovljena je zakonska obaveza rodno odgovornog budžetiranja; uveden je Indeks rodne ravnopravnosti; unapređena je rodna statistika i povećano je učešće žena na pozicijama odlučivanja.³⁸

Kao prioriteti Srbije za narednih pet godina, u kontekstu ubrzavanja napretka žena i devojčica, navedeni su sledeći prioriteti: 1) unapređenje zakonskog, strateškog okvira i mera za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena; 2) eliminisanje nasilja prema ženama i devojčicama; 3) pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje i reproduktivna prava; 4) neplaćeno staranje i rad u domaćinstvu/balansiranje obaveza na radu i u porodicu; 5) rodno odgovorno budžetiranje i 6) promena negativnih socijalnih normi i rodnih stereotipa.³⁹

³³ *Protiv daljeg urušavanja ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji*, A 11* Inicijativa za ekonomski i socijalni prava, Beograd, 25.1.2019. godine, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2019/01/Saop%C5%A1tenje-45-NVO-Protiv-daljeg-uru%C5%A1avanja-ekonomskih-i-socijalnih-prava-u-Srbiji.pdf>

³⁴ Ibid.

³⁵ *Informacija o javnom slušanju na temu sprečavanja nasilja nad ženama*, Narodna skupština Republike Srbije, 26.11.2019, dostupno na: http://www.parlament.rs/Odr%C5%BEeno_javno_slu%C5%A1anje_na_temu_spre%C4%8Davanja_nasilja_nad_%C5%BEenama.38062.941.html

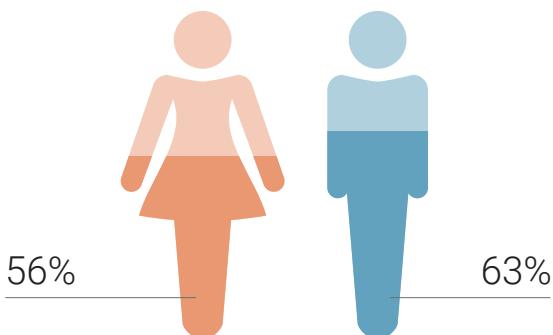
³⁶ CEDAW/C/SRB/CO/4 od 8.3.2019.

³⁷ *Beijing +25 National reports*, UNECE, dostupno na https://www.unece.org/b25_national_reports.html

³⁸ *National level review of the progress on the implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action +25*, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2019, str. 9, dostupno na: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/RCM_Website/Serbia_ENG.pdf

³⁹ Ibid, str. 26-31

Srbija je podnela i prvi **Dobrovoljni nacionalni izveštaj o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj: Ka jednakoći održivih mogućnosti za svakoga i svuda u Srbiji prerastanjem u održivost.**⁴⁰ U delu koji se odnosi na cilj br. 5 – *Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i devojčice*, ukratko je predstavljeno stanje u oblasti rodne ravnopravnosti iz perspektive mlađih i perspektive lokalnih samouprava, pri čemu nisu jasni razlozi zbog kojih nema drugih perspektiva u odnosu na ovaj važan cilj Agende 2030. Navedeno je da se mlade žene susreću sa rodno zasnovanom diskriminacijom, da štetne prakse poput dečijih brakova smanjuju šanse romskih devojčica da završe obrazovanje, kao i da su mlade žene, a posebno mlade žene na selu nesrazmerno opterećene kućnim poslovima i brigom o drugima u odnosu na mlade muškarce.⁴¹ Dečaci i mlađi muškarci u većoj meri (63%) smatraju da devojčice imaju jednaka prava, dok 56% devojčica i mlađih žena smatraju da nemaju jednaka prava kao dečaci i mlađi muškarci.

Dečaci i mlađi muškarci u većoj meri (63%) smatraju da devojčice imaju jednaka prava, dok 56% devojčica i mlađih žena smatraju da nemaju jednaka prava kao dečaci i mlađi muškarci.

Kao prioritete za javne politike navode: eliminisanje nasilja prema devojčicama i ženama i eliminisanje rodne neravnopravnosti na tržištu rada.⁴² U odnosu na lokalne samouprave, ukazano je na promociju Evropske povelje o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou, koja osim dokumenta koji politički obavezuje, predstavlja i veoma praktičan alat koji pomaže lokalnim samoupravama da u lokalne politike ugrade principe rodne ravnopravnosti i ljudskih prava. Povelja je usvojena u 67 lokalnih samouprava, a u 48 je usvojen i lokalni akcioni plan za sprovođenje povelje.⁴³ Pored toga, ukazano je da žene na lokalnom nivou nisu dovoljno zastupljene na mestima na kojima je moguće ostvariti veći uticaj na kreiranje politika značajnih za celu zajednicu, veoma ih je malo na mestima gradonačelnica/predsednica opština (7%), kao i na mestima predsednica skupštine opštine/grada (14%).⁴⁴ Na kraju, ukazano je da će se poseban napor uložiti u podršku opštinama i gradovima u uvođenju i sprovođenju rodno odgovornog budžetiranja jer su za sprovođenje ove reforme neophodni unapređeni lokalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost i visok nivo koordinacije i rodne osetljivosti u svim sektorima lokalne samouprave.⁴⁵

Srbija je u 2019. godini podnela **Treći periodični izveštaj o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.**⁴⁶ U vezi sa preporukom br. 16 koja se odnosi na rodnu diskriminaciju, u državnom izveštaju predstavljeni su neki pozitivni aspekti koji su postignuti u periodu između dva izveštavanja. Između ostalog, to su Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine, povećano učešće žena u političkom životu na najvišim državnim funkcijama (npr. predsednica Narodne skupštine, predsednica Vlade, potpredsednica Vlade, guvernerka, predsednica Ustavnog suda i dr), kao i na povećan broj žena u Narodnoj skupštini i lokalnim skupštinama.⁴⁷

U delu koji se odnosi na zapošljavanje i ekonomski položaj, navedeno je da je stopa zaposlenosti žena i dalje značajno niža u poređenju sa muškarcima, kao i da su Nacionalnim akcionim planom zapošljavanja (2018) posebno izdvojene sledeće kategorije: samohrane majke, žrtve porodičnog nasilja, žrtve trgovine ljudima, korisnice novčane socijalne pomoći i Romkinje, kao i da se pruža

42 Ibid, str. 49-50

43 Ibid, str. 50

44 Ibid.

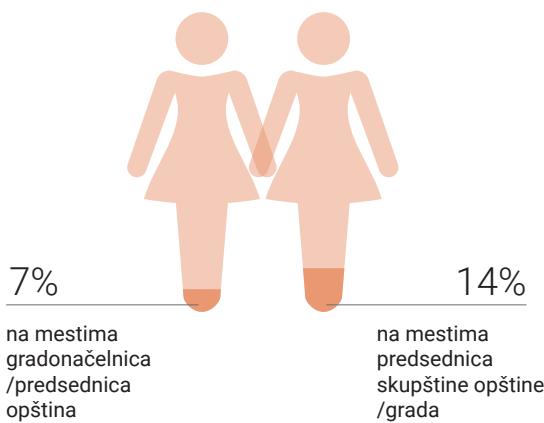
45 Ibid, str. 50-51

46 Treći periodični izveštaj o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Republika Srbija, april 2019, dostupno na: <https://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/142>

47 Ibid, str. 17

40 Dobrovoljni nacionalni izveštaj Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj, Vlada Republike Srbije, 2019, dostupno na: <http://www.civilnodrustvo.gov.rs/upload/DNI,%20srp.pdf>

41 Ibid, str. 48

podrška ženskom preduzetništvu.⁴⁸ Nadalje, navedeno je da raste učešće žena u aktivnim merama politike zapošljavanja i nabrojani su programi, projekti i inicijative koji se sprovode u Srbiji, kao i učešće žena, preduzetnica, vlasnica malih, mikro i srednjih preduzeća i žena sa sela u ovim merama.⁴⁹

Iako se izveštaji iz senke nevladinih organizacija očekuju tokom 2020. godine, Centar za dostojanstven rad objavio je analizu stanja ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji, kao izveštaj o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.⁵⁰ U ovoj analizi je ukazano da uprkos opredeljenju države da se rodna perspektiva uvede u sve javne politike, nije urađena nijedna rodna analiza zakona, politika i programa, a pored toga su usvojeni zakoni u vezi sa merama štednje,⁵¹ koji su nesrazmerno negativno uticali na žene.⁵² Takođe, ukazano je na rodne nejednakosti na tržištu rada, na segregaciju zanimanja, na rodni jaz u platama, na odsustvo rodne perspektive u politikama zapošljavanja, nemogućnost usklađivanja profesionalnog i porodičnog života, kao i na veoma loš položaj mlađih i starijih žena na tržištu rada.⁵³

48 Ibid, str. 17-18

49 Ibid, str. 18-19

50 Bojan Urdarević i dr, *Analiza stanja ekonomskih i socijalnih prava u Republici Srbiji – Izveštaj o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*, Centar za dostojanstven rad, Beograd, 2019

51 Ibid, str. 22

52 *Submission to the Independent Expert on Foreign Debt and Human Rights, The Impact of Economic Reform Policies on Women's Rights in the Republic of Serbia*, FemPlatz and A11 Initiative for Economic and Social Rights, April 2016, dostupno na: http://femplatz.org/library/submissions/2018-04-05-Submission_-the_impact_of_economic_reform_policies_on_women_Fem-Platz_A11.pdf

53 Bojan Urdarević i dr, op.cit, 2019, str. 22-23

Veoma je važno što je ovim izveštajem skrenuta pažnja na razliku između *de iure* i *de facto* ravnopravnosti žena i muškaraca, uz konstataciju da se stvarna ravnopravnost ne može doći samo usvajanjem zakona i politika koje su rodno neutralne, odnosno, takvi zakoni i politike mogu da prodube neravnopravnost, ukoliko se adekvatno ne sagledaju i ne uvaže socijalne, ekonomske i kulturne nejednakosti.⁵⁴

U novembru 2019. godine, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava objavio je i dostavio Listu pitanja Srbiji (*List of issues*).⁵⁵ Između ostalog, komitet je tražio od Srbije da objasni kako je urađena procena uticaja mera štednje koje su uvedene od 2014. godine na ostvarivanje prava garantovanih Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima na osobe koje žive u siromaštvu ili su u riziku od siromaštvra. Takođe, komitet je zatražio informacije o mera koje su preuzete sa ciljem podizanja svesti o antidiskriminacionim zakonima kod državnih i javnih službenika, kao i informacije i podatke o uticaju primene mera iz Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period 2016 – 2020. U vezi sa radom i zapošljavanjem, zatražena je informacija o efektima primene Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2011 – 2020, posebno u delu koji se odnosi na formalno zapošljavanje i na teže zapošljive osobe, kao i objašnjenje plana povećanja učešća nezaposlenih na tržištu rada, posebno određenih marginalizovano grupa, a među njima posebno Romkinja i žena sa invaliditetom. Na sajtu komiteta dostupno je šest izveštaja nevladinih organizacija u vezi sa Listom pitanja, između ostalog i prilog Platforme organizacija za saradnju sa UN mehanizmima za ljudska prava.⁵⁶

54 Ibid, str. 27

55 *List of issues in relation to the third periodic report of Serbia*, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/SRB/Q/3, 12.11.2019, dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E%2Fc12%2fSRB%2fQ%2f3&Lang=en

56 UN Treaty Body Database, dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=SRB&Lang=EN

Prvi pravno obavezujući dokument na nivou Saveta Evrope u vezi sa nasiljem prema ženama jeste Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Ova konvencija je u Srbiji ratifikovana 2013. godine,⁵⁷ što podrazumeva preuzimanje određenih obaveza, kao na primer: izmene i dopune krivičnog zakonodavstva i uspostavljanje odgovornosti države za obezbeđivanje i adekvatno funkcionisanje opštih i specijalizovanih usluga podrške u cilju prevencije i zaštite žena od nasilja. U skladu sa tim, krivično zakonodavstvo je izmenjeno, ali još uvek nije u potpunosti usaglašeno sa odredbama ove konvencije.⁵⁸

Iako se ovaj izveštaj odnosi na 2019. godinu, treba ukazati da je 2018. godine Srbija podnela **prvi izveštaj GREVIO grupi**,⁵⁹ na koji su ženske nevladine organizacije podnеле izveštaje iz senke i ukazale na mnogobrojne probleme i izazove u primeni Konvencije Saveta Evrope o nasilju nad ženama i nasilju u porodici u Republici Srbiji.⁶⁰ Ukazano je da nije usvojena nova Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, iako je prethodna istekla još 2015.,⁶¹ kao i da je usvajanje Zakona o sprečavanju nasilja u porodici dovelo do toga da se više ne primenjuju posebni protokoli za sprečavanje nasilja prema ženama u porodici i u partnerskim odnosima,⁶² što dovodi do mogućnosti diskrecione interpretacije propisa i nadležnosti.⁶³ Jedan od izveštaja iz senke odnosio se na nasilje prema ženama sa mentalnim invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama

u Srbiji,⁶⁴ u kome je navedeno da je život u rezidencijalnim institucijama veoma loš za sve, a posebno za žene i ukazano je da se u rezidencijalnim institucijama krše osnovna ljudska prava, narušava dostojanstvo i postoji visok rizik od nasilja i zanemarivanja. Posebno je ukazano da su žene sa mentalnim invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama izložene različitim oblicima i manifestacija – rodno zasnovanog nasilja i u povećanom su riziku od zloupotreba, iskorišćavanja, nasilja, seksualnog nasilja, uključujući i silovanje.⁶⁵ Ovako nepovoljnog položaju žena u institucijama doprinosi i to što su mnoge lišene poslovne sposobnosti, te ne mogu da odlučuju o važnim stvarima, uključujući odluke o medicinskim tretmanima, trudnoćama, prekidu trudnoće i sl.

Na kraju, treba ukazati i da je Evropska komisija u poslednjem **Izveštaju o napretku Srbije** iz maja 2019. godine,⁶⁶ naglasila probleme u vezi sa ravnopravnosću žena i muškaraca u Srbiji. Navedeno je da usvajanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti ozbiljno kasni, da još uvek nisu jasno razgraničene nadležnosti između Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost i Sektora za antidiskriminacione politike i unapređenje rodne ravnopravnosti u okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, da su određene grupe žena konstantno izložene višestrukoj diskriminaciji (starije žene, žene sa sela, Romkinje i žene sa invaliditetom), kao i da je i dalje zabrinjavajuća uloga medija u održavanju rodnih stereotipa i minimizovanju rodno zasnovanog nasilja.⁶⁷

57 Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori”, br. 12/13.

58 *Istanbulска конвениција у пракси: пракса и изазови родне рavnopravnosti*, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, dostupno na: <http://www.yocom.org.rs/wp-content/uploads/2019/03/Istanbul-ska-konvencija-u-Srbiji-praksa-i-izazovi.pdf>

59 Izveštaj Republike Srbije podnet u skladu sa članom 68. stav 1. Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Studija početnog stanja, Vlada Republike Srbije, Beograd, jun 2018, dostupno na: <https://www.rodharavnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2018-08/%D0%93%D0%A0%D0%95%D0%92%D0%98%D0%9E%D0%20%D0%B8%D0%87%D0%B2%D0%85%D1%88%D1%82%D0%80%D1%98.pdf>

60 Podneto je ukupno sedam izveštaja iz senke. Svi izveštaji su dostupni na sajtu Saveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/srbia>

61 Tanja Ignjatović i Vanja Macanović, *Unapređeno zakonodavstvo – neuspešna zaštita*, Nezavisni izveštaj o primeni Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici, Autonomni ženski centar, Beograd, 2018, str. 7, dostupno na: https://www.womeningo.org.rs/images/GREVIO/GREVIO_Izvestaj_SR.pdf

62 NGO report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, SOS Vojvodina Network in cooperation with NGOs from Serbia, Novi Sad, 2018, str. 11-15, dostupno na: <http://sosvojvodina.org/wp-content/uploads/2019/01/VSOSN-Independent-GREVIO-REPORT-2018-.pdf>

63 Ibid.

64 Submission on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, Joint submission by Women's rights organization FemPlatz and Mental Disability Rights Initiative MDRI-S, Pancevo & Belgrade, January 2019, dostupno na: <https://rm.coe.int/2019-01-18-grevio-submission-fem-platz-mdri-s/168091f1ab>

65 Ibid.

66 Izveštaj o napretku Srbije 2019, Evropska komisija, Brisel, 29.5.2019, dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>

67 Ibid, str. 27

04 — ZAKONI I JAVNE POLITIKE U SRBIJI OD ZNAČAJA ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I PRAVA ŽENA

Pravni okvir zabrane diskriminacije u Srbiji je solidan i uglavnom je usaglašen sa međunarodnim standardima. Međutim, izveštajima Evropske komisije, nekoliko godina unazad, navodi se da uprkos generalnoj usaglašenosti sa evropskim standardima i dalje je neophodno usklađivanje antidiskriminacionog zakonodavstva sa pravnim tekovinama Evropske unije, kao i da je neophodna ubrzana reforma u oblasti vladavine prava.⁶⁸ Usaglašavanje antidiskriminacionog zakonodavstva sa pravnim tekovinama Evropske unije podrazumeva i izmene Zakona o zabrani diskriminacije.

Tokom 2019. godine, na inicijativu nevladinih organizacija, povučen je Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije zbog netransparentnog procesa i neodržavanja javne rasprave.⁶⁹ Nakon toga, u septembru 2019. godine sprovedena je javna rasprava o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije,⁷⁰ ali zakon nije usvojen do kraja 2019.

⁶⁸ Izveštaji o napretku Srbije, dostupni su na sajtu Ministarstva za evropske integracije Vlade Republike Srbije: <https://www.mei.gov.rs/eng/documents/eu-documents/annual-progress-reports-of-the-european-commission-for-serbia>.

⁶⁹ Branko Čečen i dr, Izveštaj koalicije PrEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24, septembar 2019, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, septembar 2019. str. 40, dostupno na: <http://preugovor.org/Alarm-izvestaji/1552/Izvestaj-koalicije-prEUgovor-o-napretku-Srbije-u-shtml>

⁷⁰ Javna rasprava o Nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 10.9.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-zabrani-diskriminacije/>

Iako se preko pet godina sprovode aktivnosti u vezi sa izmenama Zakona o ravnopravnosti polova, odnosno, radi se na Nacrtu zakona o rodnoj ravnopravnosti, ni ovaj zakon nije usvojen do kraja 2019. godine. Nema javno dostupnih podataka o tome u kojoj je fazi postupka ovaj nacrt zakona, a na internet prezentaciji Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja dostupan je izveštaj sa javne rasprave koja je održana 2018. godine i tekst Nacrta zakona o rodnoj ravnopravnosti, usaglašen sa komentarima sa javne rasprave.⁷¹

Treba ukazati i da se većina javnih rasprava o zakonima i strateškim dokumentima koji se odnose na rodnu ravnopravnost, prava žena i zaštitu od nasilja, održala tokom leta 2019. godine, a može se reći da je to postala uobičajena praksa, pa se osnovano može postaviti pitanje da li se ovakvom praksom namerno pokušava smanjiti broj nevladinih organizacija koje učestvuju u raspravi,⁷² imajući u vidu sezonus godišnjih odmora, kada svi rade sa smanjenim kapacitetima nasuprot velikom broju javnih rasprava.

Najvažniji strateški dokument u vezi sa pravima žena u Srbiji je Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine,⁷³ sa kojom je zajedno usvojen i prvi Akcioni plan (2016-2018). Evaluacija prvog Akcionog plana koja je izrađena sredinom 2019. godine⁷⁴ pokazala je da su ciljevi strategije i dalje relevantni, ali da se akcioni plan ne realizuje ujednačeno, odnosno, da realizacija nije dovoljno delotvorna u oblastima koje se odnose na promenu kulture rodne ravnopravnosti i promovisanja jednakih mogućnosti, dok je realizacija akcionog plana delotvornija u vezi sa sistemskim promenama koje su podstaknute uspostavljanjem mehanizama za uvođenje rodne perspektive u javne politike.⁷⁵ Evaluacija je pokazala i da postoje određeni nedostaci u samoj strategiji, kao i da primena i rezultati nisu zadovoljavajući na lokalnom nivou, posebno zbog neadekvatnih mehanizama koordinacije između nacionalnog i lokalnog nivoa, kao i zbog nedostatka sredstava.⁷⁶

71 Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi o Nacrtu zakona o rodnoj ravnopravnosti, Sektor za antidiskriminacionu politiku i unapređenje rodne ravnopravnosti, dostupno na: <https://www.mirzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sektor-za-antidiskriminacionu-politiku-i-unapredjenje-rodne-ravnopravnosti>

72 Branko Čečen i dr, op.cit, 2019, str. 39

73 Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 4/16

74 Finalni izveštaj evaluacije Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost Republike Srbije, SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2019, dostupno na: <https://www.secons.net/files/publications/99-publication.pdf>

75 Ibid, str. 12-13

76 Ibid.

Imajući u vidu važenje prvog akcionog plana, može se konstatovati da se sa zakašnjenjem pristupilo izradi drugog nacionalnog akcionog plana, koji je trebalo da obuhvati preostali period važenja strategije (2019-2020). Tokom marta 2019. godine, održana je javna rasprava u pet gradova (Beograd, Novi Sad, Niš, Kragujevac i Novi Pazar),⁷⁷ a tekst Nacrtu akcionog plana za 2019-2020. godinu, bio je objavljen u toku javne rasprave uz poziv za dostavljanje komentara.

Međutim, do kraja 2019. godine, ovaj akcioni plan nije usvojen niti je objavljeno bilo kakvo obaveštenje o razlozima neusvajanja. Time se onemogućuje primena Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine i ozbiljno podriva poboljšavanje položaja žena u Srbiji.

Tokom decembra 2019. godine sprovedena je javna rasprava u pet gradova u Srbiji (Beograd, Novi Sad, Kragujevac, Niš i Užice) o Predlogu Nacionalne strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji za period od 2020. do 2024. godine, a nakon javne rasprave bilo je moguće dostaviti komentare do polovine januara 2020. godine.⁷⁸

Važenje prethodnog strateškog dokumenta isteklo je još 2015. godine, što ukazuje na veliko zakašnjenje u vezi sa merama i aktivnostima za poboljšanje položaja osoba sa invaliditetom. Međutim, može se konstatovati da je pitanje položaja žena sa invaliditetom adekvatno sadržano u predlogu novog strateškog dokumenta, odnosno, da je u poređenju sa prethodnom strategijom, adekvatnije uključena perspektiva žena sa invaliditetom, uključujući i žene sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom.⁷⁹ Usvajanje nove strategije i pratećeg akcionog plana za prve dve godine primene očekuje se tokom 2020. godine.

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja u prethodnom periodu formiralo je radnu grupu za pripremu Nacrtu zakona o pravima deteta i Zaštitniku pr-

va deteta, koji je prošao fazu javne rasprave u junu 2019. godine i to u pet gradova (Beograd, Novi Sad, Kragujevac, Niš i Novi Pazar).⁸⁰ Nakon završetka javne rasprave tekst zakona poslat je nadležnim ministarstvima i drugim institucijama na mišljenje, ali do kraja 2019. godine ovaj zakon još uvek nije usvojen.⁸¹

Važno je napomenuti da je Srbija usvajanjem Zakona o budžetskom sistemu iz 2015. godine uspostavila zakonsku obavezu rodno odgovornog budžetiranja i propisala promovisanje rodne ravnopravnosti, kao jedan od budžetskih ciljeva⁸² i kao obavezu u toku planiranja i izvršenja budžeta. Obaveza rodno odgovornog budžetiranja postepeno se uvodi u Srbiji u periodu od 2016. do 2020. godine.⁸³

Kroz rodno odgovorno budžetiranje procenjuje se uticaj politika i budžeta iz rodne perspektive, čime se osigurava smanjivanje rodne neravnopravnosti u društvu i poboljšanju položaja žena i muškarca.⁸⁴ Tokom 2019. godine, 53 institucije na nacionalnom i pokrajinskom nivou primenjivale su rodno odgovorno budžetiranje, a planirano je da tokom 2020. godine to učini 72 institucije na nacionalnom i pokrajinskom nivou.⁸⁵

⁷⁷ Konsultacije o NAP za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period 2019-2020, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 1.3.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/konsultacije-o-nap-za-sprovođenje-nacionalne-strategije-za-rodnu-ravnopravnost-2019-2020/>

⁷⁸ Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi o Predlogu strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji, Ministarstvo za rad, zapošljavanje boračka i socijalna pitanja, dostupno na: <https://www.mnrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/sektor-za-zastitu-osoba-sa-invaliditetom>

⁷⁹ Tekst Predloga strategije dostupan na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/javna-rasprava-o-predlogu-nacionalne-strategije-unapredjenja-polozaja-osoba-sa-invaliditetom-u-republici-srbiji-za-period-2020-2024-godine/>

⁸⁰ Javna rasprava o Nacrtu zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 3.6.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-pravima-deteta-i-zastitniku-prava-deteta/>

⁸¹ Ines Cerović (ur), Stanje prava deteta u Republici Srbiji 2019. godine, Centar za prava deteta, Beograd, 2019, str. 6, dostupno na: http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Stanje-prava-deteta-u-Republici-Srbiji-2019-godine_web_final-1.pdf

⁸² Član 4. stav 1. tačka 4. Zakona o budžetskom sistemu „Službeni glasnik RS”, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019 i 72/2019

⁸³ Rodno odgovorno budžetiranje, Uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u Republici Srbiji u 2019, UN Women, Kancelarija u Srbiji, dostupno na: https://www.undp.org/content/dam/unct/serbia/docs/Publications/UNW_GRB%202019_SRB%20_layout%20DIGITAL.pdf

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

05 — POLOŽAJ ŽENA U SRBIJI

Žene u Srbiji imaju ista prava kao i muškarci, ali je njihov položaj lošiji. Sva istraživanja na ovu temu sprovedena u Srbiji poslednjih decenija, pokazuju da su žene diskrimisane na osnovu pola i roda, da su u lošijem položaju od muškaraca, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi, da su izložene diskriminatornim rodnim stereotipima i nasilju, da su manje zaposlene iako su obrazovanije, da rade na slabije plaćenim poslovima, da su opterećene radom u domaćinstvu i brigom o deci više od muškaraca, da manje učestvuju u odlučivanju i slično. Žene iz višestruk marginalizovanih grupa u riziku su od višestrukne diskriminacije, izložene su specifičnim oblicima nasilja i u lošijem su položaju i u poređenju sa ženama iz opšte populacije i u poređenju sa muškarcima iz svojih grupa.

5.1. Diskriminacija žena

Diskriminacija žena označava svako razlikovanje, isključivanje ili ograničavanje na osnovu pola, sa ciljem ili posledicom ugrožavanja ili onemogućavanja priznavanja, ostvarivanja ili vršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda žena na političkom, ekonomskom, društvenom, kulturnom, građanskom ili drugom polju, bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena. (član 1. CEDAW konvencije)

U Srbiji je diskriminacija zabranjena Ustavom i antidiskriminacionim zakonima, u svim oblastima života i na osnovu svih ličnih svojstava, a antidiskriminacione odredbe sadržane su u mnogim zakonima kojima su uređene različite oblasti (npr. zapošljavanje, obrazovanje, kultura, sport, zdravstvena i socijalna zaštita i dr.).

Ustavom Republike Srbije,⁸⁶ propisano je da su pred Ustavom i zakonom svi jednaki, kao i da svako ima pravo na jednaku zakonsku zaštitu, bez diskriminacije.⁸⁷ Ustavom je zabranjena svaka diskriminacija, neposredna ili posredna, po bilo kom osnovu, uključujući i diskriminaciju na osnovu pola,⁸⁸ a propisano je da se ne smatraju diskriminacijom posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su u suštinski nejednakom položaju sa drugim građanima.⁸⁹ Takođe, propisano je da država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti.⁹⁰

Ustavne garancije ravnopravnosti žena i muškaraca, uz obavezivanje države da razvija politiku jednakih mogućnosti, veoma su značajne i svrstavaju Srbiju u red malobrojnih država koje imaju ustavne garancije ravnopravnosti žena i muškaraca u osnovnim odredbama Ustava.⁹¹ Politika jednakih mogućnosti obavezuje državu da usta-

86 Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 98/2006

87 Član 21. stavovi 1. i 2. Ustava Republike Srbije

88 Član 21. stav 3. Ustava Republike Srbije

89 Član 21. stav 4. Ustava Republike Srbije

90 Član 15. Ustava Republike Srbije

91 Marijana Pajvančić, *Komentar Ustava Republike Srbije*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009

novi i koristi različite zakonske i strateške instrumente, uključujući i posebne mere, kako bi otklonila nejednakosti između žena i muškaraca i stvorila uslove da žene i muškarci uživaju sva prava pod jednakim uslovima.⁹²

Pored toga, za prava žena i rodnu ravnopravnost važni su antidiskriminacioni zakoni. Zakon o zabrani diskriminacije⁹³ je opšti zakon kojim je uspostavljen sveobuhvatan sistem zaštite od diskriminacije, uređena je opšta zabrana diskriminacije, oblici i slučajevi diskriminacije i postupci zaštite od diskriminacije. Propisano je da je višestruka diskriminacija težak oblik diskriminacije, a definisana je kao diskriminacija lica na osnovu dva ili više ličnih svojstava (višestruka ili ukrštena),⁹⁴ a zabranjena je i diskriminacija na osnovu pola, koja postoji ako se postupa protivno načelu ravnopravnosti polova, odnosno, načelu poštovanja jednakih prava i sloboda žena i muškaraca u političkom, ekonomskom, kulturnom i drugom aspektu javnog, profesionalnog, privatnog i porodičnog života.⁹⁵ Zabranjeno je uskraćivanje prava ili javno ili prikriveno priznavanje pogodnosti u odnosu na pol ili zbog promene pola, a zabranjeno je i fizičko i drugo nasilje, eksploracija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uzinemiravanje s obzirom na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu sa predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno, stereotipnih uloga polova.⁹⁶ Zakon o ravnopravnosti polova⁹⁷ je poseban antidiskriminacioni zakon kojim se uređuje stvaranje jednakih mogućnosti ostvarivanja prava i obaveza žena i muškaraca, preduzimanje posebnih mera za sprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu, kao i postupak pravne zaštite od diskriminacije.⁹⁸

Antidiskriminaciono zakonodavstvo u Srbiji predstavlja solidan pravni okvir za prevenciju i zaštitu od diskriminacije, iako su neophodna određena usklađivanja sa evropskim standardima. Međutim, **uprkos dobrom zakonodavnom okviru i ustavnim garancijama ravnopravnosti žena i muškaraca, diskriminacija žena u Srbiji je prisutna i prilično raširena.** Istraživanje iz 2019. godine pokazuje da dve trećine građana smatra da diskriminacija u Srbiji postoji u značajnoj meri, a tržište rada je navedeno kao

oblast u kojoj najčešće dolazi do diskriminacije.⁹⁹ Kao najdiskriminisanije grupe u Srbiji prepoznati su Romi, žene, LGBT populacija, osobe sa invaliditetom, siromašne i starije osobe.¹⁰⁰ Prema migrantima, pripadnicima albanske nacionalne manjine, LGBT populaciji, osobama koje žive sa HIV/AIDS i Romima postoji najviša socijalna distanca, dok najniža socijalna distanca postoji prema Srbinima, siromašnima i ženama.¹⁰¹ Dakle, građani Srbije prepoznaju žene kao jednu od najdiskriminisanijih grupa.

Usklađivanje poslovnih i porodičnih obaveza predstavlja veliki problem za žene, što pogoršava njihov položaj u društvu. Građani Srbije u proseku provode 30 sati nedeljno na aktivnostima u vezi sa vaspitanjem dece, ali su prisutne velike rodne razlike – muškarci provode na ovom poslu 20 sati, a žene skoro duplo više (38 sati nedeljno).¹⁰² Pored toga, žene troše znatno više vremena na kućne poslove, pa je posledica ovih razlika rodna neravnopravnost, koja se odražava na sve sfere života žena u Srbiji.¹⁰³ Imajući to u vidu, nije iznenadejuće što rezultati jednog istraživanja javnog mnjenja u Srbiji pokazuju da 50% ispitanika veruje da muškarci imaju veća prava od žena, a 33% da su muškarci i žene ravnopravni.¹⁰⁴

5.1.1. Diskriminatori rodni stereotipi

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- razvije posebnu strategiju i sprovede široke javne kampanje, usmerene na žene i muškarce na svim nivoima društva, uključujući i verske vođe, kako bi potvrđili politiku rodne ravnopravnosti i promovisali pozitivne slike žena koje aktivno učestvuju u društvenom, ekonomskom i političkom životu;

99 Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, novembar 2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/11/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja.pdf>

100 Ibid.

101 Ibid.

102 Tadas Leončikas i dr, *Quality of life, Life and society in the EU candidate countries*, Eurofound, str. 39, dostupno na: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef18032en.pdf

103 Ibid, str. 40

104 Ciljevi održivog razvoja u Srbiji, Nalazi istraživanja javnog mnjenja, april 2019, dostupno na: <http://ljudskaprava.org/images/pdf/SDGs-citizens-generated-data.pdf>

92 Ibid.

93 Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS”, br. 22/2009

94 Član 13. stav 1. tačka 5. ZZD

95 Član 20. stav 1. ZZD

96 Član 20. stav 2. ZZD

97 Zakon o ravnopravnosti polova, „Službeni glasnik RS”, br. 104/2009

98 Član 1. ZRP

- prati upotrebu mizoginog jezika u javnim izjavama i medijskom izveštavanju, ohrabri medije da uspostave efikasan mehanizam samoregulacije koji bi se bavio ovim jezikom i sprovede zakonske izmene i dopune, kako bi se autori smatrali odgovornim;
- iskoristi obrazovni sistem kako bi se poboljšali pozitivni i nestereotipni prikazi žena.¹⁰⁵

U Srbiji su poslednjih godina veoma izraženi diskriminatorični rodni stereotipi u javnom diskursu. Pored CEDAW komiteta, koji je ukazao na visok nivo rodnih stereotipa koji ometaju unapređenje prava žena, na raširenost diskriminatoričnih rodnih stereotipa ukazala je i Evropska komisija, posebno na zabilježujući ulogu medija u održavanju rodnih stereotipa.¹⁰⁶

Prethodnih nekoliko godina organizacije civilnog društva reagovale su na diskriminatorene rodne stereotipe, seksizam i mizoginiju u javnosti, a posebno je štetno i ima dalekosežne posledice to što takve izjave dolaze od visokih državnih funkcionera.¹⁰⁷ Taj trend se nastavio i u 2019. godini.

Od ukupno 23 upozorenja za javnost koje je dao Poverenik za zaštitu ravnopravnosti u 2019. godini, devet se odnosilo na vredanje žena.¹⁰⁸ Od toga su se tri upozorenja odnosila na Vojislava Šešelja, predsednika Srpske radikalne stranke, koji je u svojim izjavama vredao žene, pretio im i iznosio vulgarne, mizogine i seksističke komentare.

- U aprilu 2019. godine, on je pretio i vredao narodnu poslanicu Aleksandru Jerkov na Triteru,¹⁰⁹ koja je zbog toga podnela tužbu.¹¹⁰

105 CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 22a i 22b

106 Izveštaj o napretku Srbije 2019, op.cit.

107 Shadow Report to the Committee for the Elimination of All Forms of Discrimination against Women regarding the fourth reporting cycle of Serbia, Report submitted by the Platform of Organizations for Cooperation with UN Human Rights Mechanisms, January 2019, str. 6-7, dostupno na: http://fem-platz.org/library/submissions/2019-01-28_CEDAW_Shadow_Report_-_Platform_of_Organizations_Serbia.pdf,

108 Upozorenja Poverenika za zaštitu ravnopravnosti dostupna na: <http://ravnopravnost.gov.rs/misljena-i-preporuke/upozorenja/>

109 Upozorenje za javnost povodom vredanja poslanice Aleksandre Jerkov, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 10.4.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-povodom-vredanja-poslanice-aleksandri-jerkov/cir/>

110 Aleksandra Jerkov podnela tužbu protiv Šešelja, naziva ga ratnim zločincem. Oglasio se Voja, svasta joj poručio, Espresso, 5.7.2019, dostupno na: <https://www.espresso.rs/vesti/politika/409619/aleksandra-jerkov-podnela-tuzbu-protiv-seselja-naziva-ga-ratnim-zlocincem-oglasio-se-voja-svasta-joj-je-porucio>

- U maju 2019. godine, uputio je vulgarne, seksističke i krajnje uvredljive komentare narodnoj poslanici Marijani Tević na Triteru.¹¹¹
- U julu 2019. godine, on je sa govornice Narodne skupštine vredao novinarku lista *Danas* Snežanu Čongradin.¹¹²
- Nakon upozorenja i osude o izjavama o novinarki lista *Danas*, Vojislav Šešelj je na svom Triter nalogu vredao i Brankicu Janković, povereniku za zaštitu ravnopravnosti.¹¹³

Novinarke su bile česta meta diskriminatoričnih rodnih stereotipa, vredanja i seksizma tokom 2019. godine. Na primer, Sergej Trifunović, lider Pokreta slobodnih građana, u januaru je vredao Ivanu Žigić, novinarku Srpskog telegrafa,¹¹⁴ a u oktobru novinarku RTS-a Oliveru Jovićević, uporedivši je sa prostitutkom. Nakon brojnih reagovanja i kritika, on se „izvinio“ i tom prilikom dodatno vredao Oliveru Jovićević.¹¹⁵

111 Upozorenje za javnost, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 6.5.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-cir/>

112 Poverenica osudila mizogine, seksističke i uvredljive komentare Šešelja, N1, 17.7.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a500457/Poverenica-osudila-mizogine-seksistickie-i-uvredljive-komentare-Seselja.html>; Beta, Danas, FoNet, "Danas" osudio pretnje Šešelja novinarki tog lista, pozvao nadležne da reaguju, N1, 16.7.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a500197/Zene-u-crnom-osudile-pretnje-Seselja-novinarki-Danas.html>; Upozorenje za javnost povodom uvredljivih komentara upućenih novinarkama, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 17.7.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-povodom-uvredljivih-komentara-upucenih-novinarkama-cir/>

113 I Poverenica Brankica Janković meta uvedra Vojislava Šešelja, N1, 19.7.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Video/Info/a501136/I-poverenica-Brankica-Jankovic-meta-uvredra-Vojislava-Seselja.html>; Najodvratnija izjava u karjeri Vojislava Šešelja: Bukvalno će povratiti zbog poruke Brankici Janković, Espresso, 18.7.2019, dostupno na: <https://www.espresso.rs/vesti/politika/414939/najodvratnija-izjava-u-karjeri-vojislava-seselja-bukvalno-ce-te-povratiti-zbog-poruke-brankici-jankovic>

114 Upozorenje povodom upućenih novinarki Srpskog Telegrafa, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 22.1.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-3-cir/>; Beta, Novinarka Srpskog telegraфа na javila privatnu tužbu protiv Sergeja Trifunovića, Danas, 23.1.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/novinarka-srpskog-telegraфа-najavila-privatnu-tuzbu-protiv-sergeja-trifunovic-a>

115 Milena Ilić Mirković, Uvrede srpskih političara i javnih ličnosti na račun žena, NovaS, 8.3.2020, dostupno na: <https://nova.rs/politika/uvrede-srpskih-politicara-i-javnih-liscnosti-na-racun-zena/>

Udruženje građanki FemPlatz podnelo pritužbu zbog omalovažavanja žena¹¹⁶

Pritužba je podneta Povereniku za zaštitu ravnopravnosti protiv Saše Dujina, direktora turističke organizacije „Novi Bečeј“ koji je prilikom posete predsedniku Republike Srbije Novom Bečeju izjavio da se „mađarski jezik najbo-

lje uči spavanjem sa Mađaricom“. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti dao je mišljenje da ova izjava predstavlja ponižavanje i omalovažavanje žena, a naročito pripadnika mađarske nacionalnosti, posebno imajući u vidu da je Saša Dujin nosilac javne funkcije.

Saša Dujin je javno izvinjenje objavio u listu „Politika“, uz napomenu da je u pitanju bio „humor“. Međutim, jasno je da seksizam nema nikakve veze sa humorom i da vrednije žena nije smešno, već da je u pitanju ozbiljna i štetna društvena pojava.

116 Mišljenje sa preporukom Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, br. 07-00-200/2019-02 od 18.6.2019. dostupno na: http://femplatz.org/library/2019-06-18_Misljenje_PZR_-_Sasa_Dujin.pdf

Novinarke protiv nasilja prema ženama izdale su saopštene u kome zahtevaju prestanak govora mržnje i pritisaka na novinarke jer se *u poslednjih nekoliko meseci javni govor u Srbiji pretvorio u ring u kome su glavna sredstva govor mržnje prema ženama, seksistički komentari i omalovažavanje žena, a posebno novinarki.*¹¹⁷ Uzakano je i na portal *Istraga*, na kome su objavljeni tekstovi koji ma se pokušava diskreditacija novinarki Hane Adrović, Jovane Gligorijević i Dragane Pećo. Pored toga, reagovala je i redakcija lista *Danas*,¹¹⁸ Mreža Žene protiv nasilja na napade na novinarke, kao i na napade na aktivistkinje civilnog društva¹¹⁹ i mnogi drugi.¹²⁰

I Zaštitnik građana je u saopštenju iz novembra 2019. godine uputio apel svim institucijama da se bave i nasi- ljem na društvenim mrežama i da nađu načina da spreče i sankcionišu svaki vid teškog vređanja žena, majki, supruga i istaknutih stručnjakinja u svom poslu.¹²¹

Imajući u vidu ulogu sredstava javnog informisanja, preko kojih se reklamiraju određeni proizvodi i usluge, važno je napomenuti da je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti uputio preporuke mera marketinškim agencijama u Srbiji da *prilikom kreiranja reklamnog sadržaja vode računa da se ovim sadržajima ne zagovaraju ili podržavaju predrasude i drugi društveni obrasci ponašanja koji su zasnovani na stereotipima, a naročito da se tim sadržajima ne vreda dostojanstvo lica zbog nekog njihovog ličnog svojstva.*¹²² Preporuke mera su upućene nakon što je praksa pokazala da se u pojedinim reklamama podržavaju obrasci ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređeno- sti polova, odnosno, stereotipnih uloga polova.

Treba ukazati i da je Marija Lukić, žena koja je javno isko- račila u borbi protiv seksualnog uz nemiravanja i o kojoj

117 Novinarke protiv nasilja prema ženama: Prestati sa govorom mržnje i prisicima, N1, 24.1.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a454623/Novinarke-protiv-nasilja-prema-zenama-Prestati-sa-govorom-mrznje-ipritisima.html>

118 Beta, Danas, FoNet, „Danas“ osudio pretrje Šešelja novinarki tog lista, pozvao nadležne da reaguju, N1, 16.7.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a500197/Zene-u-crnom-osudile-pretrje-Seselja-novinarki-Danasa.html>

119 Saopštenje za javnost: Hitani poziv nadležnim institucijama da reaguju i osude govor mržnje prema ženama, Mreža Žene protiv nasilja, 30.7.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/964-saopstenje-za-javnost-hitani-poziv-nadleznim-institucijama-da-reaguju-i-osude-govor-mrznje-prema-zenama>

120 Ivana Predić, Ponižavanje žena došlo do nepodnošljivog nivoa, *Pink i Hepi bi morali zakonski da odgovaraju*, Cenzolovka, 18.12.2019, dostupno na: <https://www.cenzolovka.rs/etika/ponizavanje-zena-doslo-do-nepodnosljivog-nivoa-pink-i-hepi-bi-morali-zakonski-da-odgovaraju/>

121 Saopštenje povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama, Zaštitnik građana, 24.11.2019, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6344-p-v-d-dun-r-dn-g-d-n-b-rb-pr-iv-n-sll-n-d-zn>

122 Preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti marketinškoj agenciji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 25.10.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/pr%0d%b5p%0d%beruk%0d%0-m%0d%b5r%0d%b0-z%0d%b0-0%0d%bestv%0d%b0riv%0d%b0nj%0d%b5-r%0d%b0bvn%0d%be-pr%0d%b0vn%0d%besti-marketinškoj-agenciji-cir/>

će više biti reči u delu izveštaja koji se odnosi na pristup pravdi, konstantno izložena uvredljivim komentarima na društvenim mrežama.¹²³ Ovakvom stanju doprinosi i činjenica da osim visokih državnih funkcionera koji daju uvredljive seksističke izjave, u Srbiji se na funkcijama na- laže osobe koje su osuđene za različite oblike nasilja ili se protiv njih vode krivični i drugi postupci. Problem je što su u pitanju osobe koje imaju određenu moć, kao i što imaju dovoljno medijskog prostora koji koriste, između ostalog, za svoje mizagine i uvredljive komentare i izjave.

Na primer, Milutin Jeličić Jutka, bivši predsednik opštine Brus, koji je optužen za dugogodišnje seksualno uz nemiravanje Marije Lukić zloupotrebom službenog položaja, u svojim izjavama u javnosti, između ostalog, tvrdio je i da je „ona sama sebi slala SMS poruke“. ¹²⁴ Podsećanja radi, u periodu od dve godine, prema navodima Marije Lukić, on je nju seksualno uz nemiravao i poslao joj je preko 15.000 WhatsApp, Viber i sms poruka.¹²⁵ Skupovi podrške i so- lidarnosti sa Marijom Lukić organizovani su u Beogradu, Kruševcu, Nišu, Smederevsкоj Palanci, Vranju i Tutinu. Ovi skupovi se održavaju pred glavne pretrese u postupku koji se vodi pred Osnovnim sudom u Kruševcu, gde je suđenje izmešteno iz Osnovnog suda u Brusu.¹²⁶ Vojislav Šešelj, koji je angažovan kao pravni savetnik Milutina Jeličića Jutke, ocenio je da rekonstrukcija prepiske koja sadrži Jeličićeve seksualno uz nemiravanje Marije Lukić deluje nemoguće, da je to „podvala i hajka“ na Jeličića, a Mariju Lukić je optužio da je proces pokrenula iz lične koristi.¹²⁷

Goran Cvetanović, gradonačelnik Leskovca, osuđen je zbog izazivanja opšte opasnosti i lakingh telesnih povreda koje je naneo supruzi. Na novinarska pitanja o nasilju prema supruzi, navodi da svako ima neku svoju porodičnu tajnu i svako ima nešto što ne bi voleo da se tako iznosi. Kada neko piše, treba da razmišlja o porodici, treba da razmišlja o deci, treba da razmišlja o širokoj populaciji koju zahvata i treba da razmišlja da se sutra vrlo brzo to okrene

123 Upozorenje povodom uvredljivih komentara na mrežama na račun Marije Lukić, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 4.3.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozorenje%1d%98e-za-javnost-lat1/>

124 Mihailo Jovićević, Sve Jutkine laži: Seksualni predator pokušava da se oslo- bodi optužbi najbizarnijim neistinama, Blic, 25.9.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/sve-jutkine-lazi-seksualni-predator-pokusava-da-se-oslobodi-optuzbi-najbizarnijim/gwfwj7k>

125 Milena Veselinovic, Serbia's #MeToo moment as alleged harassment victim fights lonely battle for justice, CNN, 30.6.2019, dostupno na: <https://edition.cnn.com/2019/06/30/europe-serbia-metoo-trial-intl/index.html>

126 Održani skupovi podrške Mariji Lukić, Mreža Žene protiv nasilja traži pravdu za Mariju Lukić i sve žene sa iskustvom seksualnog nasilja, Mreža Žene protiv nasilja, 7.11.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/1010-odrzani-skupovi-podrske-mariji-lukic/>; Beta, Žaklina Tatalović, Protest podrške Mariji Lukić ispred Ministarstva pravde, N1, 6.11.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a541479/Protest-podrske-Mariji-Lukic.html>

127 Beta, Šešelj isključen sa suđenja Jutki za seksualno uz nemiravanje Marije Lukić, Danas, 6.11.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/se-selj-iskljucen-sa-suđenja-jutki-za-seksualno-uz-nemiravanje-marije-lukic/>

*i da se piše u suprotnom pravcu.*¹²⁸ Mediji su preneli delo-ve presude:¹²⁹

“ Okriviljeni Cvetanović je upao u stan na devetom spratu i opšteopasnom radnjom i opšteopasnim sredstvom izazvao opasnost po život žrtve tako što je ulaskom u stan iz futrole za pojasm izvukao pištolj marke CZ 9 mm sa fabričkim brojem 71280. Udario je rukohvatom od pištolja u predelu čela... Držeći pištolj u jednoj ruci prišao je žrtvi govoreći joj: „J.... li ti majku kurvinsku! Ja će te ubiti“, a drugom rukom je udarao žrtvu u predelu glave. Od tog udarca žrtva je pala između vitrine i fotelje u dnevnoj sobi. Potom kad je žrtva ustala... ona je uspela da priđe do njega videvši da je upero pištolj u njenom pravcu... Uhvatila ga je za ruku pokušavajući da mu oduzme pištolj i skrene pravac cevi. Okriviljeni je pištolj držao u predelu njene glave... okriviljeni je pritisnuo okidač, ispalio metak koji je prošao u neposrednoj blizini žrtve... Nakon ispaljivanja hica okriviljeni Cvetanović je udarao žrtvu rukohvatom pištolja u predelu glave, a pošto je ona pala, šutirao je svuda po telu nanoseći joj telesne povrede u vidu nagnjećenja glave i tela, potresa mozga i preloma devetog rebra koji je praćen izlivom i prodiranjem vazdušnih kolekcija u levu polovinu grudne duplje. Razderno nagnjećno rame na levoj polovini tela i više krvnih podliva, rane na korenju nosa i u okolini levog oka i na obe podlaktice.

Pored toga, Goran Cvetanović se uvredljivo i bahato ponaša prema ženama zaposlenim u opštini, na primer: *Neka digne ruku ona koju nisam j... ili ako majka dođe da pita za zaposlenje čerke, on obično kaže: Šta si ti došla, pošalji čerku.*¹³⁰ Iako je sve ovo dospelo u javnost, Goran Cvetanović nije smenjen sa mesta gradonačelnika Leskovca.

Takođe, u medijima se pojavila informacija da će Simo Spasić, predsednik udruženja porodica nestalih i kidnapovanih Srba sa Kosova, postati savetnik ministra Zorana Đorđevića u Sektoru za brigu o porodici. Na kraju je ta informacija demantovana, a ono što je sporno u vezi sa Simom Spasićem jeste činjenica da je bio osuđen za silovanje i ugrožavanje sigurnosti bivše supruge.¹³¹

Dešavanja u 2019. godini pokazuju da nije dovoljno učinjeno na sprečavanju rodno diskriminatorskih i seksističkih izjava, posebno nosilaca javnih funkcija koji imaju odgovornost za sprovođenje i unapređivanje politika rodne ravnopravnosti u Srbiji.

5.1.2. Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je nezavisan državni organ, uspostavljen Zakonom o zabrani diskriminacije, a u pravnom poretku Srbije predstavlja centralno nacionalno telo za prevenciju i zaštitu od svih oblika diskriminacije.¹³² Za 10 godina postojanja, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti izgradio je solidnu praksu u oblasti antidiskriminacionog prava, najviše kroz postupke po pritužbama građana i građanki, ali i drugim aktivnostima iz svoje nadležnosti.¹³³

U 2019. godini,¹³⁴ od ukupnog broja podnetih pritužbi (711), fizička lica su podnela 81,4%. Kao i prethodnih

¹³⁰ Željka Jevtić, „STA SI TI DOŠLA, POŠALJI ČERKU“ Gradonačelnik Leskovca brutalno vredža žene u opštini, od rečnika se diže kosa na glavi, Blic, 4.10.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/sta-si-ti-dosla-posalji-cherku-gradonacelnik-leskovca-brutalno-vredza-zene-u-opstini-od/ypqh9zy>

¹³¹ Ne, Simo Spasić neće biti savetnik ministra Đorđevića za brigu o porodici (mada ga evo na ovoj fotografiji i sa ministrom i sa predsednikom), Nedeljnik, 21.9.2019, dostupno na: <https://www.nedeljnik.rs/ne-simo-spasic-nece-bit-savetnik-ministra-dordevica-za-brigu-o-porodici-mada-ga-evo-na-ovoj-fotografiji-i-sa-ministrom-i-sa-predsednikom/>

¹³² Opširnije o Povereniku za zaštitu ravnopravnosti: <http://ravnopravnost.gov.rs/>

¹³³ Više informacija dostupno u redovnim godišnjim izveštajima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti: <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

¹³⁴ Svi statistički podaci u ovom delu izveštaja, ukoliko nije drugačije naznačeno, preuzeti su iz Redovnog godišnjeg izveštaja Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2020, str. 301-316 (Napomena autorki: U Redovnom godišnjem izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu, nisu numerisane stranice. Numeracija stranica u ovom izveštaju data je prema pdf dokumentu koji je dostupan na sajtu Poverenika za zaštitu ravnopravnosti)

¹²⁸ Južne vesti, *Gradonačelnik Leskovca o nasilju nad bivšom suprugom: Svakao ima porodičnu tajnu*, N1, 1.10.2019, dostupno na: [http://rs.n1info.com/Vesti/a530848/Gradonacelnik-Leskovca-o-nasilju-nad-bivsm-suprugom-Svakao-ima-porodicnu-tajnu.html](http://rs.n1info.com/Vesti/a530848/Gradonacelnik-Leskovca-o-nasilju-nad-bivsom-suprugom-Svakao-ima-porodicnu-tajnu.html)

¹²⁹ Željka Jevtić, *Dosije „Faraona“ iz Leskovca, Otkrivamo: Cvetanović osuđen jer je pucao, udarao ženu pištoljem, šutirao je...*, Blic, 26.9.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/dosije-faraona-iz-leskovca-otkrimo-cvetanovic-osudjen-jer-je-pucao-udarao-zenu/49y3mef>

godina, muškarci su podneli više pritužbi (51,1%) u poređenju sa ženama (48,9%). Prema osnovu diskriminacije, najviše pritužbi je podneto zbog diskriminacije na osnovu invaliditeta (16,2%), pola (13,2%), zdravstvenog stanja (11,8%), starosnog doba (9,9%), članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama (9,9%), bračnog i porodičnog statusa (7,9%), nacionalne pripadnosti i etničkog porekla (6,8%), imovnog stanja (4,5%) i seksualne orientacije (2,5%), dok su ostali osnovi diskriminacije zastupljeni u manjem procentu. Na drugom mestu prema broju podnetih pritužbi u 2019. godini nalazi se pol, a kao i prethodnih godina, više je žena koje podnose pritužbe zbog diskriminacije na osnovu pola.

Po pitanju oblasti društvenog života, kao i svih prethodnih godina, najviše je bilo pritužbi u oblasti rada i zapošljavanja (32,2%), u postupcima pred organima javne vlasti (21,8%), u oblasti obrazovanja i stručnog ospozobljavanja (14,3%) i prilikom pružanja javnih usluga ili pri korišćenju objekata i površina (7,5%), dok je u drugim oblastima bilo manje pritužbi. U oblasti rada i zapošljavanja, od ukupnog broja pritužbi koje su podnela fizička lica (173), žene su podnеле 103, više žena je podnelo pritužbe u oblasti socijalne zaštite, dok je približno jednak broj žena i muškaraca podneo pritužbe zbog diskriminacije u oblasti obrazovanja i stručnog ospozobljavanja, pružanja javnih usluga ili korišćenja objekata i površina, kao i u oblasti stanovanja.

Kako je navedeno u izveštaju, žene su tokom 2019. godine podnosile pritužbe zbog pogoršanja svog položaja na radu tokom trudnoće i nakon povratka sa porodiljskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta, zbog čega su podnete dve prekršajne prijave i pokrenuta jedna strateška parnica.

U godišnjem izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti dato je 29 opštih preporuka, od kojih se **šest odnosi na poboljšanje položaja žena** i to:

- podsticanje zapošljavanja žena i razvoj ženskog preduzetništva, mere za zaštitu žena od diskriminacije na tržištu rada i mere za usklađivanje rada i roditeljstva;
- uključivanje i podsticanje ravnomerne zastupljenosti žena i muškaraca u svim sferama društvenog života, posebno u donošenju odluka i vršenju javnih funkcija;
- intenziviranje primene Akcionog plana za sprovođenje Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN – Žene, mir i bezbednost (2017-2020);
- unapređivanje koordinisanog i efikasnog delovanja svih institucija sistema u pružanju usluge zaštite od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, kao i uvođenje rodno osetljive statistike koja se odnosi na prijave nasilja i procesuirane slučajeve;
- unapređivanje položaja Romkinja;
- odgovorno medijsko izveštavanje, koje ne sme da karakteriše govor mržnje, senzacionalizam, seksizam, mizoginija, diskriminatorni stavovi i uvredljivo izveštavanje.

U izveštaju se navodi da se u oblasti javne sfere/opšte javnosti, najveći broj pritužbi odnosio na diskriminatore i neprimjerene izjave u javnosti o ženama, posebno političarkama, kao i na reklamne sadržaje kojima se podražavaju obrasci ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti polova, odnosno, stereotipnih uloga polova, zbog kojih je izdato i više upozorenja javnosti. Međutim, iako je i u ovom izveštaju ukazano na postojanje obrazaca ponašanja zasnovanih na stereotipnim ulogama polova, u nastavku je predstavljen slučaj po pritužbi udruženja građanki FemPlatz, koja se odnosila na najdirektnije podržavanje rodnih stereotipa, a koji je završen odbacivanjem pritužbe.

Zabrinjavajuće neprepoznavanje rodnih stereotipa

Udruženje građanki FemPlatz podnelo je 16. septembra 2019. godine pritužbu Povereniku za zaštitu ravnopravnosti protiv Gradske opštine Zvezdara zbog teksta pod nazivom „Pernice i sveske na poklon zvezdarskim đacima prvacima“ koji je objavljen 2. septembra 2019. godine na zvaničnom sajtu Gradske opštine Zvezdara, kao i na društvenoj mreži Facebook, na stranici Gradska opština Zvezdara. Između ostalog, u tekstu je navedeno:

„Prvaci su se zahvalili na dobijenim poklonima i rekli da im se pernice dopadaju, jer imaju dosta školskog pribora koji će im koristiti. **Istakli su da je dobro i to što se po boji razlikuju pernice koje su doatile devojčice od onih koje su dobili dečaci, pa ih neće međusobno mešati.“**

U tekstu je navedeno da su pernice podeljene u 14 osnovnih škola na teritoriji Gradske opštine Zvezdara đacima prvacima.

Uz pritužbu su dostavljeni i tekstovi u kojima je objavljena ova vest, kao i fotografije koje su objavljene i na kojima je vidljivo da su pokloni za prvake bili u ukrasnim kesama koje su imale roze i plave ručke, a vidljivo je i da su pernice koje su date devojčicama bile roze boje, dok su pernice za dečake bile plave boje.

Skoro dva meseca nakon podnošenja pritužbe, primile smo dopis Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, kojim nam je tražena dopuna pritužbe i to odgovori na sledeća pitanja:

- koje su boje pernice;
- na koji način se tim bojama uskraćuju prava u odnosu na pol, odnosno, zagovaraju društveni obrasci ponašanja koji su zasnovani na ideji podredenosti ili nadređenosti polova, odnosno, stereotipnih uloga polova;

- da li se razlikuje sadržina pernica namenjenih devojčicama i dečacima i u čemu je razlika;
- da li su učenici mogli da biraju koju boju pernica žele ili da odbiju da prihvate poklon.

Udruženje građanki FemPlatz dopunilo je pritužbu i odgovorilo na postavljena pitanja. Pernice, kao i ukrasne kese u kojima su bili pokloni, bile su roze i plave boje, što je bilo vidljivo na fotografijama koje su dostavljene uz tekstove, što znači da je ovo pitanje potpuno neosnovano postavljeno. Što se tiče drugog pitanja, ukazale smo da je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti jedna od retkih, ako ne i jedina institucija u Srbiji koja ne bi smela da postavi pitanje o vezi između boja pernica za devojčice i dečake (roze i plavo) i rodnih stereotipa, posebno ako se ima u vidu da je nekoliko dana pre toga u Beogradu napadnut čovek koji je nosio roze-ljubičastu torbu, te da je Poverenik za zaštitu ravnopravnosti izdao upozorenje javnosti¹³⁵ povodom tog događaja, kao i ako se ima u vidu da je u redovnim godišnjim izveštajima Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2016, 2017. i 2018. godinu ukazano na štetnost i nedozvoljenost rodnih stereotipa. Pitanja koja su se odnosila na sadržinu pernica, o mogućnosti izbora boje pernice i o mogućnosti neprihvatanja poklona su potpuno irrelevantna za predmet naše pritužbe, što je svakako činjenica koju Poverenik za zaštitu ravnopravnosti mora da zna.

¹³⁵ Nedopustiv napad na osobu zbog prepostavke da je LGBT, Upozorenje javnosti Poverenika za zaštitu ravnopravnosti od 3.11.2019. godine, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/nedopustiv-napad-na-osobu-zbog-prepostavke-daje-lgbt-cir/>

Pored postavljenih pitanja, u prvom odgovoru Poverenika za zaštitu ravnopravnosti zatraženo nam je da dostavimo saglasnost zakonskih zastupnika dece za podnošenje pritužbe. U vezi sa ovim zahtevom, ukazali smo na odluku Vrhovnog kasacionog suda Rev 853/2014 od 3.9.2014. godine, kojom su ukinute prvostepena i drugostepena odluka nižih sudova u parnici Poverenika za zaštitu ravnopravnosti protiv NiceFoods restorana d.o.o. Beograd i u kojoj je konstatovao da saglasnost zakonskih zastupnika nije bila potrebna Povereniku za zaštitu ravnopravnosti jer je u pitanju bila grupa dece. Ukažale smo i da je u ovom predmetu Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, grupa dece iznosila troje dece, dok se u slučaju pritužbe FemPlatza, grupa dece bila 1.516 dece. Dakle, nikakvog pravnog osnova nije bilo da se traže saglasnosti zakonskih zastupnika dece za podnošenje pritužbe, imajući u vidu da smo pritužbom ukazale na rodno zasnovanu diskriminaciju grupe dece, koja su navedenim postupanjem Gradske opštine Zvezdara, od prvih školskih dana i na veoma ranom uzrastu, izložena rodno zasnovanoj diskriminaciji, odnosno, zagovaranju društvenih obrazaca ponašanja koji su zasnovani na ideji stereotipnih uloga polova.

Nakon što smo dostavile dopunu i objašnjenja, naša pritužba je odbačena.

Veoma je zabrinjavajuće da institucija u čijoj je nadležnosti prevencija i zaštita od diskriminacije ne prepoznaće rodne stereotipe, posebno ako se ima u vidu kakve posledice u jednom društvu izaziva raširenost, održavanje i podržavanje rodnih stereotipa.

5.1.3. Višestruka diskriminacija žena

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- energično nastavi sa naporima da eliminiše višestruke i međusobno povezane oblike diskriminacije koje doživljavaju grupe žena u nepovoljnem položaju, istovremeno osiguravajući njihovo ekonomsko osnaživanje;
- sprovede sveobuhvatnu analizu za procenu situacije, posebnih potreba i aspiracija ugroženih grupa žena, kao što su Romkinje, starije žene, siromašne žene, žene sa invaliditetom, izbeglice i interna raseljene žene, žene koje same vode domaćinstva, kako bi prikupila podatke za unapređenje zakonodavnog okvira i razvoj politika.¹³⁶

Pored CEDAW komiteta, koji je izrazio zabrinutost zbog položaja višestruko diskriminisanih grupa žena u Srbiji i u Izveštaju o napretku Srbije (2019) ukazano je da su određene grupe žena konstantno izložene višestrukoj diskriminaciji.¹³⁷ U pitanju su žene iz različitih manjinskih grupa, kao što su žene sa invaliditetom, Romkinje, starije žene, seoske žene i druge. Treba imati u vidu da su ovo veoma heterogene grupe žena, da su izazovi sa kojima se susreću zbog toga što su žene, dodatno pojačani njihovim drugim ličnim svojstvima. U ovom delu dat je samo kratak pregled položaja pojedinih grupa višestruko marginalizovanih žena, a specifičnosti njihovog položaja biće predstavljene u okviru pojedinačnih oblasti.

Prema podacima Popisa 2011. godine u Srbiji živi 147.604 građana romske nacionalnosti, što čini 2,1% stanovništva. Muškaraca ima više nego žena (75.042 prema 72.562), za razliku od opšte populacije u kojoj je veći broj žena.¹³⁸ Međutim, procene domaćih i međunarodnih organizacija pokazuju da je broj pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine daleko veći i da se kreće iz-

među 400.000 i 600.000.¹³⁹ Podaci o socioekonomskom položaju Roma i Romkinja veoma su šturi i nesistemizovani, a zvanične statistike o siromaštvu ne sadrže podatke o etničkoj strukturi/nacionalnoj pripadnosti siromašnih u Srbiji. Zbog toga je teško sagledati realnu situaciju siromašta Roma i Romkinja i planirati adekvatne mere za poboljšanje njihovog položaja i unapređenje pristupa svim pravima. S tim u vezi, Komitet UN za ekonomska i socijalna prava tražio je od Srbije da podatke o ostvarivanju ekonomskih i socijalnih prava prikuplja redovno, u odnosu na pokazatelje koji su vezani za ljudska prava i razvrstano, između ostalog i u odnosu na etničko poreklo.¹⁴⁰ Romkinje su u nepovoljnem položaju zbog lošeg obrazovnog statusa, zbog izloženosti dečijim brakovima, nezaposlenosti, ranog rađanja, loših životnih uslova, prepreka u ostvarivanju mnogih prava, izloženosti nasilju, ekonomске zavisnosti i drugih faktora.¹⁴¹ Zdravstvena situacija Romkinja je znatno lošija nego kod opšte populacije, a razlozi su mnogobrojni, uključujući i diskriminaciju kojoj su izložene u zdravstvenom sistemu, kao i neposedovanje dokumenata i/ili zdravstvenog osiguranja.¹⁴²

Devojčice i stupanje u brak	Pre 15. godine	Pre 18. godine
Romska naselja	16,9%	57%
Većinska populacija	0,8%	7%

Tabela 3: Devojčice i stupanje u brak, 2014. godina, MICS¹⁴³

Pojava dečijih brakova u Srbiji pripisuje se tzv. „romskoj tradiciji“, ne prepoznaje se u dovoljnoj meri njihova štetnost i ne postoji adekvatan odgovor na ovu pojavu, odnosno, često se toleriše. Međutim, uzroci dečijih

136 CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 44.

137 Izveštaj o napretku Srbije, op.cit, 29.05.2019.

138 Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti, starosti i polu, Republički zavod za statistiku, <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010403?language-Code=sr-Cyr>

139 Da li me vidite – Diskriminacija Romkinja, Radio televizija Vranje, 15.11.2019, dostupno na: <https://www.rtv-vranje.rs/index.php/pr-2019/n-ci-n-ln-njin-dli-vidi/item/22474-dali-me-vidite-diskriminacija-romkinja.html>

140 Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 26 od 10. marta 2016. godine, str. 18

141 Nacionalni izveštaj o primeni CEDAW i Istanbulske konvencije u Republici Srbiji – Diskriminacija i nasilje prema Romkinjama, Romski ženski centar Bibija, Beograd, maj 2019, str. 52, dostupno na: http://www.bibija.org.rs/images/cedaw/Nacionalni_izvestaj_Republika_Srbija_compressed.pdf

142 Kosana Beker (ur), Regionalni izveštaj o primeni UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju nasilja nad ženama i nasilju u porodici (Istanbulska konvencija) u vezi sa diskriminacijom Romkinja u oblasti zdravstvene zaštite, dečijih brakova i pružanja podrške i zaštite Romkinjama u situaciji nasilja u porodici, Romski ženski centar Bibija, jun 2019, Beograd, str. 52, dostupno na: http://www.bibija.org.rs/images/reg.izvestaj/REGIONALNI_IZVESTAJ_1_compressed.pdf

143 Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece 2014., MICS glavni nalazi, UNICEF, Republički zavod za statistiku, jul 2014, dostupno na: https://www.stat.gov.rs/media/3530/mics5_glavninalazi_srbija.pdf

brakova nisu specifičnost romske tradicije ili kulture, već su prvenstveno u pitanju rodno zasnovana diskriminacija, siromaštvo, nedostatak obrazovanja i neadekvatni institucionalni odgovori na dečije brakove.¹⁴⁴ Dečiji brakovi predstavljaju ozbiljno kršenje dečijih i ženskih ljudskih prava jer dovode do toga da su devojčice primorane da odustanu od školovanja, čime im se drastično smanjuju izgledi za zapošljavanje i ujedno povećava ranjivost na nasilje u porodici i partnerskim odnosima, rane trudnoće dovode do pogoršavanja zdravstvenog stanja, što ih ostavlja u začaranom krugu siromaštva.¹⁴⁵

Osobe sa invaliditetom u Srbiji čine 8% ukupnog stanovništva, a da među njima ima 58% žena sa invaliditetom.¹⁴⁶ Žene sa invaliditetom često su izložene višestrukoj diskriminaciji, suočavaju se sa brojnim preprekama u ostvarivanju svojih prava, kao i sa raznim vidovima rodno zasnovanog nasilja. Oblasti u kojima je diskriminacija žena sa invaliditetom posebno izražena su pristup zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju, zapošljavanju, socijalnoj pomoći, ostvarivanju prava na porodični život i roditeljstvo, kao i zaštiti od nasilja. Njihova obrazovna struktura je nepovoljna, manje su obrazovane od muškaraca sa invaliditetom i manje ih je među onima koje traže zapošljenje.¹⁴⁷ Pored toga, žene sa invaliditetom suočene su sa barijerama u pristupu zdravstvenim uslugama, posebno u vezi sa zaštitom seksualnog i reproduktivnog zdravlja.¹⁴⁸ U posebno lošem položaju su žene sa invaliditetom koje su smeštene u rezidencijalne institucije, koje su tamo često bez svog pristanka, gde im se krše mnoga prava i gde su izložene diskriminaciji i specifičnim oblicima rodno zasnovanog nasilja.¹⁴⁹ Pored toga, one su često lišene poslovne sposobnosti, pa staratelji umesto njih odlučuju o svim važnim životnim pitanjima, što predstavlja kršenje svih ljudskih prava i ima nesagledive posledice, na šta je ukazao i CEDAW komitet i pozvao je Srbiju da ukine mogućnost lišenja poslovne sposobnosti na osnovu invaliditeta.¹⁵⁰

144 Kosana Beker, op.cit, 2019, str. 52-53

145 Ibid.

146 Milan M. Marković, op.cit, 2014

147 Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2014–2017. godine sa prioritetima za naredni period, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2018

148 Kosana Beker i Višnja Baćanović, Reproduktivno zdravlje žena sa invaliditetom u AP Vojvodini, Pokrajinski zaštitnik građana – Ombudsman, Novi Sad, 2018, str. 61-63

149 Biljana Janjić i Dragana Čirić Milovanović, Ovde i zidovi imaju uši: svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama, Inicijativa za prava žena sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017, dostupno na: https://www.m드리-s.org/wp-content/uploads/2017/09/Ovde-i-zidovi-imaju-usi_za-sajt.pdf

150 CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 45. i 46.

Žene koje žive na selu su još jedna grupa žena koja je izložena višestrukoj diskriminaciji. One se suočavaju sa preprekama u pristupu obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju, socijalnom i penzijskom osiguranju, imaju neuporedivo manje zemlje u vlasništvu u poređenju sa muškarcima, kao i veoma ograničeno učešće u političkom i javnom životu.¹⁵¹ Žensko seosko stanovništvo suočeno je sa mnogim izazovima, kao što su intenzivne migracije mlađih žena što dovodi do disbalansa među mlađim generacijama, uz veoma nizak fertilitet na selu.¹⁵² U posebno velikom riziku od diskriminacije su žene koje žive same i koje se nisu udavale, žene koje nemaju decu, udovice i žene koje su razvedene, između ostalog, one retko nasleđuju imovinu zbog običaja da se odreknu imovine u korist muških srodnika.¹⁵³

Žene na selu zaposlene u poljoprivredi imaju marginalizovan status, veoma retko su nositeljke porodičnih poljoprivrednih gazdinstva, retko su upravnice gazdinstva, a čine većinu porodične radne snage. Uz ovaj status žene nemaju pristup odlučivanju o ekonomskim poslovima i nemaju pristup novcu, što prouzrokuje probleme u ostvarivanju ekonomskih i socijalnih prava.¹⁵⁴ Takođe, izražena je razlika između mlađih i starijih seoskih žena po pismenosti i kompjuterskoj pismenosti.¹⁵⁵ Žene na selu, kao i druge žene, izložene su nasilju u porodici i drugim oblicima rodno zasnovanog nasilja, ali one veoma retko prijavljaju nasilje.¹⁵⁶

151 Ibid, para. 38

152 Marina Blagojević, Žene na selu u Vojvodini: svakodnevni život i ruralni razvoj (rezultati anketnog istraživanja), 2017, str. 22-23 dostupno na: https://ravноправност.org.rs/wp-content/uploads/2017/02/18-zene_na_selu_u_Vojvodini.pdf

153 Alternativni izveštaj Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena o diskriminaciji starijih žena u Republici Srbiji, Amity-Snaga prijateljstva, Beograd, jun 2018, str. 17-20, 22

154 Tržište rada u Srbiji-položaj žena 45+ Uskraćivanje prava na dostojanstven rad, Udruženje „Žene na prekretnici“ i SeConS grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2017, str. 35-36, dostupno na: <http://www.secons.net/files/publications/78-publication.pdf>

155 Marina Blagojević, op.cit, 2017, str. 29-40, 54, 85,

156 Ibid.

Od ukupnog broja anketiranih žena u Srbiji, 46,2% navodi da su im potrebne dodatne informacije i obuke na temu prepoznavanja, reagovanja i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije. Ova tema je najizraženija među anketiranim mlađim ženama (100%), ženama sa invaliditetom (75%), a najmanje je zastupljena među ruralnim ženama (23%). Takođe, 54,3% predstavnica organizacija koje se bave pravima žena ističe značaj ove teme za dalje obuke.

Od ukupnog broja ispitanica, 42,3% žena navodi da su im potrebne dodatne informacije o položaju žena iz višestruko diskriminisanih grupa, a 47,8% predstavnica ženskih organizacija smatra da im je potrebna dodatna obuka na ovu temu.

FemPlatz anketa o položaju žena u Srbiji, 2019

Starije žene u Srbiji su u lošijem položaju od starijih muškaraca, kao i u poređenju sa mlađim ženama i muškarcima. One su u lošem socioekonomskom položaju, više su izložene siromaštvu i često nemaju dovoljno prihoda za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba.¹⁵⁷ Starije žene imaju povećane troškove lečenja, a imaju poteškoća sa dostupnošću i kvalitetom zdravstvenih usluga, a neretko su izložene diskriminaciji prilikom pružanja zdravstvenih usluga.¹⁵⁸ Takođe, mali broj starijih žena koristi usluge socijalne zaštite, a postoje određeni izazovi i prilikom korišćenja javnog prevoza i usluga. One retko učestvuju u kulturnim i drugim aktivnostima u zajednici i još ređe učestvuju u političkom i javnom životu.¹⁵⁹ Ni u jednoj mesnoj zajednici u Srbiji, među odbornicama, nema starijih žena, za razliku od starijih muškaraca koji su zastupljeni. Pri tome, veoma je prisutno zanemarivanje i nasilje prema starijima uopšte, a posebno prema starijim ženama, koje se nedovoljno prijavljuje.¹⁶⁰

Starije žene na selu dodatno su izložene diskriminaciji, posebno prilikom ostvarivanja različitih prava, imajući u vidu da za ostvarivanje većine svojih prava moraju da odu u obližnje gradove, što može da bude veoma otežano zbog neadekvatnog međumesnog prevoza, kao i zbog troškova prevoza.¹⁶¹

Pored navedenih grupa žena, postoje i mnoge druge grupe koje su izložene višestrukoj diskriminaciji. Na primer, LBT žene su izložene diskriminaciji, nasilju, govoru mržnje i zločinima iz mržnje, na šta je ukazala i Evropska komisija, kao i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti.¹⁶² Srbija je na 30. mestu u Evropi po pitanju poštovanja ljudskih prava i ravnopravnosti LGBTI populacije u Evropi,¹⁶³ a tokom 2019. godine zabeleženi su napadi na aktivistkinje i aktiviste LGBTI populacije.¹⁶⁴

Evidentno je da su žene iz osjetljivih društvenih grupa u mnogo lošijem položaju u Srbiji i da imaju otežan pristup pravima i uslugama iz oblasti obrazovanja, socijalne zaštite, zdravstva, zapošljavanja, zaštite od nasilja i diskriminacije. Dodatni izazov je i nedostatak podataka i sveobuhvatnih analiza o položaju žena iz višestruko diskriminisanih grupa te ne postoji adekvatno razumevanje njihovih potreba što često vodi do usvajanja neodgovarajućih javnih politika.

5.2. Učešće u javnom i političkom životu

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- ubrza jednaku zastupljenost žena, uključujući Romkinje i žene sa invaliditetom, u svim oblastima javnog i političkog života, posebno na pozicijama odlučivanja, na nacionalnom i lokalnom nivou, u oružanim snagama i u diplomatskoj službi i izdvoji odgovarajuća sredstva za sprovođenje takvih mera;

157 Istraživanje o položaju starijih žena u Srbiji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019

158 Ibid.

159 Ibid.

160 Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2019. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, mart 2020, str. 16-17, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/godisnji-izvestaji>

161 Amity-Snaga prijateljstva, op.cit, 2018, str. 16

162 Izveštaj o napretku Srbije 2019, op.cit, str. 23, 27; Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020

163 10th Rainbow Map, ILGA Europe, dostupno na: <https://rainbow-europe.org/#8658/8667/0>

164 Slučajevi nasilja prema LGBTIQ osobama, evidencija organizacije Da se zna!, dostupno na: <https://dasezna.lgbt/cases.html>

- usvoji novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti, kojim se utvrđuje kvota od 50% zastupljenosti žena u oblastima društvenog života u kojima postoji neuravnotežena zastupljenost polova i proširi ovu kvotu na sve javne vlasti i uprave;
- obezbedi da: (i) organizacije civilnog društva, uključujući aktivistkinje za ženska prava, mogu da ostvaruju svoja prava na slobodu izražavanja, okupljanja i udruživanja bez zastrašivanja ili odmazde; (ii) se slučajevi navodnog zastrašivanja ili odmazde protiv aktivistkinja civilnog društva propisno istraže, da se počinoci krivično gone i na odgovarajući način kazne i da se žrtve zaštite od takvih dela; (iii) državni službenici koji opstruiraju gonjenje napadača krivično odgovaraju.¹⁶⁵

Poslednjih godina, zahvaljujući izmenjenom izbornom zakonodavstvu, broj žena u Narodnoj skupštini i lokalnim skupštinama je povećan. Evidentno je da broj žena nije porastao bez zakonske intervencije, odnosno, posebnih mera, na šta nam ukazuje i činjenica da su žene podzastupljene u drugim oblastima političkog i javnog života u kojima ne postoji kvota niti bilo koja druga posebna mera.

U izveštaju Svetskog ekonomskog foruma o rodnim razlikama u svetu, Srbija se u 2019. godini našla na 39. mestu od ukupno 153 države, što je jedno mesto niže u odnosu na prethodnu godinu.¹⁶⁶

CEDAW komitet je pohvalio imenovanje prve premijerke u 2017. godini i osnivanje Ženske parlamentarne mreže, ali je izrazio zabrinutost zbog toga što su žene nedovoljno zastupljene u organima lokalne samouprave, u diplomatskoj službi, u oružanim snagama i na pozicijama odlučivanja u svim sektorima. Pored toga, komitet je zabrinut i što nema žena vojnih atašea u diplomatskom korpusu, što žene iz osetljivih društvenih grupa, kao što su Romki-

nje ili žene sa invaliditetom, nisu zastupljene u javnom i političkom životu, kao i zbog negativne medijske kampanje i izveštavanja protiv predstavnica civilnog društva, što ometa njihov rad na unapređenju ženskih prava.¹⁶⁷

Ako se ima u vidu postojanje kvote za manje zastupljeni pol na izborima, kao i da osim povećanog broja poslanica i odbornica, imamo predsednicu Vlade, predsednicu Narodne skupštine, guvernerku Narodne banke i potpredsednicu Vlade, nije iznenadujuće da u poddomenima političke i ekonomski moći Srbija ima vrednosti iznad proseka Evropske unije.¹⁶⁸ Međutim, **treba imati u vidu da Srbija u poddomenu društvene moći zauzima poslednje mesto, zbog čega je neophodno preuzimati posebne mere za unapređivanje rodne ravnopravnosti u ovom poddomenu**, kao i u drugim oblastima.¹⁶⁹

Uprkos tome što je u Narodnoj skupštini Republike Srbije 37,2% žena,¹⁷⁰ **narodne poslanice su još uvek prezastupljene u skupštinskim odborima koji se povezuju sa ženskim domenima**, a podzastupljene u skupštinskim odborima koji se povezuju sa muškom sferom interesovanja.¹⁷¹ Na primer, Odbor za kontrolu službi bezbednosti ima devet članova, a samo je jedna žena, Odbor za finansije, republički budžet i kontrolu trošenja javnih sredstava ima tri žene od ukupno 17 članova, Odbor za odbranu i unutrašnje poslove četiri žene od 17 članova. S druge strane, Odbor za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova ima 14 žena od 17 članova a Odbor za prava deteta ima 18 žena od 24 člana.¹⁷²

165 CEDAW/C/SRB/CO/4 para. 27-28

166 Global Gender Gap Report 2020, World Economic Forum, 2019, str. 305, dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

167 CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 27, 28

168 Marija Babović, op.cit, 2018, str. 9

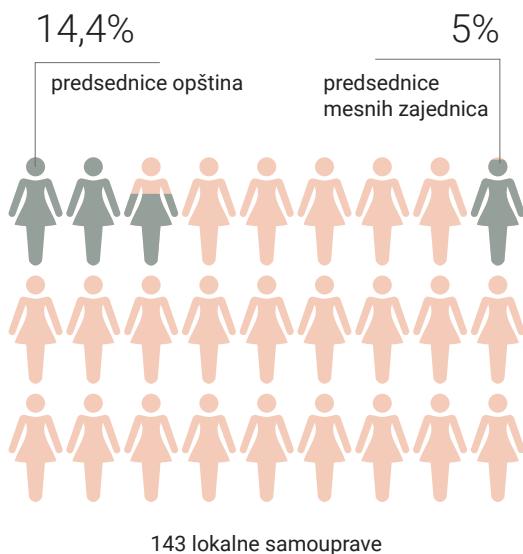
169 Ibid.

170 *Polna struktura narodnih poslanika/poslanica*, Narodna skupština Republike Srbije, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina/narodna-skupstina-u-brojkama/polna-struktura.1739.html>

171 *Sastav radnih tela/odbora*, Narodna skupština Republike Srbije, dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-sastav/radna-tela/odbori.895.html>

172 Ibid.

Žene nisu adekvatno zastupljene u izvršnoj vlasti, a istraživanja pokazuju i da je zastupljenost žena u upravama u jedinicama lokalne samouprave na veoma niskom nivou, kao i da stepen zastupljenosti žena opada kako pozicija u donošenju odluka raste.¹⁷³ Od 143 lokalne samouprave, žene su predsednice u 14,4% opština, a predsednice mesnih zajednica u manje od 5% slučajeva.¹⁷⁴ **Žene iz više-struko marginalizovanih grupa nisu uopšte zastupljene u procesima donošenja odluka.** Nakon Posebnog izveštaja Zaštitnika građana iz 2018. godine, koji je sadržao set preporuka, tokom 2019. godine nije postupljeno po ovim preporukama, pa je u redovnom godišnjem izveštaju ponovo ukazano na nedovoljnu zastupljenost žena, naročito žena iz osetljivih grupa, na mestima odlučivanja u jedinicama lokalne samouprave, kao i na nefunkcionalnost mehanizma za rodnu ravnopravnost u lokalnoj samoupravi.¹⁷⁵

Različita ispitivanja stavova građana i građanki Srbije pokazuju visok nivo stereotipa i rodnih predrasuda prema političkoj participaciji žena. Prema rezultatima istraživanja Krovne organizacije mladih Srbije iz 2019. godine,¹⁷⁶ mlađi muškarci su zainteresovaniji za politička dešavanja u odnosu na mlađe žene (prosečna ocena 3,4 naspram 3,0). Da je demokratija najbolji oblik vladanja značajno

više misle mlađi između 20 i 24 godine u odnosu na ostale starosne kategorije.¹⁷⁷ Žene su znatno naklonjenije demokratiji u odnosu na muškarce, kao i mlađi iz Beograda u odnosu na ostale regije, a posebno u odnosu na Centralnu i Zapadnu Srbiju. U ovom pogledu ne postoji značajnija razlika između mlađih muškaraca i žena, što je pozitivan pomak jer su prethodnih godina žene više zastupale stav da je Srbiji potreban jak vođa koga će narod slediti.

Istraživanje među mlađim ženama pokazalo je da se tek svaka treća slaže sa tvrdnjom da bi u svetu bilo manje problema da ima više žena u politici, dok je dve trećine (67%) mišljenja da muškarci nisu bolje političke vođe od žena, odnosno, svaka dvanaesta devojka smatra da su muškarci bolje političke vođe.¹⁷⁸ Iako većina mlađih žena smatra da muškarci nisu bolje političke vođe od žena, one nemaju jasan stav u pogledu ženskog doprinosa politici, odnosno, 56% ne zna kakvog bi uticaja na usmeravanje savremenih političkih tokova imalo povećano učešće žena.¹⁷⁹

Mlađe žene se suočavaju sa mnogim teškoćama u svojim lokalnim zajednicama, najviše sa teškoćama koje proizlaze iz društvenih normi (osuđivanje sredine, ismevanje i omalovažavanje, etiketiranje, plasiranje neistina i stvaranje predrasuda o mlađim ženama), slede teškoće koje se odnose na slobodu izražavanja mišljenja i odlučivanja, kao i teškoće koje se odnose na bezbednost, neravnopravnost, nasilje, nezaposlenost i pristup obrazovanju.¹⁸⁰

Istraživanju sprovedeno među studentima i studentkinjama pokazalo je da među studentima, kao i u celom društvu, vladaju već utvrđeni obrasci nejednakosti.¹⁸¹ O reprezentaciji i učeštu žena u javnom i političkom životu ispitanici nemaju preterano pozitivno mišljenje, pa tako trećina ispitanika smatra da nam nije potrebno više žena na pozicijama moći u društvu, 25% ispitanika ne bi glasalo za ženu na izborima, dok se svaki treći ispitanik ne slaže sa tim da muškarci i žene treba ravnopravno da dele kućne poslove.¹⁸² Skoro svaki peti ispitanik smatra

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Jelena Čeriman i Olja Stevanović, *Budućnost je u mojim rukama: Analiza korelacije između rodnih stereotipa i rodno zasnovanog nasilja*, Udrženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama - ATINA, Beograd, 2019, dostupno na: <http://www.atina.org.rs/sites/default/files/Budu%C4%87nost%20je%20u%20mojim%20rukama%20-%20Analiza%20korelacije%20izme%C4%91u%20rodnih%20stereotipa%20i%20rodno-zasnovanog%20nasilja.pdf>

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Predstavljeni rezultati istraživanja studentkinja i studenata Fakulteta političkih nauka, Fakultet političkih nauka, 29.5.2019, dostupno na: <http://www.fpn.bg.ac.rs/26141?jekip=lat>

¹⁸² Ibid.

¹⁷³ Poseban izveštaj Zaštitnika građana o zastupljenosti žena na mestima odlučivanja i poziciji i aktivnostima lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalnih samouprava u Republici Srbiji, Zaštitnik građana, Beograd, 2018

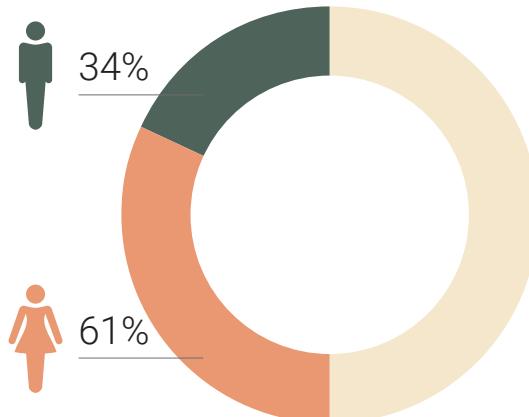
¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 44

¹⁷⁶ Boban Stojanović, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mlađih u Republici Srbiji – 2019. godina*, Krovna organizacija mladih Srbije – KOMS, Beograd, 2020, dostupno na: <https://koms.rs/wp-content/uploads/2019/09/Alternativni-izves%C8%8Ctaj-o-polo%C8%A1u%C8%8Caju-i-potrebama-mla%C8%A1ih-2019-1.pdf> str. 77, 104, 106, 140

da su muškarci bolji radnici i da je shodno tome normalno da imaju veću platu, a isti procenat smatra da u vreme nestašice posla, muškarci treba da imaju prednost pri zapošljavanju u odnosu na žene.¹⁸³

Drugo istraživanje sprovedeno takođe u 2019. godini pokazalo je izražene razlike u stavovima ispitanika i ispitanica o položaju žena u društvu i njihovog učešća u javnom životu.¹⁸⁴ Blizu polovine građana smatra da su žene u našem društvu u lošijem položaju nego muškarci, ali to mišljenje deli 61% žena i 34% muškaraca. U proseku, mišljenja su podeljena između onih koji smatraju da su žene u politici pre malo zastupljene i onih koji misle da su zastupljene u pravoj meri, s tim što je izražena razlika u stavovima između žena i muškaraca - više od polovine žena smatra da su pre malo zastupljene, a više od polovine muškaraca da su zastupljene u pravoj meri.¹⁸⁵

Od polovine građana koji smatra da su žene u našem društvu u lošijem položaju nego muškarci, 61% čine žena i 34% muškarci

Starije žene, kao što je već navedeno, u lošijem su položaju u društvu i u veoma maloj meri učestvuju u organizovanim aktivnostima u zajednici.¹⁸⁶ Pored toga, starije žene nisu dovoljno vidljive u društvu i skoro da uopšte ne učestvuju u političkom životu Srbije. Istraživanje je pokazalo da su starije žene, usled neravnopravne podele kućnih poslova, mnogo opterećenije u odnosu na muškarce, na primer, u proseku su na kućne poslove trošile

21 sat nedeljno, što je ekvivalentno radu sa pola radnog vremena.¹⁸⁷

Žene sa invaliditetom navode da postoji nekoliko prepreka za njihovo učešće u političkom i javnom životu, uključujući predrasude i stereotipe prema participaciji žena sa invaliditetom, nedostatak podrške za aktivniji uključivanje u javni i politički život (npr. asistencija, pristupačnost), a kao moguća rešenja vide:

- pooštovanje kvota za učešće žena na svim nivoima i uvođenje kvota za učešće žena sa invaliditetom;
- rad na većoj vidljivosti žena sa invaliditetom u pokretu, ali i u političkim strankama;
- informisanje žena sa invaliditetom o političkoj i društvenoj participaciji;
- razvijanje programa informisanja i senzibilizacije članova i članica političkih stranaka o pravima žena sa invaliditetom;
- razvijanje programa mentorstva za žene sa invaliditetom u političkim strankama, javnom i političkom životu.

Fokus grupa sa ženama sa invaliditetom, 08.10.2019. godine

U javnoj sferi u Srbiji, kao što je i CEDAW komitet upozorio, postoji mnogo rodnih stereotipa i predrasuda, a česta su vređanja i omalovažavanja žena. Pored novinarki i političarki, u posebnom riziku su i braniteljke ljudskih prava. Za vreme protestnog marša, povodom Međunarodnog dana žena u Beogradu napadnut je Dragoslava Barzut, direktorka udruženja Da se zna!¹⁸⁸ a ovaj napad, kao i mnogi drugi napadi usmereni prema LGBTI popula-

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Ljudska prava u očima građana i građanki Srbije, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, decembar 2019, dostupno na: http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2019/12/BGCLJP_2019_FINAL.pdf

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Istraživanje o položaju starijih žena u Srbiji, op.cit, 2019

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ N.G, Pljuvali su nas i vikali da smrdimo. Detalji napada na LGBT aktiviste u centru Beograda, Blic, 9.3.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/pljuvali-su-nas-i-vikali-da-smrdimo-detalji-napada-na-lgbt-aktiviste-u-centru/wwwnzr>

ciji prijavljen je policiji, ali nije bilo ozbiljne reakcije na ove događaje.¹⁸⁹

Nadalje, organizacije civilnog društva reagovale su u julu 2019. godine na vređanje i omalovažavanje koje je Vojislav Šešelj, sa skupštinske govornice, uputio poverenici za zaštitu ravnopravnosti Brankici Janković, novinarki Snežani Čongradin, kao i aktivistkinji Staši Zajović, pokojnoj Biljani Kovačević-Vučo i nevladinim organizacijama Žene u crnom i Inicijativa mladih za ljudska prava.¹⁹⁰ Ženske organizacije

su upozorile da govor mržnje uperen prema ženama, koje se svaka u svojoj profesiji zalaže za poštovanje ljudskih prava, zakona i nediskriminacije, predstavlja grubo kršenje Ustava i mnogih zakona.¹⁹¹

Početkom avgusta 2019. godine u Tutinu je održan *Festival ženskog prijateljstva*, šesti susret aktivistkinja ženskih organizacija iz Srbije i regionala. Nevladina organizacija Impuls, uz panele i radionice posvećene istoriji ženskog organizovanja i otpora, ženskom preduzetništvu i borbi žena za očuvanje zdrave životne sredine, planirala je i performans

189 Opširnije: <https://dasezna.lgbt/cases.html>

190 *Otvoreno pismo Narodnoj skupštini Republike Srbije: Sprečite govor mržnje i zloupotrebu prava iz Poslovnika Narodne skupštine*, Komitet pravnika za ljudska prava-YUCOM, 17.7.2019, dostupno na <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2019/07/Otvoreno-pismo-Narodnoj-skup%C5%A1tini-povodom-izlaganja-Vojislava-%C5%A0e%C5%A1ela.pdf>

191 *Saopštenje za javnost: Hitani poziv nadležnim institucijama da reaguju i osude govor mržnje prema ženama*, Mreža Žene protiv nasilja, 30.7.2019, dostupno na: [https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/964-saopstenje-за-јавност-хитан-позив-надлеznim-institucijama-da-reaguju-i-osude-говор-мржње-према-женама](https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/964-saopstenje-za-javnost-hitan-poziv-nadleznim-institucijama-da-reaguju-i-osude-gовор-мржње-према-женама)

na gradskom trgu protiv nasilja prema ženama. Skup je bio prijavljen policiji, ali je tih dana pokrenuta kampanja na društvenim mrežama za sprečavanje performansa, koji je nazvan *Gej parada u Tutinu*.¹⁹² Pored toga, organizatorka je otkazan ručak koji je bio zakazan mesec dana ranije u restoranu *Ras* u Pazarištu, a vlasnik je rekao organizatorki da *LGBT osobe ne mogu da dolaze, da je to njegovo privatno vlasništvo i da može da radi šta hoće*.¹⁹³

Organizacije koje se bave ženskim pravima i feministički pokreti su širom sveta prepoznati kao najvažniji činioци promena u postizanju rodne ravnopravnosti i borbe protiv rodno zasnovanog nasilja, a prepoznate su i kao ključni faktori u političkim i zakonodavnim procesima koji se bave rodnom ravnopravnosću.¹⁹⁴ Sužavanje prostora za delovanje organizacija civilnog društva ima veoma negativne posledice na građansko društvo, pokrete i organizacije, ali ovaj negativni trend više pogađa ženske organizacije i feminističke pokrete. U patrijarhalnim i tradicionalnim društvima koje karakteriše rodna diskriminacija i neravnomerna zastupljenost žena u političkom i društvenom životu, ženske organizacije i feministički pokreti mogu postati jedini prostor za borbu za rodnu ravnopravnost.¹⁹⁵ Studija organizacije Kvinna til Kvinna iz 2018. godine pokazala je da više od 80% braniteljki ženskih prava navodi da se njihov prostor za delovanje srušio u poslednjih nekoliko godina, a glavni razlozi za takav trend su „strahovi vlada od političkih promena, jačanje nacionalizma uključujući i neprijateljstvo prema finansiranju iz inostranstva i konzervativni ideali.“¹⁹⁶

CIVICUS Monitor¹⁹⁷ koji prati i ocenjuje stanje i prostor za delovanje građanskog društva je u oktobru 2019. godine ocenio Srbiju oznakom **opstruiran prostor za delovanje civilnog društva**. Oznaka „opstruiran“ podrazumeva situaciju u kojoj zemlja nameće različita pravna i druga ograničenja građanskom društvu kroz izjave koje umanjuju vrednost organizacija civilnog društva i nametanje birokratskih restrikcija. Kumulativni uticaj pretnji, negativnih kampanja i fizičkih napada na građansko društvo doveli su do toga da CIVICUS Monitor na ovaj način oceni slobodu prostora za delovanje organizacija civilnog društva.

Ženske organizacije često imaju manje sredstava za funkcionisanje i otežan pristup finansiranju. Organizacija AWID ocenjuje da su sredstva iz međunarodne pomoći u trenutnom ekosistemu često nepristupačna i „zaključana“ iz birokratskih i socio-političkih zahteva koje najveći broj ženskih organizacija ne može da ispunii.¹⁹⁸ Prethodnih godina međunarodni akteri obezbedili su dodatnih milijardu dolara za unapređenje rodne ravnopravnosti na globalnom nivou, ali podaci iz 2016-2017. godine pokazuju da samo 1% tih sredstava stigne do ženskih organizacija i feminističkih grupa na lokalnom nivou¹⁹⁹ dok je najveći deo sredstava usmeren na međunarodne organizacije, vlade ili razvojne agencije. U izbalansiranom ekosistemu feminističkog finansiranja, feministički pokreti su u centru i oni su ravnopravan partner u političkim projektima za globalnu rodnu ravnopravnost.²⁰⁰

192 Miona Živić, *Predsednica NVO iz Tutina: Nije teško da se sazna ko nam je pretio, treba volja*, N1, 12.8.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a507044/Predsednica-NVO-iz-Tutina-Nije-teško-da-se-sazna-ko-nam-je-pretio-treba-volja.html>; Saopštenje povodom pretrji upućenih aktivistkinjama Impulsa, Impuls Tutin, 5.8.2019, dostupno na: <http://impulstutin.org/saopstenja>

193 Ibid.

194 *Donor support to southern women's rights organizations, OECD findings, OECD DAC network on gender equality*, 2016

195 Christina Wassholm, *Suffocating the movement – shrinking space for women's rights*, Kvinna til Kvinna, 2018

196 Ibid.

197 Serbia's Civic Space Downgraded, CIVICUS Monitor, 11.10.2019, dostupno na: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded>

198 Kellea Miller and Rochelle Jones, *Toward a Feminist Funding Ecosystem*, AWID, 2019

199 Kasia Staszewka, Tenzin Dolker and Kellea Miller, *Only 1% of gender equality funding is going to women's organizations – why?*, The Guardian, 2.7.2019, dostupno na: <https://www.theguardian.com/global-development/2019/jul/02/gender-equality-support-1bn-boost-how-to-spend-it>

200 Kellea Miller and Rochelle Jones, op.cit, 2019

5.3. Žene, mir, bezbednost

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- izdvoji dovoljna sredstva i poboljša mehanizme za efikasno sprovođenje, praćenje i procenu uticaja drugog NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325;
- preduzme srednjoročnu evaluaciju plana bez daljeg odlaganja;
- aktivno uključi civilno društvo, uključujući žene pogođene sukobom i organizacije koje rade sa preživelima u sprovođenje, praćenje i procenu uticaja NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325, kao i razvoj svih strateških dokumenata, mirovnih pregovora, obnove i rekonstrukcije nakon sukoba;
- ojača i promoviše zastupljenost žena među osobljem za mirovne pregovore i posredovanje, uključujući i na višim nivoima;
- prikupi podatke o učešću žena u sprovođenju NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325 na zakonodavnem, izvršnom i sudskom nivou;
- obezbedi procenu potreba i efikasan pristup pravnim, zdravstvenim i psihosocijalnim uslugama za sve žene i devojčice žrtve nasilja u vezi sa sukobom, uključujući žene i devojčice iz ruralnih područja i iz drugih društveno osetljivih grupa;
- preduzme mere za zaštitu interna raseljenih žena i devojčica od prisilnog raseljavanja i nasilja;
- unapredi standardizovano prikupljanje podataka o nasilju prema ženama i devojčicama u vezi sa sukobom.²⁰¹

Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017–2020) usvojen je 2017.

²⁰¹ CEDAW/C/SRB/CO/4, para. 30

godine.²⁰² Prvi akcioni plan (za period 2010-2015) bio je usmeren na sprovođenje politika na nacionalnom nivou, te su izostale promene u lokalnim zajednicama.²⁰³ Ovaj akcioni plan odnosi se na unapređenje bezbednosti žena na lokalnom nivou u oružanim snagama i policiji, kao i u lokalnoj zajednici (štabovima za vanredne situacije, savetima za bezbednost i slično). U martu 2019. godine formirana je Analitička grupa Ministarstva odbrane i Vojске Srbije za analizu sprovođenja NAP za primenu Rezolucije 1325 SB UN – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji.²⁰⁴

U junu 2019. godini održana je konferencija *Žene, mir i bezbednost: regionalna perspektiva* na kojoj je ukazano da je primena Nacionalnog akcionog plana doprinela povećanju zastupljenosti žena u sistemu bezbednosti u Srbiji za sedam godina primene Rezolucije 1325 za 3,92%.²⁰⁵ Međutim, kao što je već navedeno, žene nisu dovoljno zastupljene u izvršnoj vlasti i veoma ih je malo na mestima odlučivanja na lokalnom nivou. Takođe, u gradovima u kojima postoje lokalni saveti za bezbednost, učešće žena nije na zadovoljavajućem nivo. Na primer, od ukupno 15 članova Lokalnog saveta za bezbednost u Leskovcu samo su tri žene, dok je u opštini Vlasotince samo jedna žena među 14 članova Lokalnog saveta za bezbednost.²⁰⁶

Podaci iz izveštaja o primeni NAP-a za sprovođenje Rezolucije 1325 za 2019. godinu²⁰⁷ pokazuju da postoji povećanje broja žena zaposlenih u Ministarstvu odbrane (MO) i Vojsci Srbije (VS), ali da taj proces ide veoma spor. **Od ukupnog broja zaposlenih u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije 21,93% čine žene, što je za 0,85% više nego u 2018. godini.**

Najviši procenat učešća žena među profesionalnim vojnim licima evidentiran je kod nižih oficirskih (potporučnik i poručnik) i podoficirskih činova (vodnik). U 2019. godini u multinacionalne operacije upućeno je 487 pripadnika MO i

²⁰² Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017–2020), „Službeni glasnik RS“, br. 53/2017

²⁰³ Šta nam donosi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 u Srbiji?, prEUgovor, 14.7.2017., dostupno na: <http://preugovor.org/Tekstovi/1374/Sta-nam-donosi-Nacionalni-akcioni-plan-za-primenu.shtml>

²⁰⁴ Akcioni planovi Ministarstva odbrane Republike Srbije dostupni su na: <http://www.mod.gov.rs/lat/4352/akcioni-planovi-4352>

²⁰⁵ Žene, mir i bezbednost: regionalna perspektiva, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 5.6.2019., dostupno na: <https://www.mnrzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/zene-mir-i-bezbednost/regionala-perspektiva>

²⁰⁶ Milica Ivanović, Unapređenje bezbednosti žena kroz primenu Rezolucije 1325 na lokalnom nivou, 31.7.2019., juGmedia, dostupno na: <https://jugmedia.rs/unapređenje-bezbednosti-zena-kroz-primenu-rezolucije-1325-na-lokalnom-nivou/>

²⁰⁷ Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija – Žene, mir i bezbednost u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije za 2019. godinu, Analitička grupa Ministarstva Odbrane i Vojске Srbije, str. 2-3, dostupno na: http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/statistički_sadrzaj/dokumenta/akcioni_planovi/2019/analiza%201325%20za%202019.%20godinu.pdf

	Udeo žena (u %)	Povećanje u odnosu na prethodnu godinu (u %)
Oficiri	6,99	0,55
Podoficiri	1,96	0,13
Profesionalni vojnici	15,41	1,34
Civilna lica	51,97	0,39
Rukovodeće dužnosti	8,49	0,69

Tabela 4: Udeo žena među zaposlenima u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije i povećanje u odnosu na 2018. godinu, 2019. godina

VS, od kojih je 46 žena (9,44 %) što je umanjenje za 3,08% u odnosu na 2018. godinu.²⁰⁸

U školskoj 2019/20. godini na osnovnim studijama na Vojnoj akademiji Univerziteta odbrane upisano je 37% devojaka, a na integrisanim akademskim studijama Medicinskog fakulteta VMA u svim klasama je više devojaka nego mladića, dok u najmlađoj klasi upisanoj 2019/20. ima 68% devojaka, što je procenat i ukupnog broja devojaka u svim klasama.²⁰⁹ Srednju stručnu vojnu školu upisalo je 14 devojaka, što iznosi oko 21% od ukupnog broja upisanih i odgovara procentu devojaka u prethodno upisanim klasama. U toku 2019. godine na dobrovoljno služenje vojnog roka je upućeno 1.044 regruta, od kojih su 171 ili 16,3% bile žene što je umanjenje u odnosu na 2018. godinu za 3,3%.²¹⁰

U Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije funkcioniše mehanizam „osoba od poverenja“, svojevrstan mehanizam za rodnu ravnopravnost, a osobe od poverenja redovno podnose izveštaje o svom radu.²¹¹ Direkcija za evropske integracije i upravljanje projektima Ministarstva odbrane uz podršku Kancelarije UNDP SEESAC u Beogradu, tokom 2019. godine realizovala je dva seminara za osobe od poverenja iz sastava Ministarstva odbrane i Vojске Srbije. Cilj ovih seminara bio je jačanje kapaciteta i omogućavanje sprečavanja i efikasnog reagovanja na slučajevе diskriminacije i uznemiravanja. Na ova dva seminara učestvovalo je 40 osoba od poverenja iz Ministarstva od-

brane i Vojске Srbije, a u 2020. godini planira se nastavak obuka.²¹²

Rezultati istraživanja o rodu i malokalibarskom oružju pokazuju da su **muškarci u velikoj većini vlasnici vatrenog oružja (94,7%)**, kao i da je samo 1,7% žena zaposleno u kompanijama za privatno obezbeđenje koji su ovlašćeni da nose vatreno oružje tokom vršenja dužnosti.²¹³ Muškarci su počinili 96,6% svih krivičnih dela povezanih sa vatrenim oružjem, a 60,2% žena smatra da ih oružje u domu čini manje bezbednim.²¹⁴ Muškarci su počinili 97,1% ubistava vatrenim oružjem, a svako drugo ubistvo počinjeno vatrenim oružjem počinili su muškarci starosti 19 do 35 godina.²¹⁵ Dakle, **žene su vlasnice 5,3% vatrenog oružja, počinile su 3,4% krivičnih dela povezanih sa vatrenim oružjem, ali čine 17,9% žrtava.**²¹⁶

208 Ibid, str. 2-3

209 Ibid.

210 Ibid.

211 Ibid, str. 1

212 *Increasing capacities of the Persons of Trust in the Ministry of Defence of Republic of Serbia to prevent and respond to gender-related discrimination*, UNDP SEESAC, 11.12.2019, dostupno na: http://www.seesac.org/News-Gender-in-Security-Sector/Increasing-capacities-of-the-Persons-of-Trust-in-the-Ministry-of-Defence-of-Republic-of-Serbia-to-prevent-and-respond-to-gender-related-discrimination_1/; *Persons of Trust in the Ministry of Defense and Serbian Armed Forces preparing for their leading role as gender equality mechanism*, UNDP SEESAC, 18.11.2019, dostupno na: <http://www.seesac.org/News-Gender-in-Security-Sector/Persons-of-Trust-in-the-Ministry-of-Defense-and-Serbian-Armed-Forces-preparing-for-their-leading-role-as-gender-equality-mechanism/>

213 Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko oružje u Srbiji: Ključne činjenice*, UNDP SEESAC, Beograd, 2019, str. 9

214 Ibid. str. 13

215 Ibid. str. 23

216 Ibid. str. 25

5.4. Obrazovanje

CEDAW komitet preporučio je Republici Srbiji da:

- razvije rodno osjetljive sadržaje o rodnoj diskriminaciji i rodnoj ravnopravnosti i uvede ih u nastavne planove, programe i udžbenike prilagođene uzrastu dece;
- integriše obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju u skladu sa uzrastom dece;
- smanji rodnu segregaciju na svim nivoima obrazovanja i ohrabri devojčice i dečake za netradicionalna „ženska“ i „muška“ zanimanja;
- ojača mehanizme za zadržavanje romskih devojčica u obrazovnom sistemu, kao i da kontinuirano prati implementaciju Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja (2016-2025);
- dok sprovodi politiku inkluzivnog obrazovanja, pojača napore na promovisanju i osiguravanju inkluzivnog školskog i predškolskog obrazovanja u redovnim odeljenjima za decu romske nacionalne pripadnosti, a posebno za devojčice sa invaliditetom i Romkinje, kao i da uspostavi prilagođavanje školske infrastrukture i mesta za sport i slobodno vreme za devojčice sa invaliditetom;
- ubrza usvajanje i implementaciju Okvira za praćenje inkluzivnog obrazovanja.²¹⁷

Ove preporuke su rezultat zabrinutosti koju je CEDAW komitet izrazio u vezi sa obrazovanjem u Srbiji, posebno zbog uticaja sve dominantnije političke agende protiv rodne ravnopravnosti koja se prevodi u stereotipne sadržaje

nastavnog materijala, široko rasprostranjenih diskriminatorskih rodnih stereotipa, rodne segregacije u obrazovanju, ali i široko rasprostranjenog rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnog nasilja u školi. Prepoznati su i problemi obrazovanja Romkinja, koje napuštaju školu čak i pre završetka osnovne škole i skoro u potpunosti ne postoje u obrazovnom sistemu nakon navršene 18. godine života, kao i toga što su devojčice sa invaliditetom manje uključene u obrazovni sistem nego dečaci.²¹⁸

Prema popisnim podacima iz 2011. godine, najveći broj građana i građanki starijih od 15 godina ima završeno srednje obrazovanje (54% muškaraca i 44% žena sa srednjom školom) dok je bez školske spreme oko 4% žena i 1% muškaraca.²¹⁹ U Srbiji je više nepismenih žena nego muškaraca i to najviše u starosnoj kategoriji od 65 i više godina. U ukupnom stanovništvu starijem od 10 godina, 3,1% žena je nepismeno i 0,7% muškaraca, a najveći broj njih živi u ruralnim područjima (3,3% u ruralnim područjima u odnosu na 1% nepismenih u gradskim naseljima).²²⁰

Obuhvat dece od 0 do 3 predškolskim vaspitanjem je 26,2%, a obuhvat dece od tri godine do polaska u pripremni predškolski program je u poslednjih nekoliko godina povećan i iznosi 63,9%²²¹ što je i dalje ispod evropskog proseka.²²²

218 CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 33

219 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011, Republički zavod za statistiku

220 Ibid.

221 Statistika obrazovanja 2018, Republički zavod za statistiku, novembar 2019.

222 Na primer, u 2017. godini, EU-28 obuhvat dece programa ranog razvoja (deca uzrasta od četiri godine do polaska u školu) bio je 95,4%, *Early childhood and primary education statistics*, Eurostat, dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_childhood_and_primary_education_statistics

Nivo obrazovanja 2018/19.	Devojčice	Dečaci	Ukupno
Predškolsko ²²³	48,48%	51,52%	218.567
Osnovnoškolsko ²²⁴	48,55%	51,45%	527.834
Srednjoškolsko ²²⁵	49,4%	50,6%	252.108

Tabela 5: Dečaci i devojčice po nivoima obrazovanja, 2018/19. školska godina

Iako su pripremni predškolski program i osmogodišnje osnovno obrazovanje obavezni u Srbiji i dalje nisu sva deca uključena u osnovne škole. Stopa obuhvata osnovnim obrazovanjem u 2018. godini bila je 94,8%, a stopa završavanje osnovne škole iznosila je 97%.²²⁶ Procenat dece koja se nalaze van obrazovnog sistema u Srbiji za 2019. godinu bio je 4,7%.²²⁷

Srednje obrazovanje nije obavezno u Srbiji, ali veliki broj dece upisuje srednje škole i to najčešće četvorogodišnje stručne škole. Obuhvat dece srednjim obrazovanjem u 2018. godini iznosio je 89,3%, a stopa završavanje škole iznosila je 84,7%.²²⁸ Najveći broj učenika i učenica pohađa državne srednje škole (98%), dok su privatne srednje škole, u najvećem broju slučajeva pohađali učenici i učenice sa teritorije Beograda (66%), iz Vojvodine (27%) i iz regiona Srbija – jug (7%).²²⁹ Gimnazije je pohađalo oko 26% učenika, a srednje stručno obrazovanje skoro 74% učenika. Najpopularniji obrazovni profili bili su ekonomija, pravo i administracija (12,7%), elektrotehnika (11,3%), zdravstvo i socijalna zaštita (9,5%), mašinstvo i obrada metala (8,9%) i trgovina, ugostiteljstvo i turizam (7,9%).²³⁰

Devojčice su se u najvećem broju opredeljavale za sledeće srednje škole: hemija, nemetalni i grafičarstvo; tekstilstvo i kožarstvo; trgovina, ugostiteljstvo i turizam; ekonomija, pravo i administracija; kultura, umetnost i javno informisanje; zdravstvo i socijalna zaštita; kao i za lične usluge, dok su se u najmanjem broju upisivale u srednje škole: šumarstvo i obrada drveta; geologija, rudarstvo i metalurgija; mašinstvo i obrada metala; elektrotehnika; geodezija i građevinarstvo; saobraćaj i vojne škole.²³¹

Elektrotehnika – 8,89% devojčica

Mašinstvo i obrada metala – 13,42% devojčica²³²

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) objavila je rezultate međunarodnog programa procene učeničkih postignuća – PISA (Programme for International Student Assessment) krajem 2019. godine.²³³ Rezultati su se odnosili na testiranje sprovedeno 2018. godine, na kom je Srbija zauzela 45. mesto od ukupno 79 država. U odnosu na prethodni PISA ciklus nisu uočene značajne razlike u postignuću učenika.²³⁴ Rezultati su pokazali da su devojčice bile bolje u čitanju, dok u oblasti matematičke i naučne pismenosti nisu uočene značajne razlike. Svaki četvrti učenik smatra da nije vredno truditi se u školi, a čak polovina navodi da na časovima ne dobi-

223 Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školske 2018/19. godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20191098.pdf>

224 Osnovne škole i učenici u Republici Srbiji po regionima, Početak 2018/2019. školske godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20191074.pdf>

225 Srednje obrazovanje, Početak školske 2018/19, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20191086.pdf>

226 Statistika obrazovanja 2018, op.cit, 2019.

227 Global childhood report 2019, Save the Children, str. 52, dostupno na: https://campaigns.savethechildren.net/sites/campaigns.savethechildren.net/files/report/global_childhood_report_2019_ENGLISH.pdf

228 Statistika obrazovanja, op.cit, 2019.

229 Srednje obrazovanje, Početak školske 2018/19, op.cit, 2019,

230 Ibid.

231 Bilten – Srednje obrazovanje – početak školske 2018/19, Republički zavod za statistiku, Beograd 2019, str. 28, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195647.pdf>

232 Ibid.

233 OECD prvi put je pokrenula ovu studiju 1997. godine, a Srbija u ovom istraživanju učestvuje od 2001. godine. PISA testiranje se sprovodi na svake tri godine, a Srbija je peti put učestvovala u studiji i to u ciklusima 2003, 2006, 2009, 2012. i 2018. godine. 2021. je godina kada će se sledeći put raditi ovo istraživanje.

234 PISA 2018 results, OECD, dostupno na: <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm>; Objavljeni rezultati PISA testiranja, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 3.12.2019, dostupno na: <http://www.mprn.gov.rs/objavljeni-rezultati-pisa-testiranja/>

jaju jasnu povratnu informaciju od nastavnika/ca.²³⁵ Zbog ostvarenog rezultata, smatra se da su posledice niskog nivoa pismenosti teškoće u nastavku školovanja, zatim pri zapošljavanju, u profesionalnom napredovanju, pa i u snalaženju u društvu. U ovom istraživanju su učestvovali gimnazije, srednje stručne škole, manji broj osnovnih škola, državne i privatne škole iz različitih regiona.²³⁶

U cilju unapređenja rodne ravnopravnosti i uvođenja rodne perspektive u nastavu, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva je 2019. godine objavio *Priročnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja*. U ovoj publikaciji je navedeno da se u lektiri za drugi ciklus obrazovanja nalazi 14 romana od kojih devet govori o odrastanju dečaka, a nijedan ne govori o odrastanju devojčica.²³⁷ Takođe, u postojećim programima za srpski jezik primetna je marginalizacija autorki, te su u programu za prvi razred zastupljene samo tri autorke i 20 autora, u drugom razredu tri autorke i 18 autora, u trećem razredu četiri autorke i 24 autora, a u četvrtom razredu tri autorke i 24 autora,²³⁸ a afirmisanje autorki i njihovog stvaralaštva je važan preduslov za uvođenje rodne perspektive.

Ni u 2019. godini sistem dodatne podrške za obrazovanje dece sa invaliditetom nije dovoljno razvijen. I dalje ima lokalnih samouprava u kojima nije uspostavljena usluga ličnih pratilaca, a i u lokalnim samoupravama u kojima je ova usluga uvedena, postoje teškoće sa ostvarivanjem prava na ovu uslugu.²³⁹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je u 2019. godini uputio 119 preporuka jedinicama lokalne samouprave za preduzimanje mera i aktivnosti kojima će se obezbediti uspostavljanje i pružanje usluge ličnog pratioca deci.²⁴⁰ Problem pristupačnosti obrazovnih i vaspitnih ustanova u Srbiji i dalje postoji, te u velikoj meri onemogućava ili znatno otežava pristup obrazovanju,²⁴¹ što predstavlja diskriminaciju dece sa invaliditetom.²⁴²

²³⁵ FoNet, *Daci Srbije na PISA testiranju zauzeli 45. mesto, nepismen svaki treći učenik*, Danas, 3.12.2019, dostupno na: danasa.rs/drustvo/daci-srbije-na-pisa-testiranju-zauzeli-45-mesto/

²³⁶ Sveobuhvatan pristup PISA istraživanju, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 17.4.2018, dostupno na: <http://www.mnp.gov.rs/sveobuhvatan-pristup-pisa-istrazivanju/>

²³⁷ Jelena Stefanović i Saša Glamočak, *Priročnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, septembar 2019, str. 4

²³⁸ Ibid, str. 5

²³⁹ Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 7, 54

²⁴⁰ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020, str. 10

²⁴¹ Pristupačnost je veoma širok pojam i odnosi se na arhitektonsko prilagođavanje (javnog prevoza, školske zgrade, javnih površina), informacijsko (obezbeđivanje preciznih, pojednostavljenih i prilagođenih informacija svim akterima važnim za detetovo obrazovanje), kao i na prilagođavanje zakonodavstva i finansiranja u odnosu na potrebe i prava deteta. Opširnije: Biljana Janjić i Kosana Beker, *Isključivanje i segregacija dece sa smetnjama u razvoju na rezidencijalnom smještaju iz obrazovnog sistema*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, 2016, str. 14

²⁴² Poseban izveštaj o diskriminaciji dece, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2013. i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020, str. 111

Prema dostupnim podacima, škole/odeljenja za učenike sa smetnjama u razvoju pohađalo je ukupno 1.993 dece, od čega 38,5% devojčica i 61,5% dečaka.²⁴³ Zabrinjavajuće je to što se uprkos načelnoj državnoj politici inkluzivnog obrazovanja beleži porast broja dece koja pohađaju specijalno obrazovanje (u školskoj 2017/18. bilo je ukupno 1.826), a pri tome je upisano manje devojčica nego prethodne školske godine, za 1,3%.²⁴⁴

U Srbiji i dalje postoji problem segregacije u obrazovnom sistemu, a dolazi i do porasta broja škola koju pohađaju isključivo romska deca.²⁴⁵ Na osnovu primene posebnih mera, u 2018/19. u srednje škole je upisano 2.220 učenika i učenica romske nacionalne pripadnosti, od čega je 56% devojčica.²⁴⁶ Pojedine školske uprave imaju podatke o broju Roma i Romkinja koji su na školovanju²⁴⁷ (npr. školske uprave u Kraljevu i Kruševcu), ali neke školske uprave nemaju čak ni procene koliko je dece romske nacionalne pripadnosti uključeno u obrazovni sistem,²⁴⁸ što jasno pokazuje da ne postoji pouzdana evidencija o broju dece romske nacionalnosti u obrazovnom sistemu.

Treba imati u vidu da praksa tzv. dečijih brakova pogodila u najvećoj meri decu iz romske populacije, posebno devojčice. Posledice dečijih brakova su dalekosežne i višestruko štetne, a jedna od posledica je rano napuštanje školovanja. Ispisivanjem iz škole deca su prinuđena su da se kreću samo u okviru svog domaćinstva/zajednice što smanjuje šanse za razvoj, a kasnije prouzrokuje i slabo ekonomsko stanje, odnosno, produbljuje siromaštvo. Devojčice koje su primorane da napuste školu, u velikom broju slučajeva rano postaju i majke, što im nastavak obrazovanja čini gotovo nemogućim,²⁴⁹ a izlaže ih riziku od svih oblika nasilja. Zbog toga je izuzetno važno posvetiti posebnu pažnju sprečavanju ranog napuštanja školovanja dece iz romske populacije, posebno devojčica.²⁵⁰

Školske 2018/19. počeo je obavezni upis dece iz migrantske populacije u pripremni predškolski program. Prema dostupnim podacima, ukupno 383 dece iz migrantske

²⁴³ Srednje obrazovanje, Početak školske 2018/19, op.cit, 2019; *Bilten – Srednje obrazovanje i početak školske 2018/19*, op.cit, 2019

²⁴⁴ Srednje obrazovanje, Kraj školske 2017/18. godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019;

²⁴⁵ Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 63

²⁴⁶ Ines Cerović (ur), op.cit, 2019, str. 54

²⁴⁷ Komitet za prava deteta je izradio zabrinutost povodom učešća u predškolskom, osnovnom, srednjem i stručnom obrazovanju romske dece, posebno devojčica, koji je i dalje je na niskom nivou, a veliki broj romske dece nastavlja da se suočava sa segregacijom u školskom sistemu. CRC/C/SRB/CO/2-3, 2017, para. 54e

²⁴⁸ Poseban izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama, Zaštitnik građana, Beograd, 2019, str. 19-20

²⁴⁹ Early Marriage Child Spouses, UNICEF, 2001, str. 11-12, 36

²⁵⁰ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020, str. 115

Oblast	Udeo studentkinja (u %)
Zdravstvo i socijalna zaštita	72,28
Prirodne nauke, matematika, statistika	66,17
Poslovanje, administracija i prava	60,74
Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo i veterinarstvo	49,47
Usluge	50,94
Informacione i komunikacione tehnologije	28,57
Inženjerstvo, proizvodnja i građevinarstvo	39,51

Tabela 6: Udeo studentkinja u različitim oblastima visokog obrazovanja, školska 2018/19. godina, Republički zavod za statistiku

populacije bilo je uključeno u obrazovni sistem u Srbiji, u 40 osnovnih, 10 srednjih škola i 10 predškolskih ustanova. Od ukupnog broja upisane dece, 82 su maloletnici/ce bez pratnje.²⁵¹ Nisu dostupni podaci o broju dece iz migrantske populacije razvrstane po polu.

Ukupan broj nastavnog osoblja u srednjoškolskom obrazovanju u školskoj 2018/19. bio je 30.048, od čega je žena bilo 65,75%, dok je sa punim radnim vremenom zaposleno 15.769, od čega su 67,11% žene.²⁵² Prema rezultatima dostupnih istraživanja, većina učitelja i nastavnika ne poznaje sadržaje u vezi sa pravima deteta, ne prepoznaje situacije kršenja prava, procedure postupanja u situacijama kršenja prava i preventivne aktivnosti kojima bi sprečili kršenje određenih prava, a takođe često izražavaju stavove koji podržavaju sistem nejednakosti i opravdavaju diskriminaciju, pa i neke oblike nasilja.²⁵³

Visoko obrazovanje je u 2018/2019. upisalo 249.771 studenata, od čega je 43,28% muškaraca, a 56,72% žena.²⁵⁴ Iako je veći broj žena koje upisuju fakultete, **rodna segregacija primetna je u oblasti visokog obrazovanja** gde se žene češće opredeljuju za oblasti zdravstva i socijalne zaštite, dok su podzastupljene u oblasti informacionih

i komunikacionih tehnologija, inženjerstvu, proizvodnji i građevinarstvu.²⁵⁵

Ukupan broj nastavnog osoblja na univerzitetima i fakultetima u školskoj 2018/19. bio je 16.552, od čega je žena 49,78%.²⁵⁶

Podaci sa popisa stanovništva iz 2011. godine pokazuju da je više od polovine stanovništva u Srbiji kompjuterski nepismeno (53% žena, 49% muškaraca) dok se samo trećina stanovništva (33% žena i 36% muškaraca) izjasnila kao kompjuterski pismena.²⁵⁷

Po pitanju rodno zasnovane diskriminacije i nasilja, istraživanje iz 2019. godine²⁵⁸ pokazalo je da svaki četvrti student smatra da dobacivanje devojkama na ulici nije ništa strašno, 43% studenata smatra da su devojke same krive kada ih neko uzinemirava zbog njihovog provokativnog oblačenja, dok svaki peti student smatra da prinudni seks u braku nije silovanje.²⁵⁹ Važno je da su fakulteti počeli da usvajaju opšte akte o zabrani seksualnog uzinemiravanja, kao što su npr. Pravni fakulteta Univerziteta Union koji je usvojio *Pravilnik o zaštiti od seksualnog uzinemiravanja i ucenjivanja*²⁶⁰ i Fakultet političkih nauka Univerziteta

255 Ibid.

256 Ibid, str. 110

257 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011, Republički zavod za statistiku

258 Predstavljeni rezultati istraživanja studentkinja i studenata Fakulteta političkih nauka, Fakultet političkih nauka, 29.5.2019

259 Ibid.

260 Pravilnik o zaštiti od seksualnog uzinemiravanja i ucenjivanja, 6.3.2019, Pravni fakultet Univerziteta UNION, dostupno na: <http://pravnifakultet.rs/wp-content/uploads/2019/03/Pravilnik-o-zastiti-od-seksualnog-uzinemiravanja-i-ucenjivanja-22.03.2019..pdf>

251 Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji, *Preporuke Komiteta za prava deteta, Na pola puta – šta je do sada urađeno i šta nam predstoji*, Centar za prava deteta, Beograd, 2019. godina, str. 35

252 *Bilten – Srednje obrazovanje* | početak školske 2018/19, op.cit, 2019, str. 9

253 Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji, op.cit, 2019, str. 15

254 *Visoko obrazovanje 2018/2019*, Republički zavod za Statistiku, Beograd, 2019, str. 12, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20196011.pdf>

u Beogradu koji je još 2014. godine usvojio Pravilnik o ponašanju zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od seksualnog uz nemiravanja i ucenjivanja studenata i studentkinja.²⁶¹ Ovim pravilnicima definišu se pojmovi seksualnog uz nemiravanja i ucenjivanja studenata/kinja, zabrana takvog ponašanja, mere sprečavanja i postupci zaštite lica od seksualnog uz nemiravanja, a u cilju izgradnje i očuvanja načela akademskih sloboda, jednakih mogućnosti i uslova studiranja, poštovanja integriteta i ljudskog dostojanstva svih učesnika u procesu visokoškolskog obrazovanja.²⁶²

Studentkinje sa kojima je organizacija FemPlatz radila ističu da je za unapređenje položaja žena u Srbiji neophodno raditi na poboljšanju prakse lokalnih ustanova (42,9%), direktnom radu sa ženama i pružanju usluga (42,9%), povezivanju žena i različitih organizacija (42,9%).

Po pitanju obuka i informacije koje su im potrebne u oblasti rodne ravnopravnosti, studentkinje navode:

- Diskriminacija: prepoznavanje, reagovanje i zaštita od rodno zasnovane diskriminacije (100%)
  - Komunikacija i ženska prava (71,4%)
  - Ekonomski položaj i radna prava žena (42,9%)

FemPlatz fokus grupa sa mladim devojkama/studentkinjama, 2019. godina

U drugoj polovini 2019. godine održane su dve važne konferencije o rodnoj ravnopravnosti i/u nauci. U Srpskoj akademiji nauka i umetnosti (SANU) prvi put je održana konferencija *Rodna ravnopravnost od jednakih prava do*

261 Pravilnik o ponašanju zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od seksualnog uznenimiravanja i ucenjivanja studenata i studentkinja Univerziteta u Beogradu-Fakultet političkih nauka, 2014, dostupno na: <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2016/07/pravilnik-o-ponasanju-zaposlenih-u-vezi-sa-prevencijom-i-zastitom-od-seksualnog-uznenimiravanja-i-ucenjivanja.pdf>

262 Član 1. Pravilnika o ponašanju zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja studenata i studentkinja Univerziteta u Beogradu Fakulteta političkih nauka, 2014; Član 1. Pravilnika o zaštiti od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja, Pravni fakultet Univerziteta UNI-ON 2019.

jednakih mogućnosti,²⁶³ dok je Rektoratu Univerziteta u Beogradu održana konferencija *Udružene za znanje*,²⁶⁴ koja se odnosila na položaj žena u akademskim krugovima i istraživačkoj zajednici, o koracima ka postizanju jednakih mogućnosti u visokom obrazovanju i istraživanju i drugim temama u vezi sa rodnom ravnopravnošću i pravima žena.²⁶⁵

5.5. Rad, zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje

CEDAW komitet poziva Republiku Srbiju da:

- obezbedi da se princip jednake plate za rad jednake vrednosti, koji je sadržan u Zakonu o radu, efektivno primenjuje, uključujući redovno preispitivanje plata u tradicionalno ženskom i muškom sektoru u cilju eliminacije rodne razlike u platama i preuzimanjem drugih odgovarajućih mera;
  - osmisli, usvoji i sproveđe ciljane, rodno osetljive i vremenski ograničene mere, uključujući i privremene posebne mere, kako bi: (i) stvorila više mogućnosti za žene, uključujući mlade žene, Romkinje, žene sa invaliditetom i žene u ruralnim područjima; (ii) obezbedila pristup zapošljavanju, posebno u sektorima sa većim platama u kojima

263 Rodna ravnopravnost – od jednakih prava do jednakih mogućnosti, Srpska akademija nauka i umetnosti, dostupno na: <https://www.sanu.ac.rs/rodna-ravnopravnost-od-jednakih-prava-do-jednakih-mogucnosti/>; Kostić: Borba za rodnu ravnopravnost nije feministička brijošina, RTS, 2.10.2019, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/rs/story/125/drustvo/3682668/kostic-borba-za-rodnu-ravnopravnost-nije-feministicka-brijotina.html>

264 Konferencija je realizovana u okviru projekta „Uspostavljanje nacionalnog mehanizma za dijalog: Povezivanje žena članica akademske zajednice u cilju snažnijeg uticaja na postizanje rodne ravnopravnosti”, koji sprovode SeConS grupa za razvojnu inicijativu i Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu

- dominiraju muškarci, uključujući podsticaje za poslodavce u javnom i privatnom sektoru da zaposle žene; (iii) sprovedla rodno odgovorne politike; (iv) pružila podršku preduzetnicama i (v) promovisala pozitivne slike o ženama u poslovnom i ukupnom profesionalnom životu;
- obezbedi pristup zaštiti materinstva svim zaposlenim ženama, uključujući obezbeđivanje redovne isplate naknade zarade tokom trudnoće, porodiljskog odsustva i odsustva za brigu o deci i olakšavanjem mladim majkama povratka na posao, posebno održavanjem adekvatne finansijske podrške;
  - obezbedi da nezaposlene žene, uključujući i one koje su registrovane u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, u potpunosti budu upoznate sa uslugama koje su im na raspolaganju;
  - uvede fleksibilne radne aranžmane i za žene i za muškarce, kao što je rad na polu radnog vremena i rad na daljinu; proširi obezbeđivanje usluga ustanova za decu i ustanova za negu za druga lica koja zavise od tih usluga; promoviše jednak raspodelu porodičnih i odgovornosti u domaćinstvu i odgovorno očinstvo, uključujući uvođenje plaćenog očinskog odsustva, uz podsticanje očeva da ga koriste i monitoring ove prakse;
  - sprovede sveobuhvatnu anketu za procenu prevalencije seksualnog uznemiravanja na radnom mestu; podstiče prijavljivanje seksualnog uznemiravanja na radnom mestu i podigne svest javnosti o njegovoj diskriminatornoj prirodi, negativnom uticaju na zapošljavanje žena i mogućim sankcijama; ojača mehanizam za efikasno rešavanje slučajeva seksualnog uznemiravanja, uključujući i sud; prikuplja razvrstane statističke podatke o broju i prirodi prigovora o seksualnom uznemiravanju na radnom mestu, u javnom i privatnom sektoru.

2019. godina, stanovništvo staro 15 i više godina	Žene	Muškarci
Stopa aktivnosti (%)	47,1	62,7
Stopa zaposlenosti (%)	41,9	56,6
Stopa nezaposlenosti (%)	11,1	9,8
Stopa neaktivnosti (%)	52,9	37,3

Tabela 7: Žene i muškarci prema statusu aktivnosti

“ Problem je što nema posla, a i ko bi mogao da radi, ostane kući da čuva decu, svekra/svekrvu, a muž ide na posao. On može više da zaradi. A to što ja radim ceo dan, čuvam decu, vozim u školu, dovozim, čistim, kuvam, perem, stoka, bašta, to mi niko ne plaća. Muž dođe kući s posla i on je crk'o umoran, a meni kaže da sam ceo dan bila kući. Kao da sam ležala u krevetu.

Iz intervjua sa seoskom ženom

Položaj žena u oblasti rada i zapošljavanja u Srbiji je nepovoljan i loš. Rodne nejednakosti na tržištu rada su izražene, a izostaje rodna dimenzija u politikama zapošljavanja.²⁶⁷ Rodni jaz u stopama zaposlenosti je konstantan, a tržište rada karakteriše rodna segregacija po sektorima i zanimanjima.²⁶⁸ Postoji rodni jaz u zaradama, a zbog nemogućnosti usklađivanja profesionalnih i poslovnih obaveza, usled nepostojanja adekvatnih usluga, žene su mnogo neaktivnije na tržištu rada.²⁶⁹ Mere štednje koje su uvedene 2014. godine nesrazmerno su pogodile žene.

U 2019. godini, stopa aktivnosti stanovništva starog 15 i više godina iznosila je 54,6%, a stopa nezaposlenosti 10,4%.²⁷⁰ U svim segmentima rada i zapošljavanja, pokazatelji za žene su negativniji i nepovoljniji u odnosu na muškarce. Prema podacima Ankete o radnoj snazi u Srbiji za 2019. godinu, stopa zaposlenosti žena radnog uzrasta (od 15 do 64) najviša je u Beogradskom regionu (60%), a najniža u regionu Južne i Istočne Srbije (49,9%). Od ukupnog broja zaposlenih žena u Srbiji u 2019. godini, 32,7% ima visoko obrazovanje, 50% srednje obrazovanje, 16,8% niže, a 0,2% nema obrazovanje.²⁷¹ **Stopa neformalne zaposlenosti za žene je 18,6%, a 18% za muškarce i najizraženija je u regionu Južne i Istočne Srbije i regionu Šumadije i Zapadne Srbije.**

Žene češće imaju kraće radno vreme od punog radnog vremena u odnosu na muškarce bilo da su zaposlene u privatnom ili državnom sektoru. Od ukupnog broja zaposlenih koji brigu o deci ili nesposobnim odraslim licima navode kao razlog za kraće radno vreme, čak 87,4% su žene.²⁷² Izveštaji različitih organizacija i ženskih sekcija sindikata navode da se često dešava da poslodavci prijavljuju žene, posebno u sektorima proizvodnje kao da imaju samo osnovnu školu, bez obzira na stepen obrazovanja,²⁷³ da su žene izložene lošim uslovima rada, kao i da je posebno težak položaj tekstilnih radnika u Srbiji.²⁷⁴

Žene se suočavaju sa rodno zasnovanom diskriminacijom i prilikom traženja posla, ali i na radnom mestu. Istraživanje o rodno zasnovanoj diskriminaciji u oblasti zapošljavanja i rada pokazalo je da 36% ispitanica i 26% ispitanika navodi da su pri razgovorima za zapošljavanje morali da odgovore na pitanja o deci, da li imaju ili planiraju decu, a od oko 7% žena je traženo lekarsko uverenje da nisu u drugom stanju.²⁷⁵ Ovo istraživanje pokazalo je da postoje razlike između žena i muškaraca po pitanju naknada za prekovremeni rad, pa tako muškarci (23%) češće nego žene (12%) dobijaju slobodne dane u zamenu za prekovremeni rad, a veća je i verovatnoća da će biti plaćeni za prekovremeni rad. Samo 31% muškaraca i 16% žena izjavilo je da im se isplaćuje naknada u iznosu koji odgovara uobičajenoj zaradi po satu.²⁷⁶

Gotovo trećina ispitanica navodi da im je bilo uskraćeno pravo na plaćeno porodiljsko odsustvo, odnosno, da nisu primile naknadu zarade ili druge naknade definisane zakonom. Među ženama koje su uzele porodiljsko odsustvo s posla, 64% se po isteku odsustva vratio na svoje radno mesto, a 16% je navelo da su bile primorane da se vrate na posao ranije nego što su planirale. Takođe, 15% je prijavilo da im je po povratku s porodiljskog odsustva smanjena plata, a 9% da je moralno da radi duže.²⁷⁷

Do izmene Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom nije došlo u 2019. godini iako je bilo najava.²⁷⁸ Da podsetimo, ovaj zakon je usvojen 2018. godine, a njegova primena posebno je pogodila žene koje rade na „svom tržištu”, one koje imaju manje od 18 meseci radnog staža u kontinuitetu, preduzetnice, majke dece sa invaliditetom, poljoprivredne osiguranice i majke sa višim primanjima. Prema dostupnim podacima do kojih je došao portal Bebac.com više od 13.000 žena ima umanjenu platu tokom čitavog perioda odsustva sa rada radi nege deteta.²⁷⁹ Inicijativa „Mame su zakon“ podnela je Ustavnom суду Srbije inicijativu za ocenu ustavnosti odredaba ovog zaka-

267 Bojan Urdarević i dr, op.cit, 2019

268 Ibid, str. 22

269 Ibid, str. 23

270 *Biltan, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020, str. 12, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2020/Pdf/G20205658.pdf>

271 Ibid, str. 26

272 Ibid, str. 29

273 Aleksandra Mitrović, *Naša borba je većna*, Vreme, 14.3.2019, dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1672885>

274 Pogledati, na primer, *Clean Clothes Srbija* <https://cpe.org.rs/clean-clothes-campaign/> ili Žene govore, ROZA Udruženje za radna prava žena <https://rozaradnoprava.rs/zene-govore/>

275 Aurelija Đan i Sofija Vrbaški, *Rodna diskriminacija u oblasti rada i zapošljavanja u Srbiji*, Kvonna till Kvonna, 2019, dostupno na: https://kvinnatillkvonna.org/wp-content/uploads/2019/04/EU_Final_GenderLabourSerbia_srb.pdf

276 Ibid, str. 31

277 Ibid, str. 33

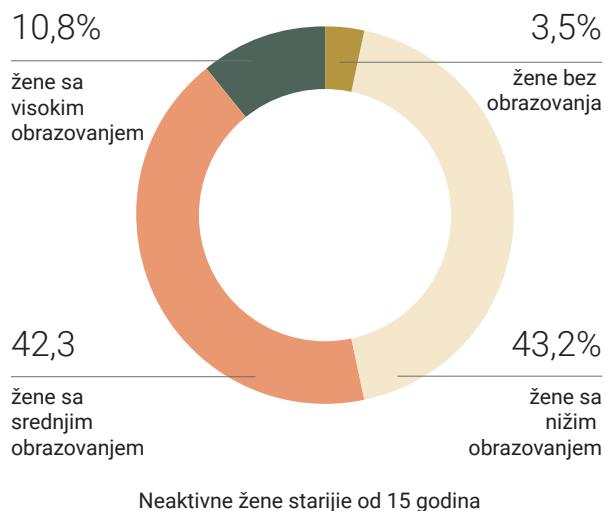
278 Ponovo odložene izmene spornog Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom, Insajder, 1.10.2019, dostupno na: <https://insajder.net/sr/sajt-vanzo/15690/>

279 Stigao odgovor Ministarstva: Za godinu dana oštećeno više od 13 000 mama, Čak svaka treća mama oštećena je Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom, Bebab.com, 16.7.2019, dostupno na: <https://www.bebac.com/vesti/stigao-odgovor-ministarstva-za-godinu-dana-osteceno-vise-od-13-000-mama>

na,²⁸⁰ a krajem 2019. godine održan je i protest kao deo akcije *Dijem glas za mame*.²⁸¹

Stopa nezaposlenosti žena najviša je u regionu Južne i Istočne Srbije (13,8%), a najniža u Beogradskom regionu (9,3%) i Vojvodini (9,5%).²⁸² U decembru 2019. godine, na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje bilo je 506.865 nezaposlenih, a 54,8% su žene.²⁸³

U ukupnom broju nezaposlenih žena, najviše je u starnoj grupi od 25-34 godina (30,3%) i 35-44 godine (27,9%). Čak 29,1% žena koje traže posao nemaju prethodno radno iskustvo. Prema registraciji u Nacionalnoj službi za zapošljavanje (NZS), samo 1,5% nezaposlenih žena je registrovano i prima nadoknadu, 71,9% je registrovano ali ne prima nadoknadu, a 26,6% nezaposlenih žena nije registrovano na NZS.²⁸⁴

²⁸⁰ Beta, *Ustavnom суду предат предлог за оцену уставности Закона о финансијској подршци*, N1, 22.2.2019, доступно на: <http://rs.n1info.com/Vesti/a462547/Ustavnom-sudu-predat-predlog-za-ocenu-ustavnosti-Zakona-o-finansiskoj-podrsici-porodic-i-sa-decom.html>

²⁸¹ Inicijativa "Mame su zakon" danas protestuje zbog spornog porodičnog zakona, 021, 1.12.2019, доступно на: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/228579/Inicijativa-Mame-su-zakon-danas-protestuje-zbog-spornog-porodicnog-zakona.html>

²⁸² Biltan, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, op.cit, 2020.

²⁸³ Izveštaj o radu za 2019. godinu, Nacionalna služba za zapošljavanje, Beograd, 2020, str. 7, доступно на: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/14/14387_Izvestaj_o_radu_nsz_u_jedinstvenom.pdf

²⁸⁴ Biltan, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, op.cit, 2020, str. 52

U grupi neaktivnih žena najzastupljenije su žene sa nižim i srednjem obrazovanjem. Od neaktivnih žena starijih od 15 godina, 3,5% su žene bez obrazovanja, 43,2% su žene sa nižim obrazovanjem, 42,3% žena je sa srednjim obrazovanjem, a 10,8% ima visoko obrazovanje.²⁸⁵ **Od ukupnog broja neaktivnih koji ne traže posao zbog brige o deci ili odraslim nesposobnim licima, čak 96,8% su žene dok je samo 3,2% muškaraca.**²⁸⁶

Nacionalna služba za zapošljavanje je u programe i mere aktivne politike zapošljavanja u 2019. godini uključila i žene, kao posebno osetljivu kategoriju nezaposlenih. Nacionalna služba za zapošljavanje organizuje različite programe za aktivno traženje posla i podršku nezaposlenima, a evidentno je učešće žena u različitim merama podrške zapošljavanju. Na primer, u program obuke za aktivno traženje posla uključeno je 56,25% žena; od ukupnog broja korisnika kluba za traženje posla bilo je 66,45% žena; u meru sajmova za zapošljavanje uključeno je 54,38% žena, a povećano je i učešće žena u merama za samo-zapošljavanje. Žene su činile 48,84% učesnika obuke za razvoj preduzetništa „Put do uspešnog preduzetnika“ a prema podacima NZS, ova mera se pokazala kao veoma uspešna jer je broj zaposlenih šest meseci nakon izlaska iz mere bio 4.505 osoba, a od toga 2.258 žena. Međutim, evidentan je manji broj žena na specijalističkim obukama, kao što je specijalistička informatička obuka na kojoj je učestvovalo svega 17 žena od ukupno 75 uključenih osoba. U program funkcionalnog osnovnog obrazovanja koje treba da doprinese boljoj zapošljivosti teško zapošljivih kategorija stanovništva, od ukupnog broja uključenih, 60,54% su bile žene. Nacionalna služba za zapošljavanje je na osnovu potpisanih sporazuma i raspisanih javnih poziva za programe subvencija za zapošljavanje teško zapošljivih lica organizovala za 1.041 osobu, a programom subvencija obuhvaćeno je 56,29% žena. U cilju podsticaja i podrške osnivanju malih i srednjih preduzeća, preduzetništvu, socijalnom preduzetništvu i zadružarstvu, od ukupnog broja uključenih osoba, 49,5% su bile žene.²⁸⁷

²⁸⁵ Ibid, str. 55

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Izveštaj o radu Nacionalne službe za zapošljavanje za 2019. godinu, op.cit,

U 2019. godini Vlada Republike Srbije je izdvojila 100 miliona dinara za podržavanje inovacionih preduzetnicica koja su dodeljena predstavnicama 24 lokalne samouprave i organizacija koje su u 2019. godini sprovodile različite programe za razvoj i promociju ženskog inovacionog preduzetništva na teritoriji Srbije. Programi obuhvataju dodelu grantova, sprovođenje mentorstava, obuka za sticanje znanja iz oblasti preduzetništva i mekih veština, organizaciju predavanja i promociju uspešnih ženskih preduzetničkih priča u javnosti.²⁸⁸

Iako je značajan pomak što su žene prepoznate kao posebno osjetljiva grupa na tržištu rada i pri zapošljavanju i preuzeti su koraci za njihov veći obuhvat merama za zapošljavanje, broj žena koje učestvuju u merama i dalje je mali u odnosu na ukupan broj nezaposlenih žena. U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije istaknuto je da samo oko jedne četvrtine registrovanih nezaposlenih koristi mere, a većina mera su jednokratne aktivnosti, kao što su obuka o traženju posla i sajmovi zapošljavanja.²⁸⁹

Žene iz višestruko diskriminisanih grupa su u još težem položaju u oblasti rada i zapošljavanja. Ukupan broja nezaposlenih osoba sa invaliditetom koje su prijavljene na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje je 13.331 a 41,8% su žene, dok je broj pripadnika romske nacionalnosti 25.918, a 49,6% su žene.²⁹⁰

Žene sa invaliditetom smatraju da su najveće prepreke u oblasti zapošljavanja:

- Predrasude zaposlenih u Nacionalnoj službi za zapošljavanje koje se prenose na potencijalne poslodavce;
- Nedostatak podrške osobama sa invaliditetom, posebno ženama sa invaliditetom koje se nalaze na tržištu rada;
- Slaba informisanost poslodavaca o zabrani diskriminacije;
- Slaba informisanost žena sa invaliditetom o njihovim pravima i načinima zapošljavanja;
- Loša zakonska rešenja;
- Žene sa invaliditetom nisu prepoznate kao poslodavci.

Kao potencijalna rešenja ovih problema, žene sa invaliditetom ističu da je potrebno sprovesti opsežno istraživanje o položaju žena sa invaliditetom na tržištu rada; edukovati savetnike/ce NSZ, razviti dodatne, pristupačne načine informisanja žena sa invaliditetom o mogućnostima zapošljavanja uzimajući u obzir vrstu invaliditeta, mesto stanovanja itd; razviti posebne mere podrške ženama sa invaliditetom koje su na tržištu rada, što može da se učini u okviru edukacije NSZ, razviti programe podsticaja preduzetništva za žene sa invaliditetom, unaprediti medijsku sliku žena sa invaliditetom kroz promociju različitosti.

Fokus grupa sa ženama sa invaliditetom, 08.10.2019. godine

288 Popović: *Budućnost Srbije je u ženama preduzetnicama*, Vlada Republike Srbije, kabinet ministra za inovacije i tehnološki razvoj, 2.7.2019, dostupno na: <https://inovacije.gov.rs/popovic-buducnost-srbije-je-u-zenama-preduzetnicama/>

289 Izveštaj o napretku Srbije 2019, op.cit, str. 77-79

290 Izveštaj o radu Nacionalne službe za zapošljavanje za 2019. godinu, op.cit, 2020, str. 8

Osobe sa invaliditetom su prepoznate kao prioritetna grupa za podršku zapošljavanju, ali je i dalje mali broj uključen u mere zapošljavanja i samozapošljavanja Nacionalne službe za zapošljavanje. Na primer, u program podrške zapošljavanju osoba sa invaliditetom uključeno je 20 osoba sa invaliditetom (12 žena), tri osobe sa invaliditetom su uključene u program pripravnika za mlade sa visokim obrazovanjem (jedna žena), program pripravnika sa srednjom školom realizovan je za devet osoba sa invaliditetom (četiri žene), 440 osoba sa invaliditetom je uključeno u program obuka za tržište rada (od toga 57% žena).

Žene na selu, takođe su prepoznate kao jedna od osetljivih grupa žena. One se uglavnom bave zemljoradnjom (63%), staraju se o drugim članovima porodice (deca, mлади, stariji), a često su i male preduzetnice koje zarađuju novac za porodicu. Uprkos višestrukim odgovornostima, žene u ruralnim područjima su i više struko diskrimisane, kako u pogledu pristupa potrebnim resursima i uslugama, tako i pristupu tehnologiji koja bi im omogućila da povećaju svoju produktivnost i prihode. Samo je 26,7% poljoprivrednih gazdinstava registrovano na žene, a samo 15,9% žena su upravnice gazdinstava.²⁹¹

Čak polovina žena koje je organizacija FemPlatz anketirala tokom 2019. godine navela je da su im potrebne dodatne informacije (informativni materijal, radionice, obuke) na temu ekonomskog položaja i radnih prava žena. Ova tema važna je za:

- 84,6% žena sa sela
- 50% žena iz urbanih sredina
- 50% žena sa invaliditetom
- 42,9% mladih žena

FemPlatz anketa za žene o rodnoj ravnopravnosti u Srbiji, 2019. godina

Ekonomsko osnaživanje i radna prava žena bila je ključna tema za dalje obuke i informisanje za 41,3% predstavnica organizacija civilnog društva, uglavnom ženskih organizacija koje rade sa ženama iz više struko diskriminisanih grupa.

FemPlatz anketa za organizacije civilnog društva, 2019. godina

Rodna segregacija na tržištu rada (zaposleni stariji od 15 godina):

Rodna segregacija najizraženija je u sektorima rudarstva i građevinarstva u kojima su muškarci prezastupljeni, a prilično je visoka i u sektorima poljoprivrede, šumarstva, ribarstva, prerađivačkoj industriji, snabdevanju električnom energijom, gasom i parom, snabdevanju vodom i upravljanju otpadnim vodama, saobraćaju i skladištenju i informisanju i komunikaciji. S druge strane, žene su prezastupljene u sektorima finansijske delatnosti i delatnosti osiguranja, obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti.²⁹² Od ukupnog broja (374.700) stanovništva starijeg od 15 godina koje se u Anketi o radnoj snazi u Srbiji izjasnilo kao „domaćin/domaćica“, 95,6% su žene, a među rukovodicima (direktorima) i funkcionerima samo je 32,7% žena.²⁹³

²⁹¹ Smernice za razvoj ženskog digitalnog preduzetništva, Udruženje „Jednake mogućnosti“, Beograd, avgust 2019, dostupno na: <http://www.e-jednakost.org.rs/site/wp-content/uploads/2019/10/Smernice-e-book.pdf>

²⁹² Biltan, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji, op.cit, 2020, str. 30

²⁹³ Ibid, str. 18 i 32.

Sektor delatnosti	Žene	Muškarci
Poljoprivreda, šumarstvo, ribarstvo	37,6	62,4
Rudarstvo	12,9	87,1
Prerađivačka industrija	38,7	61,3
Snabdevanje el. energijom, gasom i parom	22,7	77,3
Snabdevanje vodom i upravljanje otpadnim vodama	22,9	77,1
Građevinarstvo	7,6	92,4
Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila	55,2	44,8
Saobraćaj i skladištenje	20,3	79,7
Usluge smeštaja i ishrane	49,4	50,6
Informisanje i komunikacije	38,5	61,5
Finansijske delatnosti i delatnost osiguranja	64,5	35,5
Poslovanje nekretninama	44,9	55,1
Stručne, naučne, inovacione i tehničke delatnosti	50,2	49,8
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	43,3	56,7
Državna uprava, odbrana i obavezno socijalno osiguranje	44,5	55,5
Obrazovanje	73,8	26,2
Zdravstvena i socijalna zaštita	76,3	23,7
Umetnost, zabava i rekreacija	38,8	61,2
Ostale uslužne delatnosti	52,9	47,1
Delatnost domaćinstva kao poslodavca	53	47

Tabela 8: Zaposleni prema sektoru delatnosti i polu, 2019. godina

5.5.1. Uticaj mera štednje na ženska ljudska prava

Nakon ekonomске krize, Srbija je započela fiskalnu konsolidaciju i program strukturalnih reformi u oktobru 2014. godine, a godinu dana nakon toga je usvojila *Program reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020*. Vlada je pojačala primenu strukturalnih reformi u koje je uključila i transformaciju socijalnog sektora, ali je naglasak i dalje na reformi državne uprave, javnih finansija, ekonomije, zajedno sa težnjom ka EU integracijama.

Iako javni organi izveštavaju da su strukturalne reforme uspešne, veoma retko se čuje da su mnoge usvojene mere imale veoma negativne posledice po žene. Na primer, zabrana zapošljavanja u javnom sektoru više pogađa žene nego muškarce, posebno žene iz osjetljivih društvenih grupa s obzirom da su one već manje zaposlene, odnosno, teže su zapošljive. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je 2019. godine podneo Ministarstvu za državnu upravu i lokalnu samouprave inicijativu za izmene i dopune, odnosno, stavljanje van snage Zakona o načinu određivanja maksimalnog broja zaposlenih u javnom sektoru imajući u vidu da ovaj zakon daleko više pogađa žene, s obzirom na to da u javnom sektoru, naročito u jav-

nim službama, radi neuporedivo više žena nego muškaraca. Takođe, primenom ovog zakona i Zakona o radu koji ograničava maksimalnu dužinu trajanja radnog odnosa na određeno vreme, praktično je onemogućeno prerastanje radnog odnosa na određeno u radni odnos na neodređeno vreme, što naročito pogađa žene nakon povratka sa porodiljskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta.²⁹⁴ Takođe, mera smanjenja plata u javnom sektoru više pogađa žene, jer one čine najveći broj zaposlenih u javnom sektoru.

Mere štednje uzrokovale su da mlađe žene zaposlene u javnom sektoru pređu u nezaposlene, većina starijih žena prešla je u neaktivne, dok ovakvi efekti nisu primećeni kod muškaraca.²⁹⁵ Kod žena koje imaju decu, primetno je da postoji veća verovatnoća da odluče da ostanu u javnom sektoru uprkos niskim platama.

Otpuštanja u javnom sektoru teraju žene na prekarni rad, u kojem ne postoji sigurnost zaposlenja, socijalne i zdravstvene zaštite, uz veoma loše uslove rada i smanjivanje mogućnosti uspostavljanja ravnoteže između posla i privatnog života. Set uvedenih mera štednje doveo je do smanjenja ulaganja u socijalni, zdravstveni i obrazovni sistem, što direktno utiče na manju dostupnost službi podrške, što posledično (ponovo) više pogađa žene. Kada ne postoje, odnosno, nisu pristupačne i/ili dostupne socijalne, zdravstvene i obrazovne usluge podrške, to predstavlja dodatni teret ženama, jer one zamenjuju nedostajuću podršku.²⁹⁶

Neravnopravnost i diskriminacija žena na tržištu rada održava trenutni globalni ekonomski sistem delom zbog rodno zasnovanih stereotipa i nedostataka u zakonima i javnim politikama. Preovladava ekonomsko razmišljanje koje često ne prepoznaje ekonomsku vrednost ženskog neplaćenog rada i brige o drugima i na taj način privileguje muške makroekonomске politike koje su pogubne za žene i pojačavaju strukturalne nejednakosti. U takvim okolnostima, žene su u većem riziku od rodno zasnovanog nasilja što dalje urušava realizaciju njihovih ljudskih prava. S obzirom da je neravnopravnost žena strukturalna karakteristika trenutnog ekonomskog sistema, mere štednje i fiskalne konsolidacije i ekonomskе mere imaju negativan uticaj na žene i to na rodno specifičan i nesrazmeran način, a žene iz osjetljivih društvenih grupa su još više pogodjene. Mere štednje negativno utiču na ženska ljudska prava uključujući pravo na rad, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na stanovanje, pristup vodi i hrani, pravo na zdravlje, nasilje prema ženama, poresku nepravdu i diskriminaciju žena. Perspektiva ljudskih prava u kombinaciji sa feminističkom ekonomskom analizom ima potencijala da otkrije sve ove nepravilnosti, a za to je neophodna procena uticaja na ljudska prava zasnovana na rodno senzitivnom pristupu politikama ekonomskih reformi.

Juan Pablo Bohoslavsky, međunarodni ekspert Ujedinjenih nacija za spoljni dug i ljudska prava, jul 2018. godina²⁹⁷

294 Povernik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020

295 Jelena Žarković Rakić i dr, *Mere štednje pogoršavaju rodnu nejednakost na tržištu rada u Srbiji*, Siže politike, Fondacija za razvoj ekonomskih nauka, 2018, dostupno na: <https://fren.org.rs/wp-content/uploads/2019/02/Policy-Brief.pdf>

296 FemPlatz and A11 Initiative for Economic and Social Rights, op.cit, 2016

297 Impact of economic reforms and austerity measures on women's human rights, Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, United Nations General Assembly, A/73/179, 18.7.2018, dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/229/04/PDF/N1822904.pdf?OpenElement>

Mere štednje, smanjenje troškova administracije u privatnom i javnom sektoru i obezbeđivanje novih investicija koriste se i kao izgovor za neusvajanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti, na koji čekamo nekoliko godina. Ovim zakonom su planirane podsticajne mere za žene u privredi, otvaranje novih mogućnosti zapošljavanja, veće učešće žena u svim oblastima, što bi dovelo do ublažavanja negativnih posledica strukturalnih reformi na položaj i prava žena.

Prema rezultatima istraživanja o rodnoj diskriminaciji u oblasti rada i zapošljavanja u Srbiji, žene su češće od muškaraca pominjale da se suočavaju sa seksualnim uzinemiravanjem na radnom mestu i imaju dva i po puta veće šanse da budu izložene seksualnom uzinemiranju.²⁹⁸ Prema anketi, 40% žena navodi da je barem jednom doživela neki oblik seksualnog uzinemiravanja na radnom mestu, a petina ispitanica (21%) navodi da je više puta bila izložena seksualnom uzinemiravanju. Veći broj žena se suočio sa različitim vidovima seksualnog uzinemiranja, kao što su gestovi, šale ili zvukovi sa seksualnom konotacijom, a 14% je dobijalo mejlove ili SMS poruke seksualne prirode od kolege ili nadređenog lica (nasprom 3% muškaraca). Zatim, 13% žena je bilo izloženo neželjenom dodirivanju intimnih delova, zadnjice ili grudi (nasprom 6% muškaraca), a 15% žena i 10% muškaraca doživelo je da im kolega/inica ili nadređeni/a predloži da imaju seksualni odnos.²⁹⁹

5.6. Zdravlje i zdravstvena zaštita

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- podigne svest javnosti o savremenim metodama kontracepcije i obezbedi da se abortus ne koristi kao metoda kontracepcije, uključujući putem edukacija i medijskih kampanja koje su usmerene na mlade devojke i mladiće i adolescentne i adolescentkinje, posebno među romskom populacijom, kao i starije žene; poboljša pristup kontracepciji, uključujući i obezbeđivanje univerzalnog pokrivanja srodnih troškova u okviru državnog zdravstvenog osiguranja;

- prikupi statističke podatke o adolescentskim trudnoćama razvrstane po starosnom dobu, poreklu i geografski;
- obezbedi da zdravstveni radnici prijavljuju adolescentske trudnoće socijalnim službama i policiji;
- obezbedi nesmetan pristup zdravstvenoj zaštiti, uključujući seksualnu i reproduktivnu zdravstvenu zaštitu, programima skrininga radi rane prevencije raka dojke i raka grlića materice i besplatnom anti-retroviralnom lečenju, za sve žene i devojke, uključujući i Romkinje, žene sa invaliditetom, uključujući i one u institucijama, kao i da podigne svest žena o prednosti rane prevencije, garantujući slobodan i informisan pristanak žene;
- poboljša pristup uslugama za planiranje porodice i veštačkoj oplodnji za žene LBTI.³⁰⁰

Kvalitetne usluge planiranja porodice i zdravstveni radnici koji te usluge pružaju treba da poštuju i štite ljudska prava³⁰¹ za dobrobit svih. Seksualno zdravlje shvata se kao stanje fizičkog, emocionalnog, mentalnog i društvenog blagostanja u odnosu na seksualnost, što ne obuhvata samo određene aspekte reproduktivnog zdravlja koji se odnose na kontrolu plodnosti kroz pristup kontracepciji i abortusu, zaštite od polno prenosivih bolesti, seksualne disfunkcije i posledica povezanih sa seksualnim nasiljem ili sakačenjem ženskih genitalija, već se odnosi i na mogućnost ugodnih i sigurnih seksualnih iskustava, bez prisile, diskriminacije i nasilja. Sposobnost pojedinaca za postizanje seksualnog zdravlja i blagostanja zavisi od pristupa sveobuhvatnim informacijama o seksualnosti, znanjima o rizicima i štetnim posledicama seksualne aktivnosti, pristupa kvalitetnom seksualnom zdravlju, kao i okruženju koje promoviše seksualno zdravlje.³⁰²

300 CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 38

301 Devet principa ljudskih prava kojima zdravstveni radnici treba da se rukovode prilikom usluge planiranja porodice: nediskriminacija, dostupnost informacija o kontracepciji i uslugama, pristupačnost informacijama i uslugama, prihvatljive informacije i usluge, kvalitet, informisano odlučivanje, privatnost i poverljivost, participacija i odgovornost. *Family Planning - A global handbook for providers, 2018 edition*, World Health Organization, 2018, str. xii-xiii, dostupno na: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260156/9780999203705-eng.pdf?jSessionId=FFFDFDE97B2BC29BB405EDE56FFDBA5F?sequence=1>

302 *Sexual health, human rights and the law*, World Health Organization, 2015, str. 1

298 Aurelija Đan i Sofija Vrbaški, op.cit, 2019, str. 35-36

299 Ibid, str. 20, 24-27, 30, 33-38

Dakle, pristup visokokvalitetnim, pristupačnim uslugama seksualnog i reproduktivnog zdravlja i informacijama su od suštinskog značaja za ostvarivanje prava žena i muškaraca, a adekvatna kontracepcija omogućava zaštitu od štetnih zdravstvenih i socioekonomskih posledica koje nose nenamerne trudnoće i polno prenosive bolesti.³⁰³

Povodom Svetskog dana kontracepcije, koji se obeležava 26. septembra, iz Instituta za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“ saopšteno je da se u Srbiji pretežno primenjuju tradicionalne metode kontracepcije (računanje plodnih i neplodnih dana i prekinut odnos),³⁰⁴ a s obzirom na to da su ove metode neefikasne, često dolazi do neplanađane trudnoće i pribegava se indukovanim abortusu. U Beogradu je u 2018. godini bilo 4.279 abortusa, a pretpostavlja se da je ovaj broj daleko veći.³⁰⁵ Prema dostupnim podacima, **kombinovana kontraceptivna pilula pet puta ređe se koristi u našoj zemlji nego u ostalim evropskim zemljama, intrauterina kontracepcija četiri puta manje, dok se metod prekinutog snošaja koristi četiri puta češće.**³⁰⁶ Pored toga, **stopa adolescentskih trudnoća u Srbiji je 19,3 (na 1000 trudnoća)**,³⁰⁷ što ove devojčice dovodi u poseban rizik od napuštanja školovanja, koje za sobom vuče niz posledica, između ostalog siromaštvo i nasilje.

U 2019. godini usvojen je novi Zakon o zdravstvenoj zaštiti,³⁰⁸ kojim je zabranjena diskriminacija po osnovu pola, roda, seksualne orientacije i rodnog identiteta. Praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti pokazuje da se diskriminacija na osnovu zdravstvenog stanja najčešće javlja kao jedan od osnova višestruke diskriminacije, uglavnom zajedno sa starosnim dobom, invaliditetom ili polom, a u 2019. godini ukupno 11,8% pritužbi je podneto zbog diskriminacije na osnovu zdravstvenog stanja.³⁰⁹

Usvojena je i Uredba o Planu zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja u Republici Srbiji za 2020. godinu³¹⁰ kojom je planiran savetovališni i edukativni rad u vezi sa prevencijom pobačaja, sekundarnog steriliteta i polno prenosivih bolesti. Takođe, planira se i edukacija omladine za efikasniju zaštitu od potencijalnih faktora rizika, na ranom otkrivanju i prepoznavanju rizika po zdravlje u oblasti ishrane, mentalnog zdravlja, zloupotrebe alkohola, droge i duvana, zlostavljanja, nasilja i agresivnog ponašanja i u oblasti reproduktivnog zdravlja, kao i na njihovom sprečavanju. Kao prioriteti³¹¹ za sprovođenje zdravstvene zaštite osiguranih lica, između ostalog, navedene su žene u reproduktivnom periodu, deca i omladina, starija lica i radno aktivno stanovništvo, koji su ovom Uredbom prepoznati kao posebno osjetljiva grupacija stanovništva, kao i prevencija porodičnog nasilja i zbrinjavanje osiguranih lica izloženih nasilju. Planirani su i pregledi i usluge savetovanja u oblasti planiranja porodice, kontrola zdravlja trudnice, kao i lečenja u vezi sa sterilitetom radi pokušaja vantelesne oplođnje. Što se tiče malignih bolesti, raka dojke i grlića materice, planirane su mere primarne i sekundarne prevencije.

Prema dostupnim podacima **rak dojke je najčešći zločudni tumor kod žena u Srbiji, pa tako svake godine oko 4.600 žena oboli, a 1.600 umre od ove bolesti.**³¹² Od raka grlića materice svakoga dana najmanje jedna žena umre, a četiri žene obole. Sa preko 1.300 novoobolelih i približno 500 umrlih žena, rak grlića materice je vodeći uzrok obolevanja i četvrti uzrok umiranja od raka među ženskom populacijom u Srbiji.³¹³

U 2019. godini usvojen je i Pravilnik o sadržaju i obimu prava na zdravstvenu zaštitu iz obaveznog zdravstvenog osiguranja kojim su proširena prava u oblasti dijagnostike i lečenja steriliteta, kroz proširivanje kruga lica i obima usluge.³¹⁴

303 Family Planning - A global handbook for providers, 2018 edition, World Health Organization, 2018, str. vi

304 Računanje plodnih i neplodnih dana podrazumeva da par sprečava trudnoću izbegavanjem nezaštićenog vaginalnog seksa tokom prvog i poslednjeg, plodnog dana, uzdržavanjem ili upotrebom kondoma. Prekinut odnos podrazumeva da muškarac izvlači penis iz vagine svog partnera i ejakulira van vagine, čuvajući spermu dalje od njenih spoljašnjih genitalija. Family planning/Contraception, World Health Organization, 8.2.2018, dostupno na: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/family-planning-contraception>

305 Danas Online, Batut, *Prekinuti snošaj se u Srbiji koristi četiri puta češće nego u Evropi*, Danas, 26.9.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/zivot/prekinuti-snosaj-se-u-srbiji-koristi-cetiri-puta-cesce-nego-u-evropi/>; *Svetski dan kontracepcije 2019*, Gradska organizacija za javno zdravlje Beograd, dostupno na: <https://www.zdravlje.org.rs/index.php/aktuelne-vesti/810-svetski-dan-kontracepcije-2019>

306 Trends in Contraceptive Use Worldwide 2015, United Nations, New York, 2015, dostupno na: <https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/family/trendsContraceptiveUse2015Report.pdf>

307 Global childhood report 2019, op.cit, str. 52

308 Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Sl. glasnik RS“, br. 25/2019

309 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020 str. 114

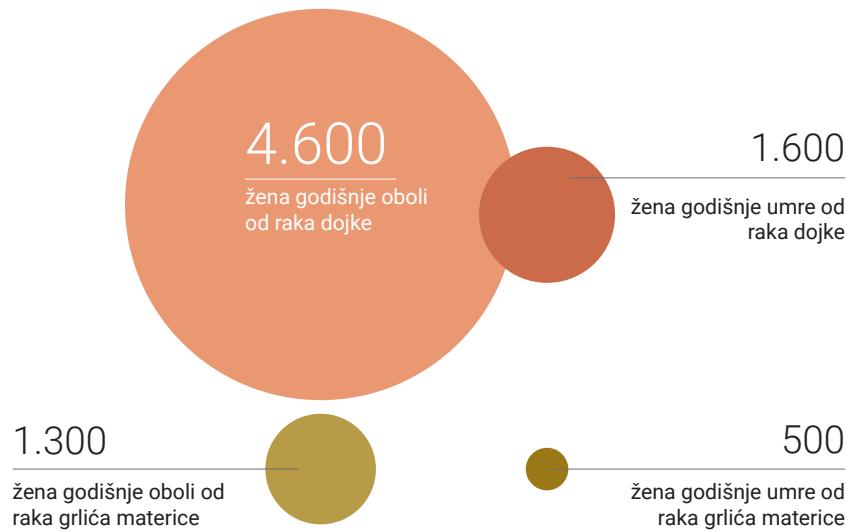
310 Uredba o Planu zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja u Republici Srbiji za 2020. godinu, „Službeni glasnik RS“, br. 94/2019

311 Prioriteti u zdravstvenoj zaštiti osiguranih lica definisani su kriterijumima Svetске zdravstvene organizacije.

312 Skrining raka dojke, Stanje u Srbiji, Kancelarija za skrining raka, Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, dostupno na: <http://www.skriningsrbija.rs/srl/skrining-raka-dojke/>

313 Skrining raka grlića materice, U Srbiji svakoga dana najmanje jedna žena umre, a četiri žene obole od raka grlića materice, Kancelarija za skrining raka, Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, dostupno na: <http://www.skriningsrbija.rs/srl/skrining-raka-grlica-materice/>

314 Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 47

U decembru 2019. usvojen je Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019–2026. godine.³¹⁵ Muškarci u Srbiji češće nego žene ocenjuju svoje zdravje kao dobro/veoma dobro, mentalno blagostanje je u konstantnom padu s godinama, a Srbija ima i najveći rizik od depresije (39% muškarca i 46% žena).³¹⁶ Ovim programom je prepoznat problem dugotrajne hospitalizacije osoba sa hroničnim psihozama i intelektualnim teškoćama, loši uslovi smeštaja i prenaratpanost, kao i nepoštovanje ljudskih prava pacijenata.³¹⁷

Osobama sa invaliditetom koje žive u rezidencijalnim ustanovama svakodnevno se krše mnoga prava i u riziku su od zanemarivanja, zlostavljanja i nasilja, a **žene i devojčice sa invaliditetom su u većem riziku, jer su izložene specifičnim oblicima rodno zasnovanog nasilja, kao što su prisilne sterilizacije, prisilni abortusi, davanje kontrageptivnih sredstava bez informisanog pristanka, seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje.**³¹⁸

Žene sa invaliditetom imaju teškoće u pogledu ostvarivanja prava, posebno u oblasti reproduktivnog zdravlja, a žene sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom su u povećanom riziku od lišenja poslovne sposobnosti,

zbog čega ne mogu samostalno da odlučuju o lečenju, medicinskim intervencijama, trudnoći i slično.³¹⁹ Uskraćivanje prava na informisano odlučivanje o važnim životnim pitanjima povećava rizik od prisilnih intervencija.³²⁰ Udruženje građanki FemPlatz i Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S podneli su prilog GREVIO grupi u januaru 2019. godine u vezi sa položajem žena sa mentalnim invaliditetom koje su na smeštaju u rezidencijalnim ustanovama i posebno istakli probleme u vezi sa nasiljem prema ženama sa mentalnim invaliditetom, nedostatkom pristupačnih usluga, nepoštovanjem informisanog i slobodnog pristanka na abortus i uzimanje kontracepcije.³²¹

Žene sa invaliditetom se suočavaju i sa problemom pristupačnosti i dostupnosti usluga. Njima je otežano korišćenje usluga usled nepostojanja odgovarajućih kapaciteta i/ili prilagođenosti zdravstvenih ustanova i radnika za rad sa osobama sa invaliditetom.³²² U toku 2019. godine, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti uputio je zdravstvenim ustanovama i ustanovama za rehabilitaciju preporuke mera za ostvarivanje ravnopravnosti, povodom obezbeđivanja pristupačnosti objekata i usluga osobama sa invaliditetom.³²³

³¹⁵ Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019–2026. godine, „Sl. glasnik RS”, 84/19.

³¹⁶ Tadas Leončikas dr, op.cit, 2019, str. 39

³¹⁷ *Ljudska prava u Srbiji 2019: pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2020, str. 313

³¹⁸ Prinudni abortus je inkriminisan kao kvalifikovani oblik krivičnog dela nedozvoljeni prekid trudnoće, a u zakonu se ne spominje informisan pristanak žene da joj se izvrši aboritus. Biljana Janjić i Dragana Čirić Milovanović, op.cit, 2017

³¹⁹ Kosana Beker, *Zaštita od višestuke diskriminacije žena – Majke sa invaliditetom u sistemu socijalne zaštite, Studije slučaja iz prakse Poverenika za zaštitu ravnopravnosti*, Oktobarski susreti u socijalnoj zaštiti 2015, Niš, 2016

³²⁰ Biljana Janjić i Dragana Čirić Milovanović, op.cit, 2017, str. 7-8

³²¹ FemPlatz i MDRI-S, op.cit, 2019

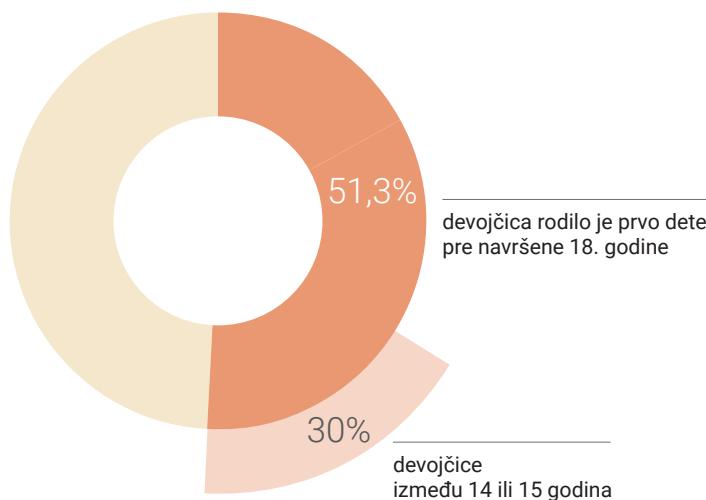
³²² Višnja Baćanović i Kosana Beker, op.cit, 2018, str. 27

³²³ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020, str. 125

Romkinje su još jedna grupa žena izložena višestrukoj diskriminaciji u Srbiji, njihova zdravstvena situacija je lošija u poređenju sa neromskom populacijom, a razlozi su različiti: neadekvatni životni uslovi, siromaštvo, rani brakovi i rani porođaji. Prepreke sa kojima se susreću odnose se i na pristup zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenim uslugama, uključujući i predrasude zdravstvenih radnika.³²⁴ Usled nepovoljnog položaja u okviru domaćinstva (obavljanje teških poslova i briga o članovima šire porodice) imaju poteškoća da se posvete sebi i svom zdravlju, a pojedine Romkinje nailaze na prepreke u pristupu zdravstvenoj zaštiti zbog neposedavanja ličnih dokumenata, uključujući zdravstvene knjižice. Diskriminacija Romkinja u oblasti zdravstvene zaštite je naročito vidljiva kada je reč o pružanju zdravstvene zaštite tokom i nakon porođaja.³²⁵ Romkinje veoma retko koriste savremene metode kontracepcije, nemaju dovoljno saznanja o kontracepciji, usled čega imaju bojazan da je koriste. Događa se i da o njihovoj reprodukciji i reproduktivnom zdravlju odlučuju njihovi partneri i drugi članovi porodice.³²⁶ Mnoge Romkinje su se osećale poniženo u kontaktu sa zdravstvenim radnicima, od toga da su odbijali da im pruže usluge, preko dugog čekanja na pregled, pa sve do neprimerenih i uvredljivih komentara koji se odnose njihovu nacionalnu pripadnost.³²⁷

Dečiji brakovi imaju veoma štetne posledice na romske devojčice, uključujući i to da im se pogoršava zdravstveno stanje i u domenu reproduktivnog zdravlja.³²⁸ Dečiji brakovi prouzrokuju rizična ponašanja, kao što su maloletničke trudnoće, koja ugrožavaju zdravlje deteta i majke.³²⁹ Prema podacima iz istraživanja 51,3% devojčica rodilo je prvo dete pre navršene 18. godine, od toga je 30% imalo između 14 ili 15 godina. Čak 97,3% ispitanica koje su bile punoletne kada su rodile prvo dete pratili su sve svoje trudnoće kod ginekologa, u poređenju sa 58,4% koje su bile maloletne kada su rodile prvo dete.³³⁰ Među ženama koje su maloletne rodile prvo dete 27,3% je neke trudnoće pratilo kod ginekologa, a njih 14,3% nije pratilo trudnoće kod ginekologa.³³¹

Treba ukazati da položaj zdravstvenih medijatorki još uvek nije utvrđen, odnosno, nije došlo do institucionalizacije ovog radnog mesta,³³² uprkos činjenici da već osam godina rade u Srbiji. Njihov zadatak je da povezuju zdravstveni sistem i pripadnike romske populacije, da vode evidenciju o zdravstvenom stanju Romkinja i Roma u neformalnim naseljima, da podižu svest o neophodnosti vakcinacije dece, kao i o značaju pravilne ishrane i higijenskih navika.³³³

328 Ibid, str. 52-53

329 Jelena Marinković, Nada Đuričković i Amela Bičić, *Rodno zasnovano nasilje nad Romkinjama i dostupnost usluga podrške*, Romski centar za žene i decu Daje, Beograd, 2019, str. 23-24

330 Ibid.

331 Ibid.

332 Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 47

333 Na mreži za romska pitanja SKGO predstavljena uloga zdravstvenih medijatorki, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 25.4.2017, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/na-mrezi-za-romska-pitanja-skgo-predstavljena-uloga-zdravstvenih-medijatorki/>; Svečana dodata prenosivih računara za 85 Zdravstvenih medijatora, Nacionalni savet romske nacionalne manjine Republike Srbije, 20.5.2019, dostupno na: <https://romskinacionalnisavet.org.rs/svecana-dodata-prenosivih-racunara-za-85-zdravstvenih-medijatora/>

324 Nacionalni izveštaj o primeni CEDAW i Istanbulske konvencije u Republici Srbiji – Diskriminacija i nasilje prema Romkinjama, op.cit, 2019, str. 52

325 Organizacije civilnog društva zabeležile su slučajeve u kojima su žene bile izložene pretnji da neće moći da iznesu svoje novorođene bebe iz porodišta dok ne plate sve bolničke troškove, iako je Zakonom o zdravstvenoj zaštiti propisano da se zdravstvena zaštita, u takvim slučajevima, obezbeđuje u budžetu Republike Srbije. Platform of Organizations for Cooperation with UN Human Rights Mechanisms, op.cit, 2019, str. 9;

326 Kosana Beker i dr, op.cit, 2019, str. 52

327 Ibid, str. 21

Žene iz ruralnih područja takođe su u nepovoljnem položaju, uglavnom su preopterećene poslovima u domaćinstvu, nemaju dovoljno uslova za brigu o svom zdravlju, a neke od njih nemaju ni zdravstveno ni penzijsko osiguranje, što ih dovodi u rizik od siromaštva u starosti.³³⁴

Starijim ženama u Srbiji problem predstavlja dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga, čak 86% starijih žena smatra da se zdravstveni radnici prema njima ophode sa manje poštovanja zbog njihovog starosnog doba. Takođe, postoji praksa upućivanja na privatne zdravstvene ordinacije za specijalističke pregledе за koje su dugačke liste čekanja, što im praktično uskraćuje specijalističke zdravstvene usluge usled nedostatka finansijskih sredstava.³³⁵ Dešava se i da u njihovim selima nema ambulante, a nisu u mogućnosti da plate transport da bi otišle u susedno selo ili najbližu varošicu kod lekara.³³⁶

Pružaoci zdravstvenih usluga nisu osetljivi na pitanja koja se odnose na osobe istopolne seksualne orientacije i nedostaje im adekvatno znanje da lezbejkama pruže kompletну medicinsku negu, koja se odnosi na fizičke i psihološke probleme sa kojima se mogu suočiti. Istraživanje o potrebama LBT zajednice pokazalo je da je 8,7% bilo podvrgnuto diskriminacionom ponašanju tokom ginekološkog pregleda.³³⁷

Prema Zakonu o biomedicinski potpomognutoj oplodnji,³³⁸ korisnici prava na postupak biomedicinski potpomognutog oplođenja (BMPO) su punoletne i poslovno sposobne žene i muškarci kojima je potrebna pomoć postupcima BMPO u lečenju neplodnosti, a koji vode zajednički život u skladu sa zakonom kojim se uređuju porodični odnosi (van)bračni partneri i koji su sposobni da vrše roditeljsku dužnost i u takvom su psihosocijalnom stanju na osnovu koga se opravdano može očekivati da će biti sposobni da obavljaju roditeljske dužnosti, u skladu sa zakonom, u interesu deteta.³³⁹ Izuzetak od ovoga predstavlja punoletna i poslovno sposobna žena koja živi sama i koja je sposobna da vrši roditeljsku dužnost i u takvom je psihosocijalnom stanju na osnovu koga se opravdano može očekivati da će biti sposobna da obavlja roditeljske dužnosti, u skladu sa zakonom, u interesu

deteta.³⁴⁰ Pošto ih zakon isključuje, osobe koje ne žive u heteroseksualnoj zajednici, vantelesnu oplodnju moraju same da finansiraju, a postupak vantelesne oplodnje se često obavlja u inostranstvu. Osim finansijskih poteškoća sa kojima se pripadnici LGBT populacije susreću u pokušaju da dobiju dete, ukoliko se to i desi, očekuje ih niz poteškoća. Tako, u matičnoj knjizi rođenih stoji samo ime majke, dok deo koji je rezervisan za oca ostaje prazan, ukoliko govorimo o lezbejkama, a partnerka u zajednici ne predstavlja roditelja po zakonu, te je tako lišena niza prava.³⁴¹

Vest da je predsednica Vlade Republike Srbije Ana Brnabić, postala prva premijerka na svetu čija se partnerka porodila u istopolnoj zajednici, podelila je javno mnjenje. S jedne strane, svetu je predstavljena Srbija u kojoj ima napretka, dok je sa druge strane bilo kritika da je njenoj partnerki omogućeno da rodi dete, a da takva mogućnost nije dostupna svima, u smislu nepostojanja zakona koji bi legalizovao istopolne zajednice.³⁴² Prema rezultatima istraživanja o stavovima studenata Univerziteta u Beogradu o rodnoj ravnopravnosti u Srbiji, o pravu na brak LGBT populacije 58,3% studenata odgovorilo je da ne podržava takvo pravo, dok su studentkinje dale drugačije odgovore (43,6% daje potvrđan odgovor, 33,1% ima negativno mišljenje, dok 23,2% nema stav po ovom pitanju). Više od polovine, odnosno, 52,6%, studenata smatra da pripadnici LGBT populacije ne treba da imaju pravo na usvajanje dece.³⁴³

Usled nedostatka stručnog osoblja, trans* osobe moraju da traže lekara isključivo u Beogradu, što predstavlja dodatnu teškoću osobama koje žive u drugim delovima Srbije.³⁴⁴ U 2019. godini Zaštitnik građana je preuzeo mere prema Ministarstvu zdravlja i RFZO zbog nedostatka hormona estradiol u ampulama na tržištu u Srbiji, bez koga trans žene koje nemaju žlezde koje bi proizvodile estradiol ne mogu da žive.³⁴⁵

334 15. oktobar – Međunarodni dan seoskih žena, Zavod za ravnopravnost polova, 15.10.2019, dostupno na: <https://ravnopravnost.org.rs/danas-je-medunarodni-dan-seoskih-zena/>

335 Istraživanje o položaju starijih žena u Srbiji, op.cit, 2019,

336 Amity-Snaga projateljstva, op.cit, 2018, str. 16

337 Serbia: *Discrimination against Lesbian Women on the Basis of Sexual Orientation Shadow Report*, Labris, 2018, dostupno na: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/SRB/INT_CEDAW_ICO_SR-B_31492_E.pdf

338 Zakon o biomedicinski potpomognutoj oplodnji, „Sl. glasnik RS”, br. 40/2017 i 113/2017 - dr. zakon

339 Član 25. stav 1. ZBMPO

340 Član 25. stav 2. ZBMPO

341 Dušan Komarčević, *Prepreke LGBT roditeljstvu u Srbiji*, Radio Slobodna Evropa, 23.2.2019, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/prepreke-lgbt-roditeljstvo/29785693.html>

342 Antonela Riha, *Srbija: dete kao privilegija premijerke*, Osservatorio Balcani e Caucaso Transeuropa, 27.2.2019, dostupno na: <https://www.balcanicauso.org/bhs/zone/Srbija/Srbija-dete-kao-privelegija-premijerke-193051>

343 Lazar Subotić i dr, *Stavovi studenata Univerziteta u Beogradu o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji*, Centar za međunarodnu javnu politiku, Beograd, 2019, str. 25-26

344 Luna Đorđević, *Transrodnost: slučaj Srbija*, Odiseja, april 2019, dostupno na: <https://www.odiseja.rs/transrodnost-slučaj-srbija/>

345 Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 47

5.7. Nasilje prema ženama

CEDAW komitet preporučio je Srbiji da:

- sprovede analizu o rasprostranjenosti i uzrocima rodno zasnovanog nasilja prema ženama, uključujući žene iz višestruko diskriminisanih grupa;
- razvije sveobuhvatnu strategiju i akcioni plan za eliminisanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama;
- revidira relevantne zakone i politike u cilju efikasnog sprečavanja i borbe protiv svih oblika nasilja prema ženama i zaštite žrtava;
- obezbedi da se slučajevi svih oblika nasilja prema ženama, uključujući i silovanje, pravilno istraže, da se počinaci procesuiraju i kazne srazmerno težini dela,
- ojača multisektorsku saradnju za sprečavanje i borbu protiv svih oblika rodno zasnovanog nasilja i pružanje usluga žrtvama,
- obezbedi da sve žene žrtve rodno zasnovanog nasilja imaju neometan pristup efikasnoj zaštiti od nasilja;
- unapredi sistem za prikupljanje i praćenje slučajeva svih oblika rodno zasnovanog nasilja, istovremeno osiguravajući razvrstavanje podataka prema vrsti nasilja i odnosima između počinilaca i žrtve.³⁴⁶

Nasilje prema ženama je i dalje veoma rasprostranjeno u Srbiji, iako se poslednjih godina ulazu određeni napori sa ciljem poboljšanja prevencije i zaštite od nasilja. Nasilje prema ženama je ispoljavanje istorijski nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena koji su doveli do dominacije muškaraca i diskriminacije žena, kao i do sprečavanja punog napretka žena. CEDAW komitet ukazuje da rodno zasnovano nasilje predstavlja sredstvo kojim se žene drže u podređenoj poziciji u odnosu na muškarce,³⁴⁷ što štetno utiče na njihov lični, društveni, politički i ekonomski život i ostavlja posledice na društvo u celini.

U Srbiji je 2017. godine usvojen Zakon o sprečavanju nasilja u porodici. Usvajanje ovog zakona jedan je od odgovora države na široku rasprostranjenost nasilja prema ženama, a cilj ovog zakona je da se na opšti i jedinstven način reguliše postupanje državnih organa prvenstveno u vezi sa prevencijom, ali i sa zaštitom od nasilja u porodici. Međutim, **praćenje primene ovog zakona veoma je otežano jer nema javno dostupnih, pouzdanih i objedinjenih podataka.**

U prva tri meseca od stupanja na snagu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, prijavljeno je 9.403 slučaja nasilja prema ženama.³⁴⁸ Pozitivno je to što podaci pokazuju da se broj prijava nasilja povećava, što ukazuje da se sve više žena odlučuje da prijavi nasilje, uz napomenu da i dalje veliki broj slučajeva nasilja prema ženama ostaje neprijavljen. Na primer, podaci iz marta 2019. godine pokazuju da je od početka primene zakona bilo 84.291 slučaja porodičnog nasilja,³⁴⁹ a u prvih devet meseci 2019. godine 3.137 žena prijavilo je nasilje.³⁵⁰

³⁴⁷ CEDAW, General Recommendation No. 35 on gender based violence against women, updating General recommendation No. 19, CEDAW/C/GC/35, 2017

³⁴⁸ Saopštenje o politici proširenja EU za 2018. godinu – Izveštaj o Srbiji 2018, str. 34

³⁴⁹ Mesečno 1.000 nasilnika iza rešetaka, Novosti, 26.3.2019, dostupno na: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html?785167-Meseccno-1000-nasilnika-iza-rešetaka>

³⁵⁰ Više od 3.000 žena prijavilo nasilje u prvi 9 meseci 2019. godini, Nedeljnik, 03.10.2019, dostupno na: <https://www.nedeljnik.rs/vise-od-3-000-zena-prijavilo-nasilje-u-prvih-9-meseci-2019-godine/>

Broj hitnih mera izrečenih u:

- 2018. godini: 27.042, od kojih je 16.000 produženo
  - 2019. godini: 23.097, od kojih je 12.675 produženo³⁵¹
-

³⁵¹ Beta, Statistika o nasilju nad ženama u Srbiji još uvek poražavajuća, Danas, 14.11.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/statistika-o-nasilju-nad-zenama-u-srbiji-jos-uvet-porazavajuca/>

Prema podacima iz oktobra 2019. godine, **prijavljeno je 109.000 slučajeva nasilja u porodici i izrađeno je 30.000 individualnih planova za zaštitu žrtve.**³⁵² Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova pokazuju da su u periodu od stupanja na snagu Zakona o sprečavanju nasilja u porodici do kraja novembra 2019. godine, policijski službenici izrekli 64.604 hitne mere, od čega je bilo 19.796 mera privremenog udaljenja učinjocu iz stana, a 44.808 privremenih zabrana učinjocu da kontaktira žrtvu nasilja i da joj prilazi. Od tog broja 4.437 hitnih mera je prekršeno.³⁵³ U istom periodu, grupe za koordinaciju i saradnju, kojima predsedavaju javni tužioci, sastale su se 6.683 puta i razmatrale su oko 120.000 slučajeva nasilja u

porodici.³⁵⁴ Veliki problem predstavlja okolnost da se ovi podaci prikupljaju uglavnom iz medija, najčešće povodom određenih dатума koji se obeležavaju u Srbiji, kao što je 16 dana aktivizma protiv nasilja prema ženama, te u tim prilikama državni zvaničnici objavljaju određene statističke podatke o nasilju. Zbog toga nije iznenađujuće da se podaci razlikuju.

Na internet prezentaciji Ministarstva pravde postoji statistika o broju slučajeva nasilja u porodici, koja je iskazana po mesecima.³⁵⁵

Podaci za 2019. godinu su sledeći:

Mesec 2019	Žrtve nasilja u porodici UKUPNO	Žrtve nasilja u porodici POL		Žene prema kojima su muškarci izvršili nasilje	
		M	Ž	Broj	%
Januar	1693	423	1269	1173	92
Februar	1497	403	1094	1006	91,9
Mart	1692	443	1249	1165	93
April	1582	459	1123	1047	93,2
Maj	1725	445	1280	1186	92,7
Jun	1782	448	1334	1239	92,9
Jul	2036	543	1493	1384	92,7
Avgust	2267	609	1658	1514	91,3
Septembar	1859	488	1371	1283	93,6
Oktobar	1855	440	1416	1305	92
Novembar	1762	447	1315	1217	93
Decembar	1782	451	1331	1242	93

Tabela 9: Broj slučajeva nasilja, po mesecima, 2019. godina

³⁵² Efekti primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, Pravni portal, 4.10.2019, dostupno na: <https://www.pravniportal.com/efekti-primene-za-kona-o-sprecanju-nasilja-u-porodici/>

³⁵³ Informacija o javnom slušanju na temu sprečavanja nasilja nad ženama, op. cit, 26.11.2019.

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ Isključni nasilje, Ministarstvo pravde Republike Srbije, dostupno na: <https://isklucininasilje.rs/>

Krajem decembra 2018. godine, uspostavljen je nacionalni SOS telefon za žene sa iskustvom nasilja. Uspostavljanje ove nacionalne linije pratili su velike kontroverze, posebno u vezi sa svojevrsnim isključivanjem ženskih organizacija civilnog društva koje pružaju ovu uslugu veoma dugo u Srbiji.³⁵⁶ Podaci o radu nacionalnog SOS telefona nisu javno dostupni. U periodu od kraja decembra 2018. godine do kraja avgusta 2019. godine, ukupan broj poziva bio je 2.350, a žene su zvalе SOS liniju mnogo više nego muškarci (80% žena i 20% muškaraca).³⁵⁷ Jedina za sada dostupna analiza rada nacionalne SOS linije obuhvata period od januara do juna 2019. godine. Podaci pokazuju da je u prvih šest meseci rada bilo 1.795 primljenih poziva (mesečni prosek od 229,2 poziva), od toga je radnim danima primljeno ukupno 1.156 poziva (mesečni prosek 192,7), u noćnim smenama primljeno je ukupno 230 poziva (prosečno 38,3), a danima vikenda 409 poziva (prosečno 68,2).³⁵⁸ Pozivi se razvrstavaju na sledeće kategorije: savetodavni razgovori (otvaranje protokola); razgovor u kome je data informacija; razgovor upućivanja na neku od institucija/organizacija; razgovor koji rezultira intervencijom na zahtev osobe koja poziva i testirajući razgovor, odnosno, razgovori koji obuhvataju proveru dostupnosti broja.³⁵⁹ Međutim, kako se u analizi ukazuje, nacionalni SOS telefon iskazuje i testirajuće pozive u statistici, a takvih poziva je bilo čak 861 (48%), te ovakvo iskazivanje podataka ne daje adekvatnu sliku o broju poziva, dostupnosti usluge i opterećenju osoblja.³⁶⁰ Pored nacionalne SOS telefonske linije, ženske nevladine organizacije i dalje pružaju usluge SOS telefona za žene u situacijama nasilja, a prema nekim procenama, imaju i do sedam puta više poziva u poređenju sa nacionalnom SOS linijom.³⁶¹

U toku 2019. godine više puta je najavljen novi sistem zaštite osoba koje su preživele nasilje, a u pitanju su narukvice za počinioca i žrtvu, elektronski uređaji koji treba da alarmiraju i žrtvu i policiju ukoliko nasilnik prekrši zabranu prilaska.³⁶² Ovo je deo zajedničkog projekta UN Women

³⁵⁶ Vanja Macanović, Nacionalni SOS telefon ili gde nestade višedecenijski rad SOS telefona ženskih nevladinih organizacija, prEUgovor, 22.12.2018, dostupno na: <http://www.preugovor.org/Tekstovi/1428/Nacionalni-SOS-telefon.shtml>; M.M. Stevanović, SOS linija uspostavljena mimo svih zakona, Danas, 29.12.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/sos-linija-uspostavljena-mimo-svih-zakona/>

³⁵⁷ Informacija o javnom slušanju na temu sprečavanja nasilja nad ženama, op. cit, 26.11.2019

³⁵⁸ Prvi nezavisni izveštaj o aktivnostima novoformiranog nacionalnog SOS telefona za žene sa iskustvom nasilja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2019, str. 7-8, dostupno na: https://womensngo.org.rs/images/vesti-19/Prvi_nezavisni_izvestaj_SOS_telefon.pdf

³⁵⁹ Ibid.

³⁶⁰ Ibid.

³⁶¹ Ignjatović: Nacionalni SOS telefon primi i do sedam puta manje poziva od nas, N1, 12.11.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a543227/Ignjatovic-Nacionalni-SOS-telefon-primi-sedam-puta-manje-poziva-od-nas.html>

³⁶² Tijana Dušej Ristev, Narukvice i nasilje nad ženama - šta kad zapisti, BBC, 24.7.2019, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-49081236>

u Srbiji i Ministarstva unutrašnjih poslova, uz finansijsku podršku Kraljevine Norveške, a cilj je povećanje znanja i kapaciteta policijskih službenika, neophodnih za uvođenje i primenu inovativnih praksi za bolje sprovođenje hitnih mera i zaštiti žrtava od nasilja u vidu uvođenja elektronskog nadzora.³⁶³

Zabrinjavajući su rezultati istraživanja stavova studenata i studentkinja Beogradskog univerziteta, koji pokazuju da svaki četvrti student smatra da dobacivanje na ulici devojkama nije ništa strašno, da 43% studenata smatra da su devojke same krive kada ih neko uzinemirava zbog njihovog provokativnog oblačenja, a svaki peti student smatra da prinudni seks u braku nije silovanje.³⁶⁴ S druge strane, 8% studentkinja smatra da prinudni seks u braku nije silovanje, a 14% studentkinja misli da dobacivanje na ulici devojkama nije problem.

5.7.1. Femicid

U Srbiji i dalje ne postoji pouzdana zvanična statistika o femicidu, a podaci o broju ubijenih žena uglavnom se godinama unazad prikupljaju iz medija.³⁶⁵ Tokom poslednjih 10 godina u Srbiji je konstantno visok broj femicida, u prosjeku oko 30 godišnje, a najveći broj femicida zabeležen je 2013. godine, kada je ubijeno 43 žene.³⁶⁶ Od početka godine do kraja novembra 2019. godine ubijeno je 28 žena, a u 17 slučajeva nije bilo prethodnih prijava za nasilje.³⁶⁷ **Uprkos najavama, nadzorno telо za praćenje femicida u Srbiji nije uspostavljeno ni do kraja 2019. godine.**³⁶⁸

Imajući u vidu da do sada nije urađeno istraživanje o femicidu u Srbiji, tokom 2018-2019. godine Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju iz Niša, udruženje građanki FemPlatz iz Pančeva i Kuća rodnih znanja i politika iz Novog Sada, uz podršku UN Women Srbija, sprovele su prvo interdisciplinarno istraživanje femicida. Ovo istraživanje je obuhvatilo sve pravosnažne presude za ubistva žena u Srbiji u periodu od 2015-2017. godine, ispitivanje stavova profesionalaca zaduženih za prevenciju i zaštitu od nasilja, intervjuje sa ženskim organizacijama koje

³⁶³ Informacija o javnom slušanju na temu sprečavanja nasilja nad ženama, op. cit, 26.11.2019.

³⁶⁴ Predstavljeni rezultati istraživanja studentkinja i studenata Fakulteta političkih nauka, Fakultet političkih nauka, 29.5.2019. dostupno na: <http://www.fpn.bg.ac.rs/26141?Jezik=lat>

³⁶⁵ Opširnije na sajtu Mreže Žene protiv nasilja: <https://www.zeneprotivnasilja.net/>

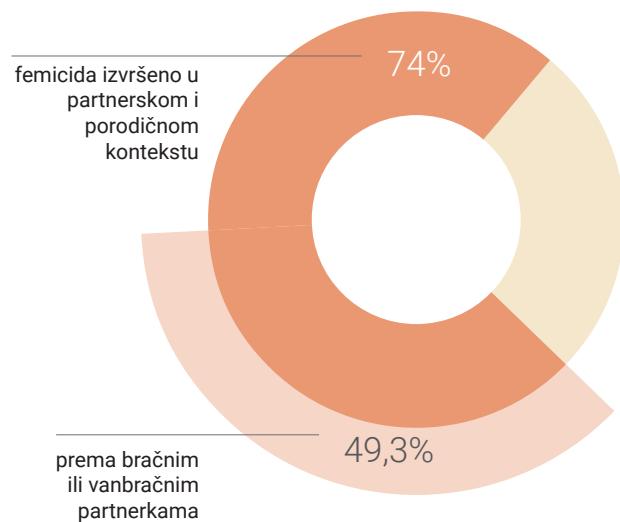
³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ Informacija o javnom slušanju na temu sprečavanja nasilja nad ženama, op. cit, 26.11.2019.

³⁶⁸ FoNet, Mihajlović: Formirati telо za praćenje femicida, Danas, 18.5.2018, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/mihajlovic-formirati-telo-za-pracenje-femicida/>

pružaju podršku ženama u situacijama nasilja i intervjuje sa osuđenicima koji su počinili femicid u partnerskom odnosu.³⁶⁹ Rezultati istraživanja pokazuju da je **74% femicida izvršeno u partnerskom i porodičnom kontekstu, od toga skoro polovina (49,3%) prema bračnim ili vanbračnim partnerkama, a 68% femicida izvršeno je u domu ili dvorištu žrtve i/ili počinioca.**³⁷⁰ Sudski postupak je fokusiran na učinioca ubistva, a o ubijenim ženama ima veoma malo podataka. Skoro polovina žena koje su pre ubistva bile u nasilnoj partnerskoj vezi sa učiniocem nisu se obratile za pomoć i podršku nijednoj instituciji (47,1%).³⁷¹ Sredstva izvršenja ubistva veoma su različita, ubice su pokazale svirepost i brutalnost prema žrtvama, a istraživanje je pokazalo da se ubice najčešće ne kaju zbog počinjenog dela, već krive žrtvu i prebacuju na nju odgovornost.³⁷²

U Srbiji je problem nasilja prema ženama povezan i sa posedovanjem oružja. Od ukupnog broja vlasnika oružja u Srbiji, muškarci su vlasnici 94,7% vatrenog oružja, dok od ukupnog broja zaposlenih u kompanijama za privatno obezbeđenje koji su ovlašćeni da nose vatreno oružje tokom vršenja dužnosti u Srbiji, muškarci čine 98,3%.³⁷³ Što se tiče bezbednosti, 60,2% žena i 45,2% muškaraca smatra da ih oružje u domu čini manje bezbednim, s tim što postoje određene razlike u odnosu na starosnu grupu, pa se najveći broj muškaraca starosti 16 do 24 godine osećaju bezbednije sa oružjem u domu (64,9%), dok se većina žena starosti 35 do 44 godine osećaja manje bezbedno sa oružjem kod kuće (65,7%).³⁷⁴ Treba imati u vidu da su muškarci počinili 96,6% svih krivičnih dela povezanih sa vatrenim oružjem. Žene čine većinu osoba koje su ubili partneri vatrenim oružjem (91,1%), kao i većinu osoba koje su ubili članovi porodice vatrenim oružjem (63,2%).³⁷⁵ Više od polovine (51,9%) slučajeva nasilja u porodici koji su uključivali vatreno oružje rezultiralo je smrtnim ishodom, a verovatnoća smrtnog ishoda usled zloupotrebe vatrenog oružja je najveća u slučajevima nasilja u porodici i više od tri puta je češća od incidenata u kriminalnom kontekstu.³⁷⁶ Ovo istraživanje je potvrdilo da je za ženu najopasnije mesto njen dom, jer je 61,1% žena

ubijenih vatrenim oružjem ubijeno u svojim domovima, stanovima ili dvorištima.³⁷⁷

Zaštitnik građana je podsetio na važnost usvajanja Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici i partnerskim odnosima, u saopštenju za javnost od 24. novembra 2019. godine, a u vezi sa 28 femicida u Srbiji.³⁷⁸ Pored toga, nakon što je u 30 ispitivanih slučajeva femicida, nasilja u porodici i partnerskim odnosima i zlostavljanja i zanemarivanja dece utvrdio brojne pojedinačne sistemske propuste, Zaštitnik građana je uputio preporuke organima javne vlasti, između ostalog jer je utvrđeno da nije obezbeđen adekvatan broj stručnih radnika u centrima za socijalni rad, stručni radnici nisu pohađali neophodne obuke, a broj obuka za policijske službenike nije srazmeran broju policijskih službenika koji postupaju po prijavama nasilja, izostaje saradnja i blagovremena efikasna razmena informacija između nadležnih organa, koji često nepravilno i neblagovremeno postupaju ili ne postupaju uopšte, a i dalje je prisutan snažan uticaj ličnih stavova na procene i odluke o postupanju.³⁷⁹

³⁶⁹ Istraživanje je urađeno u okviru projekta „Iskorenjivanje i sprečavanje femicida u Srbiji“, koji realizuju Kuća rodnih znanja i politika iz Novog Sada, FemPlatz iz Pančeva i Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju iz Niša. Obe monografije su dostupne na: <http://femplatz.org/index.php?t7>

³⁷⁰ Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić i Kosana Beker, *Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I*, FemPlatz, Pančev, 2019

³⁷¹ Ibid.

³⁷² Ibid.

³⁷³ Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko oružje u Srbiji: Ključne činjenice*, UNDP SEESAC, Beograd, 2019, str. 9

³⁷⁴ Ibid, str. 13

³⁷⁵ Ibid, str. 17

³⁷⁶ Ibid. 21

³⁷⁷ Ibid, str. 6

³⁷⁸ Saopštenje povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama, Zaštitnik građana, 24.11.2019, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6344-p-v-d-dun-r-dn-g-d-n-b-rb-pr-iv-n-silj-n-d-z-n>

³⁷⁹ Ibid.

5.7.2. Nasilje prema višestruko diskriminisanim grupama žena

Istraživanje OEBS-a o nasilju prema ženama iz 2019. godine,³⁸⁰ u koje je bila uključena i Srbija, pokazalo je da je čak 75% žena iskusilo neki oblik seksualnog uzinemiravanja, proganjanja, psihičkog, fizičkog ili seksualnog nasilja, od svoje 15. godine.³⁸¹ Iako su ovi podaci poražavajući, treba imati u vidu da su pojedine grupe žene u još lošijoj poziciji, da je nasilje prema njima još izraženije, ali da uglavnom nedostaje razvrstana statistika i da se u zvaničnim statistikama ne sagledavaju prave razmere problema sa kojima se one suočavaju.

Istraživanja o rasprostranjenosti nasilja prema Romkinjama veoma su retka i pokazuju da je oko 90% Romkinja bilo izloženo nekom obliku fizičkog i/ili seksualnog nasilja nakon svoje 18. godine, te da Romkinje redje prijavljaju porodično i partnersko nasilje u odnosu na žene iz većinske populacije.³⁸² Romkinje često ne prepoznavaju psihološko i ekonomsko nasilje, a pojedine oblike nasilnih ponašanja supruga, sinova i drugih nasilnika opravdavaju i prihvataju kao normalne u svakodnevnom životu.³⁸³ Većina Romkinja zna da postoji sigurna kuća, ali mnoge od njih se ne usuđuju da koriste ovu uslugu zbog straha od osude okoline i rodbine, zbog nepoverenja u institucije i zbog zabrinutosti zbog nepostojanja podrške nakon izlaska iz sigurne kuće.³⁸⁴ Pored toga, Romkinje imaju određene prepreke za prijem u sigurne kuće, koje se odnose na predrasude i stereotipe, na neinformisanost, nedostupnost sigurnih kuća i slično.³⁸⁵ Postoje brojni stereotipi i predrasude u vezi sa Romkinjama koje su u situaciji nasilja, a zaposlenima u svim državnim organima koji su nadležni za prevenciju i zaštitu od nasilja nedostaju edukacije o specifičnostima položaja Romkinja i nasilju prema njima.³⁸⁶

Stereotipi i predrasude u presudi Apelacionog suda u Beogradu.

Presudom Apelacionog suda u Beogradu Kž1 br. 392/2019 od 10.6.2019. godine, učinilac krivičnog dela obljuba sa detetom, koje je rezultiralo trudnoćom, oslobođen je krivice sa obrazloženjem da **prosečni pripadnik romske populacije sličnih subjektivnih karakteristika kao okrivljeni u okolnostima predmetnog događaja ne zna da je opisano ponašanje zabranjeno**. Ovom presudom je preinačena presuda Višeg suda u Pančevu K br. 46/2018 od 22.1.2019. godine, kojom je učinilac bio osuđen na 5 godina zatvora. Apelacioni sud u Beogradu je prihvatio nalaz sudskog veštaka, specijaliste neuropsihijatrije i dečije psihijatrije, u kome je navedeno da su **okrivljeni (22 godine) i oštećena (13 godina) pripadnici romske nacionalne manjine**, te da je konkretni događaj cenjen u sklopu **sociološko-kulturoloških osobenosti navedene etničke zajednice u pogledu obrasca bračnih i porodičnih odnosa, koje se, između ostalog, odnose na rano stupanje u polne odnose i rano zasnivanje zajednice života...**³⁸⁷

O ovoj presudi su pisali skoro svi štampani i televizijski mediji i online portali, a presuda je podelila pravnu struku.³⁸⁸ Činjenica da u pravnom poretku Srbije može da ostane na snazi ovakva presuda, kao i činjenica da se pravna struka podelila u konkretnom slučaju, pokazuje kolika je dubina nerazumevanja položaja romske nacionalne manjine, posebno koliko su izraženi stereotipi i predrasude prema Romima, a posebno prema Romkinjama.

Žene sa invaliditetom, slično kao i Romkinje, u povećanoj su opasnosti od nasilja, eksploracije i zlostavljanja. One se suočavaju sa nekim specifičnim manifestacijama nasilja, sa kojima se ne susreću žene iz opšte populacije, a u posebnom riziku od nasilja nalaze se žene sa invaliditetom koje su institucionalizovane.³⁸⁹

380 U istraživanje OEBS-a uključene su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Severna Makedonija, Srbija, Kosovo*, Moldavija i Ukrajina

381 OSCE-led Survey on Violence against Women: Well-being and Safety of Women, OSCE, Beč, 2019, str. 6

382 Nacionalni Izveštaj o primeni CEDAW i Istanbulske konvencije u Republici Srbiji – Diskriminacija i nasilje prema Romkinjama, Romski ženski centar Bibija, Beograd, 2019, str. 53

383 Kosana Beker (ur), op.cit, 2019, str.53

384 Nacionalni Izveštaj o primeni CEDAW i Istanbulske konvencije u Republici Srbiji – Diskriminacija i nasilje prema Romkinjama, op.cit, 2019, str. 53

385 Special report to GREVIO Committee, Udržuženje Roma, Novi Bečeji, 2018, str. 11, dostupno na: <https://rm.coe.int/arm-grevio-shot-report/16808e64a7>

386 Kosana Beker (ur), op.cit, 2019, str. 54

387 Saopštenje za javnost povodom presude Apelacionog suda u Beogradu kojom se krše prava deteta, Autonomni ženski centar, 12.9.2019, dostupno na: <https://www.womeningo.org.rs/vesti/1494-saopstjenje-za-javnost-povodom-presude-apelacionog-suda-u-beogradu-kojom-se-krse-prava-deteta>; Vanja Macanović, Pravosude po meri deteta, Peščanik, 26.09.2019, dostupno na: <https://pescanik.net/pravosudje-po-meri-deteta/>; Vanja Macanović, Nepoznavanje prava, Peščanik, 16.09.2019, dostupno na: <https://pescanik.net/nepoznavanje-prava/>

388 Presuda Apelacionog suda u Beogradu dostupna je na sajtu Autonomnog ženskog centra: https://www.womeningo.org.rs/images/vesti-19/Presuda_Apelacionog_suda.pdf; Oslobođen za obljubu devojčice - javnost uz nemirena, stručnjaci podeljeni, N1, 4.10.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a531580/Vanja-Macanovic-i-Veljko-Milic-o-oslobadajucoj-presudi-za-oblu-devojice.html>

389 Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 3 iz 2016. godine (para. 29 i 55)

Poseban problem u zaštiti žena sa invaliditetom od nasilja predstavlja nedostatak adekvatnih usluga podrške u Srbiji. Žene sa invaliditetom nemaju jednaku korist od zakona kojima se reguliše prevencija i zaštita od nasilja, na primer, hitne mere koje su propisane Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici za pojedine žene sa invaliditetom nisu adekvatne, jer nije obezbeđena bilo kakva usluga podrške za situacije u kojima je nasilnik osoba koja ženi sa invaliditetom pruža podršku.³⁹⁰ Lako bi određene usluge socijalne zaštite mogle da budu iskorišćene u slučajevima nasilja prema ženama sa invaliditetom (npr. pomoć u kući), problem je što se ove usluge finansiraju iz budžeta lokalnih samouprava i često ih nema zbog nedostatka finansijskih sredstava i/ili nedostatka svesti o njihovoj važnosti. Fokus grupe i individualni intervjuji sa ženama sa invaliditetom³⁹¹ pokazale su da postoji neinformisanost zaposlenih u institucijama o specifičnom položaju žena sa invaliditetom u situacijama nasilja, što dovodi do nepostupanja ili pogrešnog postupanja profesionalaca, kao i da postoji neinformisanost žena sa invaliditetom o sopstvenim pravima.

Treba ukazati da je u Krivičnom zakoniku inkriminisano krivično delo *obljuba nad nemoćnim licem*,³⁹² koje se u suštini odnosi na silovanje žene sa invaliditetom, iako je napisano rodno neutralnim jezikom (*Ko nad drugim izvrši oblјubu...*), odnosno, kao i kod krivičnog dela silovanja, ogromna većina žrtava su žene. Do novembra 2016. godine kazna za osnovni oblik ovog krivičnog dela bila je manja nego za krivično delo silovanja, što je ispravljeno, ali i dalje su propisana dva različita krivična dela, za šta ne postoji razumno opravdanje.

Pored toga, u Srbiji ima nekoliko hiljada žena sa invaliditetom u rezidencijalnim i psihijatrijskim ustanovama i one su u povećanom riziku od nasilja, seksualnog zlostavljanja i silovanja od drugih korisnika, kao i od zaposlenog osoblja. Nasilje prema ženama i devojčicama sa invaliditetom u rezidencijalnim ustanovama uglavnom nije prepoznato i veoma retko je prijavljeno.³⁹³ Takođe, veliki broj žena sa invaliditetom u institucijama lišene su poslovne sposobnosti, što znači da ne mogu samostalno odlučivati o važnim pitanjima, već u njihovo ime odlučuju staratelji. Zbog toga su u riziku da budu žrtve prisilnih abortusa, proizvoljnog odvajanja od dece i drugih povreda seksualnih i reproduktivnih prava.³⁹⁴

³⁹⁰ U Godišnjem izveštaju Pokrajinskog zaštitnika građana za 2018. godinu navедeno je da osobe sa invaliditetom nisu prepoznate u sistemu zaštite od nasilja, a institucije retko beleže i pojedinačne slučajeve žrtava i počinilaca s invaliditetom. Najveći broj žrtava beleže centri za socijalni rad na teritoriji AP Vojvodine koji su evidentirali 69 odraslih osoba sa invaliditetom kao žrtve nasilja, među kojima žene čine 72% i 15 dece s invaliditetom (9 devojčica i 6 dečaka).

³⁹¹ Fokus grupe i individualne intervjuje sprovele su organizacije MDRI-S i Fem-Platz krajem 2019. godine, za potrebe istraživanja u okviru projekta UNTF

³⁹² Član 179. KZ

³⁹³ Biljana Janjić i Dragana Ćirić Milovanović, op.cit, 2017

³⁹⁴ Ibid.

5.7.3. Trgovina ženama i devojčicama

Srbija je zemlja porekla, tranzita i odredišta za žrtve trgovine ljudima, a najveći broj žrtava čine državljeni Srbije, preko 80%. Podaci iz Izveštaja o trgovini ljudima (2019)³⁹⁵ pokazuju da je u Srbiji u 2018. godini identifikovano 76 žrtava, naspram 40 u 2017. godini. Od tog broja, 34 su žrtve trgovine ljudima u svrhe seksualne eksploracije, 18 su žrtve trgovine u svrhe prinudnog rada, dve su žrtve prinudne prošnje, jedna prinude na vršenje krivičnih dela i 21 žrtva višestrukih oblika eksploracije. Trideset dve žrtve su decu, naspram 18 dece u 2017. godini. **U Srbiji su najčešće žene žrtve trgovine ljudima, od čega skoro 40% čine devojčice i najčešće su žrtve seksualne eksploracije i prinude na brak.**³⁹⁶ U 2018. godini, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima formalno je identifikovao 32 maloletne osobe. Najviše žrtava su bile devojčice – 94%, većinom žrtve seksualne eksploracije (16), prinudnog braka (6) i višestruke eksploracije (7).³⁹⁷ Što se tiče skloništa za decu, od jula 2019. godine počelo je da radi Prihvatalište za žene žrtve trgovine ljudima u okviru Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, sa mogućnošću prihvata devojčica i dečaka (do određenog uzrasta) ali sa primarnom namenom smeštaja punoletnih žrtava. Krajem februara 2019. u Beogradu, na novoj adresi počelo je sa radom Prihvatalište za decu Beograda namenjeno prihvatu najugroženijih kategorija – zanemarene, zlostavljane i dece bez roditelja ili staratelja, kao i dece koja su bila žrtve trgovine ljudima, od 7-18 godina. Deo ovog objekta je i Svrtište, namenjeno dnevnom boravku dece u uličnoj situaciji. Iako pruža podršku i deci iz drugih gradova i opština, Prihvatalište je prvenstveno namenjeno najosetljivijim kategorijama mlađih iz Beograda.³⁹⁸

U 2018. godini, 57 žrtava su bile žene a 19 muškarci, a 2017. godine 36 žrtava su bile žene a četiri muškarci.³⁹⁹ Iako u Srbiji postoji određeni napredak, država ne ispunjava minimum standarda u nekoliko ključnih oblasti: i dalje ne postoje zvanični mehanizmi za identifikaciju žrtava; nacionalni mehanizam upućivanja manje je efikasan zbog nedostatka jasno definisanih uloga i odgovornosti različitih državnih organa; ne primenjuju se dosledno principi nekažnjavanja žrtava trgovine ljudima i prava im nisu adekvatno zaštićena u sudskim postupcima, a postoje i prepreke za licenciranje usluga nevladinih organizacija.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Izveštaj o trgovini ljudima 2019, Ambasada SAD u Srbiji, 23.7.2019, dostupno na: <https://rs.usembassy.gov/sr/trafficking-in-persons-2019-sr/>

³⁹⁶ prEUformator - informator o poglavljima 23 i 24 - broj 20, prEUgovor, decembar 2019, str. 5, dostupno na: <http://preugovor.org/Bilteni/1569/rEUformator-informator-o-poglavljima-23-i-24.shtml>

³⁹⁷ Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji, op.cit, 2019, str. 46

³⁹⁸ Ibid. str. 30-31

³⁹⁹ Izveštaj o trgovini ljudima 2019, op.cit, 23.7.2019.

⁴⁰⁰ Izveštaj o trgovini ljudima 2019, US State Department, 20. jun 2019.

5.7.4. Medijsko izveštavanje o nasilju prema ženama

Ukupan broj medijskih objava u periodu od januara do kraja jula 2019. godine na temu muškog nasilja prema ženama bio je 5.549.⁴⁰¹ Problemom nasilja prema ženama najviše su se bavili online portali (58%), zatim štampani mediji (36%), dok su TV i radio stanice znatno manje pažnje posvetile ovoj temi (6%). Ukupan broj medija koji su objavljivali na ovu temu je 103,⁴⁰² znatno češće kada je reč o konkretnim slučajevima nasilja (79%), u odnosu na objave koje se bave fenomenom nasilja prema ženama iz edukativnog ugla (21%).⁴⁰³ Najčešće kršen indikator odnosi se na otkrivanje identiteta preživele/žrtve i članova njene porodice, što se desilo u polovini medijskih objava (50%). Jedna petina (20%) medijskih objava sadržala je informacije kojima se čin nasilja može opravdati spoljašnjim okolnostima ili ličnim osobinama nasilnika.⁴⁰⁴

Skoro polovina medijskih objava (45%) sadržala je vrlo detaljne opise mesta i načina izvršenja dela, korišćenog oružja, količine krvi, iscepane garderobe, kao i preciznog opisa garderobe, modrica ili suza preživele/žrtve ili maloletne dece koja su činu prisustvovala, dok je skoro isti broj objava (46%) sadržao senzacionalističke ili stereotipne izraze za nasilje, preživelu/žrtvu i nasilnika. Mediji su naglašavali nacionalnu ili versku pripadnost nasilnika u slučajevima kada to nije bilo relevantno za priču, a uvek je bila reč o nacionalnim manjinama u Srbiji ili migrantima.⁴⁰⁵

Trećina medijskih objava (31%) sadržala je fotografije ili video zapise koji su na neadekvatan i stereotipan način prikazivali nasilje, preživele/žrtve i nasilnike, a u veoma malom broju objava prateće fotografije ili video zapisi prikazivali su ilustraciju pravde (npr. muške ruke u lisicama ili čekić u sudnici). U 10% medijskih objava koristili su se izrazi kojima se umanjuje, odnosno, ismeva nasilje i iskazuje direktno neverovanje preživeloj/žrtvi, a jedna sedmina (13%) medijskih objava ispunjavala je edukativnu funkciju, u vidu opisa fenomena, prevencije i načina zaštite i podrške i pružala informaciju o uzroku nasilja prema ženama koji se ogleda u nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena.⁴⁰⁶

5.8. Pristup pravdi

U skladu sa opštom preporukom br. 33 (2015) o pristupu žena pravdi, CEDAW komitet preporučuje Srbiji da:

- donese Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći i uspostavi sistem pravne pomoći širom zemlje, bez daljeg odlaganja, uz obezbeđivanje da su izdvojeni odgovarajući ljudski, finansijski i tehnički resursi za primenu i praćenje zakona;
- revidira Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakon o sprečavanju nasilja u porodici i novi Nacrt zakona o rođnoj ravnopravnosti sa ciljem da se obezbedi da žrtve svih oblika rodne diskriminacije, uključujući ugrožene grupe žena, imaju pristup besplatnoj pravnoj pomoći i omogući da različiti akteri, uključujući organizacije civilnog društva i univerzitete, pružaju pravnu pomoć;
- unapredi poznavanje CEDAW konvencije među sudijama, tužiocima i advokatima i njihov kapacitet da se na nju pozivaju i neposredno je primenjuju u sudskim postupcima, istovremeno obezbeđujući da inicijative za izgradnju kapaciteta adekvatno rešavaju potrebe svih žena i devojaka.

Komitet je zabrinut zbog režima starateljstva nad odraslim osobama kojim se ograničava poslovna sposobnost mnogim ženama sa invaliditetom, zbog čega ne mogu stupiti u brak, zasnovati porodicu, pristupiti pravdi ili glasati.

Komitet preporučuje Srbiji da ukine sve zakonske odredbe koje ograničavaju poslovnu sposobnost žena na osnovu invaliditeta ili bilo koji drugi oblik diskriminacije.⁴⁰⁷

401 Analiza medijskih objava o problemu nasilja prema ženama, Grupa Novinarke protiv nasilja prema ženama, Beograd, 2019, dostupno na: <http://www.undp.org.rs/download/tmp/Analiza%20medijskog%20izvestavanja%20o%20nasilju%20prema%20zenama.pdf>

402 Pod jednim medijem se smatraju štampano i online izdanje.

403 Analiza medijskih objava o problemu nasilja prema ženama, op.cit, 2019

404 Ibid.

405 Ibid.

406 Ibid.

407 CEDAW/C/SRB/CO/4

Države moraju da obezbede da žene imaju na raspolaganju pristupačna, dostupna i pravovremena pravna sredstva, uz pravnu pomoć i podršku ukoliko je potrebno.⁴⁰⁸ Istraživanje sprovedeno tokom 2018. godine pokazalo je da u pogledu zabrane diskriminacije Srbija ima solidan zakonodavni okvir kojim je osiguran lakši pristup pravdi i delotvornim pravnim lekovima, ali nedostaju praktične mere koje bi omogućile pojedincima da lakše ostvare svoja prava.⁴⁰⁹ Nivo svesti javnosti o postojanju antidiskriminacionih zakona nije na visokom nivou ni među pojedincima ni među javnim službenicima, a građani i građanke često nisu u mogućnosti ili nemaju volje da traže pravnu zaštitu zbog troškova postupka i zbog nepoverenja u nezavisnost i efikasnost pravosuđa.⁴¹⁰

Pristup pravdi žrtvama diskriminacije u praksi je otežan zbog nepoznavanja antidiskriminacionih propisa, troškova suđenja i fizičkih i drugih prepreka.⁴¹¹ Imajući u vidu položaj žena u Srbiji, posebno žena iz marginalizovanih društvenih grupa, evidentno je da su žene često onemogućene ili im je pristup pravdi otežan. Siromašne žene, žene iz ruralnih područja i starije žene imaju teškoće u pristupu pravdi, a žene sa invaliditetom su u posebno nepovoljnem položaju jer su zgrade sudova fizički nepristupačne,⁴¹² nema dovoljno tumača za znakovni jezik, sudske dokumente nisu dostupni u pristupačnim formatima, a postupci nisu rodno ni starosno prilagođeni. Pored toga, žene sa intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom često su lišene poslovne sposobnosti, posebno one koje žive u rezidencijalnim ustanovama, odnosno, nalaze se u situaciji „građanske smrti“ i onemogućene su da odlučuju o svojim životima, pa samim tim nemaju adekvatan pristup pravdi.

U vezi sa pristupom pravdi, veoma je važna besplatna pravna pomoć. Posle više od šest godina i nekoliko verzija nacrta zakona, krajem 2018. godine usvojen je Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.⁴¹³ Imajući u vidu da je zakon počeo da se primenjuje 1. oktobra 2019. godine, još uvek nije moguće sagledati kakvi su efekti ovog zakona. Na sajtu Ministarstva pravde objavljen je Registar pružalaca besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške.⁴¹⁴ Zakonom je propisano da se besplatna pravna pomoć

može pružiti državljaninu Republike Srbije, osobi bez državljanstva, stranom državljaninu sa stalnim nastanjnjem u Srbiji, ako ispunjava uslove da bude korisnik prava na novčanu socijalnu pomoć ili korisnik prava na dečiji dodatak, kao i članovima njegove porodice, odnosno zajedničkog domaćinstva. Isto pravo ima i onaj ko ne ispunjava ove uslove, ako bi zbog plaćanja pravne pomoći iz sopstvenih prihoda ispunio uslove da postane korisnik prava na novčanu socijalnu pomoć ili na dečiji dodatak.⁴¹⁵ Pravna pomoć može da se pruži i:

- detetu o čijem se pravu, obavezi ili interesu zasnovanom na zakonu odlučuje u postupku pred sudom, drugim državnim organom odnosno organom javne vlasti;
- licu prema kome se izvršava mera bezbednosti obavezognog psihiatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi ili zaštitna mera obavezognog psihiatrijskog lečenja;
- licu prema kome se vodi postupak delimičnog ili potpunog lišenja ili vraćanja poslovne sposobnosti;
- licu koji ostvaruje pravnu zaštitu od nasilja u porodici;
- licu koji ostvaruje pravnu zaštitu od torture, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja ili trgovine ljudima;
- licu koji traži azil u Republici Srbiji;
- izbeglici, licu pod supsidijarnom zaštitom ili interno raseljenom licu;
- osobi sa invaliditetom;
- detetu koji je zaštićeno uslugom smeštaja u sistemu socijalne zaštite;
- deci i mladima kojima je prestala usluga socijalnog smeštaja do navršene 26 godine života;
- odraslim i starim licima koja su bez sopstvenog pristanka smeštena u ustanovu socijalne zaštite;
- licu koji ostvaruje pravo na utvrđivanje vremena i mesta rođenja saglasno zakonu kojim se uređuje vanparnični postupak i
- licu koji je pogodeno postupkom prinudnog iseljenja i preseljenja u skladu sa zakonom kojim se uređuje stanovanje.⁴¹⁶

Besplatnu pravnu pomoć pružaju advokatura i službe pravne pomoći u jedinicama lokalne samouprave, a udruženja mogu pružati besplatnu pravnu pomoć samo na

408 CEDAW komitet, *Opšta preporuka br. 28: O suštinskim obavezama država potpisnicima prema članu 2. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*, CEDAW/C/2010/47/GC.2, 2010, para. 34.

409 *Ravnopravnost u praksi – Primena antidiskriminacionih zakona u Srbiji*, Equal Rights Trust, London, 2019, str. 78.

410 Ibid.

411 Ibid, str. 84

412 Ibid, str. 89

413 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, „Službeni glasnik RS“, br. 87/2018

414 Registar pružalaca besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške, Ministarstvo pravde, Republike Srbije, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/26350/registar-pruzalaca-besplatne-pravne-pomoci-i-besplatne-pravne-podrske.php>

415 Član 4. stav 1. ZBPP

416 Član 4. stav 3. ZBPP

osnovu odredbi zakona koji uređuju pravo azila i zabranu diskriminacije.⁴¹⁷

Iako je pozitivno da je uspostavljen sistem besplatne pravne pomoći, problemi su mnogostruki. Najpre, **veoma je sužen prostor delovanja organizacija civilnog društva, koje su godinama obezbeđivale besplatnu pravnu pomoć za pripadnike marginalizovanih društvenih grupa, zatim je zakon fokusiran isključivo na veoma siromašne osobe i na kraju, zakon je rodno neutralan i nije obuhvatio određene specifičnosti i izazove sa kojima se susreću žene.**

Još jedan događaj koji je obeležio 2019. godinu bilo je usvajanje izmena Krivičnog zakonika⁴¹⁸ kojim se ukida kazna zatvora od 30 do 40 godina i uvodi doživotna kazna zatvora za najteže krivična dela.⁴¹⁹ Doživotna kazna zatvora može se izreći za teško ubistvo, silovanje, obljubu nad maloletnom osobom, trudnicom i nemoćnim licem. Komesarka Saveta Evrope za ljudska prava Dunja Mijatović, početkom maja 2019. godine, pozvala je vlasti u Srbiji da preispitaju uvođenje kazne doživotnog zatvora bez prava na uslovni otpust za neka krivična dela, izražavajući zabrinutost zbog neodržavanja javne rasprave i ukazujući na to da kazna doživotnog zatvora, da bi bila u skladu sa članom 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima, mora da ima mogućnost smanjivanja, odnosno, moraju postojati izgledi za oslobođanje osuđenog i mogućnost preispitivanja te kazne.⁴²⁰

Ove izmene će sasvim izvesno dovesti do blažeg kažnjavanja počinilaca femicida, s obzirom da više ne postoji mogućnost izricanja kazne od 30 do 40 godina zatvora, pa se u slučajevima teškog ubistva može izreći maksimalna kazna od 20 godina zatvora ili doživotni zatvor.⁴²¹ Imajući u vidu dosadašnju sudsku praksu,⁴²² verovatnije je da će počinoci femicida biti kažnjavani sa 20 godina zatvora. Udruženje građanki FemPlatz pridružilo se zahtevu mnogobrojnih pravnih stručnjaka, profesora, advokata i organizacija civilnog društva da se ne usvoji ova izmena Krivičnog zakonika.⁴²³ Kako ova inicijativa nije bila uspešna, u decembru je podneta inicijativa za ocenu ustavnosti izmena i dopuna Krivičnog zakonika kojima se uvodi doživotna kazna zatvora bez mogućnosti uslovnog otpusta.⁴²⁴ Zbog ove inicijative, organizacije potpisnice inicijative bile su izložene ozbiljnim pretnjama, posebno Centar za prava deteta.⁴²⁵ Po istom principu kao i prilikom usvajanja izmena i dopuna Krivičnog zakonika, svi oni koji su protiv ovih neustavnih izmena predstavljeni su kao protivnici interesa deteta, monstrumi i zaštitnici silovatelja.

417 Član 9. ZBPP

418 Krivični zakonik „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr, 107/2005 – ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019

419 Član 44a Kza

420 Mijatović: *Preispitati nacrt zakona o doživotnom zatvoru*, Radio Slobodna Evropa, 15.5.2019, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/29941954.html>

421 Saopštenje za javnost: *Ukoliko budu usvojeni, predlozi izmena Krivičnog zakonika doprineće blažem kažnjavanju ubica žena u Srbiji*, Autonomni ženski centar, 16.5.2019, dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1428-saopstenje-za-javnost-ukoliko-budu-usvojeni-predlozi-izmena-kri-vicnog-zakonika-doprince-blazem-kaznjavanju-ubica-zena-u-srbiji>

422 Opširje: Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić i Kosana Beker, op.cit, 2019

423 Struka protiv kazne doživotnog zatvora bez prava na uslovni otpust, Beogradski centar za ljudska prava, 7.5.2019, dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/struka-protiv-kazne-doživotnog-zatvora-bez-prava-na-uslovni-otpust/>

424 U društvu u kojem postoji vladavina prava nijedan građanin ne sme biti lišen ljudskog dostoјanstva, Beogradski centar za ljudska prava, 2.12.2019, dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/u-drustvu-u-kojem-postoji-vlada-vina-prava-nijedan-gradanin-nesme-bititi-lisen-ljudskog-dostojanstva/>

425 Saopštenje - Pretrje zbog poštenja inicijative za ocenu ustavnosti Kza, Zaustaviti pretrje organizacijama i pojedincima, FemPlatz, 12.12.2019, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?18>

Pravda za Mariju Lukić

Prethodnu godinu je obeležio i slučaj Marije Lukić, koja je preživela seksualno uznemiravanje, napade i ucene od tadašnjeg predsednika opštine Brus Milutina Jeličića Jutke,⁴²⁶ a nakon toga se suočila sa velikim preprekama tokom sudskega postupka. Ona je 8. marta 2018. podnела krivičnu prijavu za seksualno uznemiravanje zloupotrebom službenog položaja,⁴²⁷ jer je u periodu od juna 2015. godine do podnošenja krivične prijave konstantno bila izložena seksualnom uznemiravanju.⁴²⁸ U roku od 24 časa od podnošenja krivične prijave prestao joj je radni odnos, a bila je izložena i pretnjama kako druge žene ne bi progovorile.⁴²⁹ Na suđenju Milutinu Jeličiću, svedočile su žene koje je on takođe seksualno uznemiravao, ali su njihove krivične prijave odbačene zbog zastarelosti.⁴³⁰

Marija Lukić je uputila otvoreno pismo institucijama,⁴³¹ a od tada mediji u Srbiji često izveštavaju o ovom slučaju. Međutim, kada je gostovala na TV Prva u emisiji Život priča, u Brusu je nestao signal kablovskog operatera Siti servis, preko koga većina građana Brusa prati kablovsku televiziju i to nešto pre 22 časa, neposredno pred početak emitovanja njene ispovesti, a signal je ponovo uspostavljen sledećeg jutra.⁴³² Zahtev Marije Lukić za izuzeće postupajućeg sudije i predsednice Osnovnog suda u Brusu je odbačen.⁴³³ Kada je postupajući sudija ipak zamenjen, sutkinja kojoj je dodeljen predmet zatražila je izmeštanje postupka u drugi sud,⁴³⁴ te se postupak sada vodi pred Osnovnim sudom u Kruševcu.

Od kada je krivični postupak počeo, Marija Lukić i njena porodica doživljavaju razna uznemiravanja i neprijatnosti.⁴³⁵ Neke od njih odnosile su se na društvene mreže i nasilje, u vidu kreiranja lažnih stranica pod njenim imenom, deljenje njenih fotografija, pisanje uvredljivih komentara,⁴³⁶ a pred početak suđenja deljene su fotografije na kojima se vidi telo žene u donjem vešu za koju se tvrdilo da je Marija Lukić.⁴³⁷ U Brusu je održan skup žena koje su tvrdile da su se spontano okupile kako bi pružile podršku predsedniku opštine.⁴³⁸ U martu 2019. godine Milutin Jeličić podneo je ostavku na mesto predsednika opštine Brus.⁴³⁹ Treba ukazati da je održano više skupova podrške i solidarnosti sa Marijom Lukić u Beogradu, Kruševcu, Nišu, Smederevskoj Palanci, Vranju i Tutinu.⁴⁴⁰

Marija Lukić je dobitnica nagrade Fonda „Maja Maršićević Tasić“ za Osvajanje slobode u 2019. godini.⁴⁴¹

426 Ivana Stojanov, *Čije čerke, žene i majke u Srbiji smeju da se siluju?*, NOIZZ, 14.2.2019, dostupno na: https://noizz.rs/kontra/ojcie-cerke-zene-i-majke-u-srbiji-smeju-da-se-siluju/2v363g8?utm_source=fb_onet&utm_medium=social&utm_campaign=share_desktop_top&fbclid=IwAR3IkksjGY39QQ8MZFKp1bvqaXRQeN7YC0vyw5dPCjdCsauY137YRD88

427 Iva Paradjan, *Srbija duguje pravdu Mariji Lukić – šta čekate?*, NOIZZ, 4.11.2019, dostupno na: <https://noizz.rs/kontra/sudjenje-jutki-i-pravda-za-mariju-lukic/3qw9z3s>

428 CNN o slučaju Marije Lukić protiv Jutke: "Ona samo jedan od #MeToo slučaja i BORI SE SAMA", Blic, 30.6.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/marija-lukic-milovan-jelicic-jutka-brus-cnn/yw31988>

429 Miona Živić, Gošće N1: Pretnje Mariji Lukić da ne bi i druge žene progovore, N1, 6.3.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a465669/Tanja-Ignjatovic-i-Zoe-Gudovic-o-pravima-zena-i-8-martu.html>

430 M. M. Stevanović, Borović: Očekujem osuđujuću presudu za Jutku, Danas, 22.2.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/borovic-ocekujem-osudjujucu-presudu-za-jutku/>

431 PRENOSIMO: Otvoreno pismo institucijama - Marija Lukić iz Brusa, Autonomni ženski centar, 26.1.2019, dostupno na: <https://womento.org.rs/vesti/1359-prenosimo-otvoreno-pismo-institucijama-marija-lukic-iz-brusa>

432 Kako je u Brusu nestala kabloska pred početak emisije TV Prva, Politika, 28.2.2019, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/423785/Kako-je-u-Brusu-nestala-kabloska-pred-pocetak-emisije-TV-Prva>

433 Tanjug, *Odbačeni zahtevi Marije Lukić za izuzeća u postupku protiv Jutke*, RTŠ, 7.6.2019, dostupno na: <https://www.rt.rs/page/stories/sr/story/135/krionika/3549461/odbaci-zahtevi-marije-lukic-za-izuzeca.html>

434 I. M. Jasnić, „BLIC“ SAZNAJE Suđenje Jutki se izmešta iz Brusa u Beograd, Blic 17.6.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/blic-saznaje-suđenje-jutki-se-izmesta-iz-brusa-u-beograd/xnhmey>

435 Saopštenje za javnost povodom napada na Mariju Lukić, Mreža Žene protiv nasilja, 13.3.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/957-saopstenje-za-javnost-povodom-napada-na-mariju-lukic>

436 Upozorenje povodom uvredljivih komentara na mrežama na račun Marije Lukić, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 4.3.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-cir1/>

437 Nenad Božović, *Odloženo suđenje Jutki, deljene navodno fotografije Lukić u donjem vešu*, N1, 10.4.2019, <http://rs.n1info.com/Vesti/a475164/Odlozeno-suđenje-Jutki.html>

438 Nenad Božović, *Žene se okupile u Brusu da podrže Jutku, pojedine kažu da su morale da dođu*, N1, 14.3.2019, <http://rs.n1info.com/Vesti/a468106/Skup-zena-za-Jutku.html>

439 I. M. Jasnić, *SNS natarala Jutku da podnese ostavku*, 1.3.2019, Blic, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/milutin-jelicic-jutka-podnosi-ostavku-brus-poruke-marija-lukic/3b9785k>

440 Održani skupovi podrške Mariji Lukić, Mreža žene protiv nasilja, 7.11.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/1010-odrzani-skupovi-podrske-mariji-lukic>, Beta, Žaklina Tatalović, *Protest podrške Mariji Lukić ispred Ministarstva pravde*, N1, 6.11.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a541479/Protest-podrske-Mariji-Lukic.html>

441 Marija Lukić dobitnica nagrade Osvajanje slobode, Dijalog.net, 24.9.2019, <https://www.dijalog.net/marija-lukic-dobitnica-nagrade-osvajanje-slobode/>

5.9. Porodični i imovinski odnosi

CEDAW komitet preporučio je Republici Srbiji da:

- hitno sagleda situaciju depriviranih porodica sa jednim roditeljom, posebno onih koje vodi majka;
- obezbedi blagovremenu naplatu alimentacije za izdržavanje dece, uključujući i uvođenje mehanizama izvršenja i odvraćajućih kazni u slučaju nepoštovanja;
- spreči i iskoreni dečije i prisilne brakove kroz koordiniranu akciju nadležnih tela, organizacija civilnog društva i romske zajednice, posebno:
  - (i) jačanjem kampanja podizanja svesti o negativnim efektima takvih brakova na zdravlje i dobrobit žena i devojčica; (ii) uspostavljanjem mehanizama za otkrivanje slučajeva dečijih i prisilnih brakova;
  - (iii) obezbeđivanjem primene člana 187. (prisilni brak) i 190. (vanbračna zajednica sa maloletnikom) Krivičnog zakonika i krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem počinitelja sankcijama koje su srazmerne težini zločina;
  - (iv) sistematskim prikupljanjem podataka o broju pritužbi, istraga, krivičnog gonjenja, osuđujućih presuda i kazni izrečenih u vezi sa zabranom prisilnog braka i kohabitacije sa maloletnikom/com;

- eliminiše diskriminaciju žena u vezi sa imovinom i nasleđivanjem;
- izjednači bračnu i vanbračnu zajednicu u pogledu imovinskih i naslednih prava;
- primeni pravo za zajedničko vlasništvo i uspostavi sistem registracije zajedničke imovine.⁴⁴²

Prema dostupnim podacima u Srbiji više od 200.000 ljudi živi u vanbračnoj zajednici, a svako četvrtoto dete je rođeno u ovakvoj zajednici.⁴⁴³ Po Ustavu Republike Srbije vanbračna i bračna zajednica su izjednačene pred zakonom,⁴⁴⁴ a u skladu sa Porodičnim zakonom, vanbračna zajednica predstavlja trajniju zajednicu života žene i muškarca, između kojih nema bračnih smetnji.⁴⁴⁵ Međutim, u praksi vanbračni partneri nemaju ista prava kao bračni partneri. Ovo se pre svega ogleda u pravu na nasleđivanje, pa tako vanbračni partneri ne mogu da nasleđuju jedan drugog, već najčešće testamentom uređuju raspodelu svoje imovine.⁴⁴⁶ Ukoliko testamenta nema, vanbračni partner mora da podnese tužbu kako bi dokazao da su u zajednici zajedno sticali imovinu,⁴⁴⁷ ovo je *de facto* otežavajuća okolnost, sa kojom se ne susreću ljudi koji su u bračnoj zajednici.

⁴⁴² CEDAW/C/SRB/CO/4, 2019, para. 48

⁴⁴³ Gorica Avalić, Više od 200.000 Srba živi u vanbračnoj zajednici, a ne znaju da nemaju nikakva prava: Nema nasleđivanja imovine i penzije, a ovo je logično objašnjenje, Telegraf, 15.2.2018, dostupno na: <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/2935420-vise-od-200000-srba-zivi-u-vanbracnoj-zajednici-a-ne-znaju-da-nemaju-nikakva-prava-nema-nasledjivanja-imovine-i-penzije-a-ovo-je-logicno-objasnenje>

⁴⁴⁴ Član 62. stav 5. Ustava Republike Srbije

⁴⁴⁵ Član 4. stav 1. PZ, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.

⁴⁴⁶ Gorica Avalić, op.cit, 15.2.2018

⁴⁴⁷ Vanbračni parovi mogu sve što i bračni osim u slučaju kada jedno od njih umre, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, 1.11.2019, dostupno na: <http://www.yucom.org.rs/vanbracni-parovi-mogu-sve-sto-i-braci-osim-u-slucaju-kada-jedno-od-njih-umre/>

“ Kako bismo utvrdile primenu prethodno navedenih odredbi zakona, a samim tim i položaj žena u Republici Srbiji, pre svega u imovinsko-pravnim odnosima, uputile smo Republičkom geodetskom zavodu zahtev za pristup informacijama od javnog značaja kojim smo tražile informacije koje se odnose na to koliko je ukupno nekretnina upisano na ime oba supružnika od dana stupanja zakona na snagu na teritoriji Republike Srbije (29. april 2019); zatim, da li je i ukoliko jeste, koliko je ukupno bilo slučajeva da je nekretnina bila upisana na ime jednog supružnika, a da su od stupanja na snagu supružnici iskoristili pravo da izjavom izvrše upis suvlasničkog dela drugog supružnika; kao i koliko je ukupno upisano žena, a koliko muškaraca, na osnovu izjave kojom se drugi supružnik upisuje kao suvlasnik ili suvlasnica u nepokretnosti.

Naš zahtev je odbijen sa obrazloženjem da ovaj organ javne vlasti (RGZ) nema tražene informacije u dokumentu, odnosno, da ne vodi posebnu evidenciju koja se odnosi na tražene informacije, kao i da nema obavezu da odgovara na postavljena pitanja. Takođe, navedeno je i da bi izdvajanje traženih informacija bilo uslovljeno nesrazmernim i neopravdanim troškovima obrade podataka.

Protiv ovog rešenja podnele smo žalbu Povereniku za informacije od javnog značaja, a do zaključenja ovog izveštaja nismo dobile tražene podatke.

Novinu u 2019. godini predstavlja stupanje na snagu Zakona o izmenama i dopunama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju u kome je propisano da pravo na porodičnu penziju može ostvariti supružnik i vanbračni partner ukoliko je brak, odnosno, vanbračna zajednica života trajala najmanje tri godine ili ukoliko je iz (van)bračne zajednice sa umrlim osiguranikom, odnosno, korisnikom prava, rođeno dete. Dalje, pravo na porodičnu penziju može ostvariti i supružnik iz razvedenog braka i vanbračni partner posle prestanka zajednice života vanbračnih partnera, ako im je sudskom presudom utvrđeno pravo na izdržavanje.⁴⁴⁸ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupno 17.130 dece je rođeno u vanbračnoj zajednici u 2018. godini,⁴⁴⁹ što je neznatan porast u odnosu na 2017. godinu kada je taj broj bio 17.053.⁴⁵⁰ Iako su prava dece koja su rođena u bračnoj i vanbračnoj zajednici izjednačena, roditelji dece rođene u vanbračnoj zajednici suočavaju se sa nizom birokratskih prepreka.

Kao što je navedeno, Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom sadrži diskriminatorene odredbe u vezi sa ostvarivanjem prava na naknadu zarade, a poljoprivredne osiguranice i preduzetnice su posebno diskriminisane u odnosu na ostale zaposlene žene u pogledu načina obračuna naknade za vreme porodilijskog odsustva. Prema dostupnim podacima više od 13.000 žena ima umanjenu platu tokom čitavog perioda odsustva sa rada radi nege deteta.⁴⁵¹ Praksa Zaštitnika građana pokazuje da je u oblasti rodne ravnopravnosti najčešće ukazivano na povrede prava na naknadu zarade za vreme odsustva zbog trudničkog bolovanja, porodilijskog odsustva i nege deteta i prava trudnica i porodilja.⁴⁵²

I dalje je prisutna praksa pojedinih poslodavaca da u prijavama, kao i na konkursima i intervjuima za posao uključuju pitanja o porodičnom i bračnom statusu ili automatski isključuju žene zbog prepostavke o nemogućnosti usklađivanja privatnih i poslovnih obaveza, što potvrđuje i praksa Poverenika za zaštitu ravnopravnosti koja pokazuje da se bračni i porodični status kao osnov diskriminacije najčešće javlja u kombinaciji sa još nekim ličnim svojstvom npr. polom.⁴⁵³

U Srbiji nisu priznata istopolna partnerstva, a takođe ne postoji ni zakonska regulativa koja reguliše roditeljstvo osoba iz istopolnih zajednica. Pored toga, ovo pitanje prate brojni stereotipi i predrasude koje se odnose na LGBT zajednicu. Tako, često možemo da čujemo da: LGBT osobe ne žele roditeljstvo, da u lezbejskim porodicama nedostaje „muška figura“, da dete mora da ima i oca i majku kako bi postojao balans rodnih uloga i da može doći do zlostavljanja dece. Takođe, često se navodi da deca mogu biti izložena diskriminaciji i nasilju tokom odrastanja, a na taj način se pod plaštom zaštite dece, osporava pravo na roditeljstvo LGBT osobama. Čak i unutar ove zajednice postoje stereotipi, npr. da bi lezbejke bile brižne starateljke, a homoseksualci ne i slično.⁴⁵⁴

Trećom verzijom prednacrta Građanskog zakonika, koji je u izradi od 2006. godine,⁴⁵⁵ po prvi put se spominju oblasti koje u našoj zemlji nisu uređene: zabrana fizičkog kažnjavanje dece, surogat majčinstvo, eutanazija, itd.⁴⁵⁶ Novinu predstavlja priznavanje imovinskih prava iz vanbračne zajednice dva lica istog pola, međutim isključena je mogućnost zaključenja istopolnih brakova.⁴⁵⁷

448 Član 8. Zakona o izmenama i dopunama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, „Sl. glasnik RS“, br. 86/2019

449 Demografska statistika 2018, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019, str. 336, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G201914016.pdf>

450 Demografska statistika 2017, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2018, str. 328, dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201814015.pdf>; B. C. Porast broja vanbračne dece u Srbiji u poslednjih sedam godina, Danas, 4.1.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/porast-broja-vanbracne-dece-u-srbiji-u-poslednjih-sedam-godina/>

451 Stigao odgovor Ministarstva: Za godinu dana oštećeno više od 13 000 mama, Čak svaka treća mama oštećena je Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom, Bebaci.com, 16.7.2019.

452 Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 44

453 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, op.cit, 2020

454 Marija Radoman, *Istopolne porodice – društvena realnost i izazovi*, Mašina, 21.2.2019, dostupno na: <https://www.masina.rs/?p=8691>, Antonela Riha, Srbija: dete kao privilegija premjerke, Osservatorio Balcani e Caucaso Transeuropa, 27.2.2019.

455 Miona Živić, *Srbija čeka Građanski zakonik - eutanazija, surogatstvo i dalje u "crnoj zoni"*, N1, 4.6.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a489184/Srbija-ceka-Gradjanski-zakonik-eutanazija-surogatstvo-i-dalje-u-crnoj-zoni.html>

456 Andriana Janković, *Surogat majke, gej brakovi i eutanazija, Građanski zakonik donosi mnogo tektonskih promena, da li su Srbijani spremni da ih prihvate?*, Blic, 2.6.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/surogat-majke-gej-brakovi-i-eutanazija-gradjanski-zakonik-donosi-mnogo-tektonskih/0bhemp5>

457 Naime, član 1920. stav 2. navodi da potrebe imaoča prava stanovanja prosuđuju se prema trenutku nastanka prava, ali se uzimaju u obzir i nove potrebe koje su se u vreme nastanka prava mogle osnovano očekivati (zaključenje braka, zasnivanje vanbračne ili istopolne zajednice, rađanje ili usvajanje dece, nastajanje zakonske obaveze u korist ili na teret imaoča prava stanovanja i sl). Tekst prednacrta Građanskog zakonika Republike Srbije od 28.5.2019, dostupan je na: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_prelazi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html

U skladu sa izmenama Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova supružnici koji u toku braka steknu neku nepokretnost (stan, kuću itd) bivaju automatski upisani u katastar kao nosioci prava zajedničke svojine, a ukoliko je reč o posebnoj imovini koja je stečena u toku braka, ostavljena je mogućnost da se bračni partneri dobrovoljno saglase da samo jedan partner bude upisan u katastar kao vlasnik davanjem izjave javnom beležniku,⁴⁵⁸ koju javni beležnik dalje prosleđuje katastru radi upisa u zemljišne knjige.⁴⁵⁹

Izmene ovog zakona dočekane su sa pohvalama, imajući u vidu da se na ovaj način može poboljšati položaj žena u Srbiji, posebno imajući u vidu da su žene vlasnice samo 1/4 nekretnina u Srbiji, a da se u zajedničkom posedu nalazi tek 11% nekretnina.⁴⁶⁰ Ovi podaci se ne odnose na žene iz ruralnih područja Srbije čiji je položaj znatno lošiji. Starije žene u ruralnim sredinama najčešće nemaju primanja, ni svojinska prava na nepokretnostima, te su zavisne od drugih članova porodice u ostvarivanju svojih potreba.⁴⁶¹ Samo 9,1% starijih žena u Srbiji poseduje nepokretnosti u kojima žive, 88,5% žena živi u nepokretnosti koja je u vlasništvu muža, dok je u 2,4% slučajeva imovina zajednička.⁴⁶² U bračnim zajednicama suprug je vlasnik nepokretnosti u kojoj žive u 71,3% slučajeva, a žena svega u 14,5% slučajeva.⁴⁶³ Na razliku u rodnim ulogama upućuju i podaci prema kojima su žene vlasnice nepokretnosti, pre svega u situaciji kada su razvedene u 62% slučajeva ili ako su udovice u 67% slučajeva.⁴⁶⁴ Rezultati anketnog istraživanja o svakodnevnom životu žena i ruralnom razvoju u Vojvodini, pokazuju da seoske žene ne poseduju vlasništvo niti suvlasništvo nad kućom u 61% slučajeva, a 4/5 ispitanica ne poseduje vlasništvo nad imanjem. U 79,8% slučajeva žene u vojvođanskim selima žive u kući koja je vlasništvo nekog od članova domaćinstva, 78,5% žena ne poseduje automobil, 10,9% su suvlasnice i 10,6% su vlasnice automobila.⁴⁶⁵

458 Član 7. stav 5. Zakona o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, „Sl. glasnik RS”, br. 41/2018, 95/2018, 31/2019 i 15/2020

459 *Promet nepokretnosti i promene imaoča prava na nepokretnosti putem informacionog sistema "ProNep"*, Paragraf, 13.2.2019, dostupno na: <https://www.paragraf.rs/100pitanja/kuca/promet-nepokretnosti-i-promene-imaoča-prava-na-nepokretnosti-putem-informacionog-sistema-pronep.html>

460 Katarina Đorđević, *Novi propis o katastru brine i o imovinskim pravima supruga*, Politika, 1.8.2018., dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/408412/Drustvo/Novi-propis-o-katastru-brine-i-o-imovinskim-pravima-supruga>

461 Zaštitnik građana, op.cit, 2020, str. 57

462 *Istraživanje o položaju starijih žena u Srbiji*, op.cit, 2019, str. 15

463 Ibid, str. 25

464 Ibid, str. 48

465 Marina Blagojević, op.cit, 2017, str. 29-30, 85

LITERATURA

- Alternativni izveštaj Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena o diskriminaciji starijih žena u Republici Srbiji, Amity-Snaga prijateljstva, Beograd, jun 2018
- Aurelija Đan i Sofija Vrbaški, *Rodna diskriminacija u oblasti rada i zapošljavanja u Srbiji*, Kvinna till Kvinna, 2019
- *Bilten – Srednje obrazovanje - početak školske 2018/19*, Republički zavod za statistiku, Beograd 2019
- *Bilten, Anketa o radnoj snazi u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2020
- Biljana Janjić i Dragana Ćirić Milovanović, *Ovde i zidovi imaju uši: svedočenja žena sa mentalnim invaliditetom o rodno zasnovanom nasilju u rezidencijalnim ustanovama*, Inicijativa za prava žena sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, Beograd, 2017
- Biljana Janjić i Kosana Beker, *Isključivanje i segregacija dece sa smetnjama u razvoju na rezidencijalnom smeštaju iz obrazovnog sistema*, Inicijativa za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S, 2016
- Boban Stojanović, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mlađih u Republici Srbiji – 2019. godina*, Krovna organizacija mlađih Srbije – KOMS, Beograd, 2019
- Bojan Urdarević i dr, *Analiza stanja ekonomskih i socijalnih prava u Republici Srbiji – Izveštaj o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*, Centar za dostojanstven rad, Beograd, 2019
- Branko Čečen i dr, *Izveštaj koalicije PrEUgovor o napretku Srbije u poglavljima 23 i 24. septembar 2019*, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, septembar 2019
- Christina Wassholm, *Suffocating the movement – shrinking space for women's rights*, Kvinna till Kvinna, 2018
- Ciljevi održivog razvoja u Srbiji, Nalazi istraživanja javnog mnjenja, april 2019
- Demografska statistika 2017, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2018
- Demografska statistika 2018, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019
- Dobrovoljni nacionalni izveštaj Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj, Влада Републике Србије, 2019
- Donor support to southern women's rights organizations, OECD findings, OECD DAC network on gender equality, 2016
- Dragan Božanić, *Rod i malokalibarsko oružje u Srbiji: Ključne činjenice*, UNDP SEESAC, Beograd, 2019
- Drugi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2017–2020), „Službeni glasnik RS“, br. 53/2017
- Early Marriage Child Spouses, UNICEF, 2001
- Family Planning - A global handbook for providers, 2018 edition, World Health Organization, 2018
- Family planning/Contraception, World Health Organization, 8.2.2018
- Finalni izveštaj evaluacije Akcionog plana za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost Republike Srbije, SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2019
- Global childhood report 2019, Save the Children
- Global Gender Gap Report 2020, World Economic Forum, 2019

- Impact of economic reforms and austerity measures on women's human rights, Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, United Nations General Assembly, A/73/179, 18.7.2018;
- Ines Cerović (ur), *Stanje prava deteta u Republici Srbiji 2019. godine*, Centar za prava deteta, Beograd, 2019
- *Istanbulска конвенција у пракси: пракса и изазови родне рavnopravnosti*, Комитет правника за људска права – YUCOM, Beograd, 2019
- *Istraživanje o položaju starijih žena u Srbiji*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2019
- *Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece 2014*, MICS главни налази, UNICEF, Republički завод за статистику, јул 2014
- Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja: Odnos građana i građanki prema diskriminaciji u Srbiji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, новембар 2019
- Izveštaj o napretku Srbije 2019, Evropska komisija, Brisel, 29.5.2019.
- Izveštaj o radu za 2019. godinu, Nacionalna služba za zapošljavanje, Beograd, 2020
- Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Савета безбедnosti Уједињених Нација – Жене, мир и безбедност у Министарству одбране и Војсци Србије за 2019. годину, Аналитичка група Министарства Одбране и Војске Србије
- Izveštaj o trgovini ljudima 2019, US Department of State, jun 2019
- Izveštaj Republike Srbije podnet u skladu sa članom 68. stav 1. Konvencije Савета Европе о спречавању i борби против насиља над женама i насиља u породici – Studija почетног stanja, Влада Републике Србије, Beograd, jun 2018
- Jelena Ćeriman i Olja Stevanović, *Budućnost je u mojim rukama: Analiza korelacije između rodnih stereotipa i rodno zasnovanog nasilja*, Удружење грађана за борбу против трговине лjudima i svih oblika насиља над женама - ATINA, Beograd, 2019
- Jelena Marinković, Nada Đuričković i Amela Bičić, *Rodno zasnovano nasilje nad Romkinjama i dostupnost usluga podrške*, Ромски центар за жене i децу Даде, Beograd, 2019
- Jelena Stefanović i Saša Glamočak, *Priručnik za uvođenje rodne perspektive u nastavu srpskog jezika za prvi ciklus obrazovanja*, Тим за социјално укључивање i смањење сиромаштва Владе Републике Србије, septembar 2019
- Jelena Žarković Rakić i dr, *Mere štednje pogoršavaju rodnu nejednakost na tržištu rada u Srbiji*, Сиže политike, Fondacija za razvoj ekonomskih nauka, 2018;
- Kellea Miller and Rochelle Jones, *Toward a Feminist Funding Ecosystem*, AWID, 2019
- Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji, *Preporuke Komiteta za prava deteta, Na pola puta – шта је до сада урађено i шта нам предстоји*, Центар за права детета, Beograd, 2019
- Kosana Beker (ur), *Regionalni izveštaj o primeni UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvencije Савета Европе о спречавању насиља над женама i насиља u породici (Istanbulска конвенција) u vezi sa diskriminacijom Romkinja u oblasti zdravstvene заштите, дејцији brakova i pružanja podrške i заштите Romkinjama u situaciji насиља u породici*, Ромски женски центар Bibija, jun 2019, Beograd
- Kosana Beker i Višnja Baćanović, *Reproducitivno zdravlje žena sa invaliditetom u AP Vojvodini*, Pokrajinski заштитник грађана – Ombudsman, Novi Sad, 2018
- Kosana Beker, *Zaštita od višestuke diskriminacije žena – Majke sa invaliditetom u sistemu socijalne zaštite*, *Studije slučaja iz prakse Poverenika za zaštitu ravnopravnosti*, Октобарски susreti u socijalnoj заштити 2015, Ниш, 2016
- Lazar Subotić i dr, *Stavovi studenata Univerziteta u Beogradu o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji*, Центар за међunarodну јавну политику, Beograd, 2019
- *List of issues in relation to the third periodic report of Serbia*, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/SRB/Q/3, 12.11.2019
- *Ljudska prava u očima грађана i грађанки Србије*, Beogradski центар за лудска права, Beograd, decembar 2019
- *Ljudska prava u Srbiji 2019: право, пракса i међunarodni стандарди лудских права*, Beogradski центар за лудска права, Beograd, 2020

- Marija Babović, *Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji. Merenje rodne ravnopravnosti u Srbiji 2014. godine*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2016
- Marijana Pajvančić, *Komentar Ustava Republike Srbije*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009
- Marina Blagojević, *Žene na selu u Vojvodini: svakodnevni život i ruralni razvoj (rezultati anketnog istraživanja)*, 2017
- Milan M. Marković, *Osobe sa invaliditetom u Srbiji, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji*, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2014
- Nacionalni izveštaj o primeni CEDAW i Istanbulske konvencije u Republici Srbiji – Diskriminacija i nasilje prema Romkinjama, Romski ženski centar Bibija, Beograd, maj 2019
- Nataša Jović i Borjana Peruničić, Poseban izveštaj Zaštitnika građana, *Zastupljenost žena na mestima odlučivanja i pozicija i aktivnosti lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalne samouprave u Srbiji*, Zaštitnik građana, Beograd, maj 2018
- National level review of the progress on the implementation of the Beijing Declaration and Platform for Action +25, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2019
- NGO report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, SOS Vojvodina Network in cooperation with NGO's from Serbia, Novi Sad, 2018
- OSCE-led Survey on Violence against Women: Well-being and Safety of Women, OSCE, Beč, 2019
- Osnovne škole i učenici u Republici Srbiji po regionima, Početak 2018/2019. školske godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019
- Pet godina: Analiza rada Zaštitnika građana Republike Srbije u periodu 2015–2019. godine, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Beograd, 2019
- Polna struktura narodnih poslanika/poslanica, Narodna skupština Republike Srbije
- Poseban izveštaj o diskriminaciji dece, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2013
- Poseban izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja sa preporukama, Zaštitnik građana, Beograd, 2019
- Poseban izveštaj Zaštitnika građana o zastupljenosti žena na mestima odlučivanja i poziciji i aktivnostima lokalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u jedinicama lokalnih samouprava u Republici Srbiji, Zaštitnik građana, Beograd, 2018
- Predškolsko vaspitanje i obrazovanje, školske 2018/19. godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019
- Profil Republike Srbije, novembar 2019, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019
- Prvi nezavisni izveštaj o aktivnostima novoformiranog nacionalnog SOS telefona za žene sa iskustvom nasilja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2019
- Ravnopravnost u praksi – Primena antidiskiminacionih zakona u Srbiji, Equal Rights Trust, London, 2019
- Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2019. godinu, Zaštitnik građana, Beograd, mart 2020
- Saopštenje o politici proširenja EU za 2018. godinu – Izveštaj o Srbiji 2018
- Sastav radnih tela/odbora, Narodna skupština Republike Srbije
- Serbia: Discrimination against Lesbian Women on the Basis of Sexual Orientation Shadow Report, Labris, 2018
- Sexual health, human rights and the law, World Health Organization, 2015
- Shadow Report to the Committee for the Elimination of All Forms of Discrimination against Women regarding the fourth reporting cycle of Serbia, Report submitted by the Platform of Organizations for Cooperation with UN Human Rights Mechanisms, January 2019
- Slobodanka Konstantinović Vilić, Nevena Petrušić i Kosana Beker, *Društveni i institucionalni odgovor na femicid u Srbiji I*, FemPlatz, Pančevo, 2019
- Smernice za razvoj ženskog digitalnog preduzetništva, Udruženje „Jednake mogućnosti“, Beograd, avgust 2019;

- Special report to GREVIO Committee, Udruženje Roma, Novi Bečeј, 2018
- Srednje obrazovanje, Kraj školske 2017/18. godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019
- Srednje obrazovanje, Početak školske 2018/19, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2019
- Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti, starosti i polu, Republički zavod za statistiku
- Stanovništvo prema starosti i polu, po regionima, Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2012
- Statistika obrazovanja 2018, Republički zavod za statistiku, Beograd, novembar 2019
- Submission on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence in Serbia, Joint submission by Women's rights organization FemPlatz and Mental Disability Rights Initiative MDRI-S, Pancevo & Belgrade, January 2019
- Submission to the Independent Expert on Foreign Debt and Human Rights, The Impact of Economic Reform Policies on Women's Rights in the Republic of Serbia, FemPlatz and A11 Initiative for Economic and Social Rights, April 2016
- Tadas Leončikas i dr, Quality of life, Life and society in the EU candidate countries, Eurofound
- Tanja Ignjatović i Vanja Macanović, Unapređeno zakonodavstvo – neuspešna zaštita, Nezavisni izveštaj o primeni Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja prema ženama i nasilja u porodici, Autonomni ženski centar, Beograd, 2018
- Toshiko Kaneda, Charlotte Greenbaum and Kaitlyn Patierno, 2019 World Population Data Sheet, 2019
- Treći nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, Pregled i stanje socijalne isključenosti i siromaštva za period 2014–2017. godine sa prioritetima za naredni period, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2018
- Treći periodični izveštaj o primeni Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Republika Srbija, april 2019
- Trends in Contraceptive Use Worldwide 2015, United Nations, New York, 2015
- Tržište rada u Srbiji-položaj žena 45+ Uskraćivanje prava na dostojanstven rad, Udruženje „Žene na prekretnici“ i SeConS grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2017
- Visoko obrazovanje 2018/2019, Republički zavod za Statistiku, Beograd, 2019
- World Population Prospects, United Nations Population Division, 2019

Zakoni i podzakonska akta

- Komitet za eliminisanje diskriminacije žena, *Opšta preporuka br. 28: O suštinskim obavezama država potpisnica prema članu 2. Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, CEDAW/C/2010/47/GC.2, 2010*
- Komitet za eliminisanje diskriminacije žena, *General Recommendation No. 35 on gender based violence against women, updating General recommendation No. 19, CEDAW/C/GC/35, 2017*
- Komitet za eliminisanje diskriminacije žena, Zaključna zapažanja u vezi sa Četvrtim periodičnim izveštajem Republike Srbije, CEDAW/C/SRB/CO/4, 8. mart 2019.
- Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja o kombinovanom drugom i trećem periodičnom izveštaju Republike Srbije, CRC/C/SRB/CO/2-3, 3. februar 2017.
- Komitet za prava osoba sa invaliditetom, Opšti komentar br. 3 iz 2016
- Krivični zakonik, „Službeni glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr, 107/2005 – ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019
- Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica, Generalna skupština UN 45/158, 18. decembra 1990. godine
- Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 4/16
- Porodični zakon, „Sl. glasnik RS“, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015
- Pravilnik o ponašanju zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od seksualnog uz nemiravanja i ucenjivanja studenata i studentkinja Univerziteta u Beogradu- Fakulteta političkih nauka, 2014
- Pravilnik o zaštiti od seksualnog uz nemiravanja i ucenjivanja, 6.3.2019, Pravni fakultet Univerziteta UNION
- Program o zaštiti mentalnog zdravlja u Republici Srbiji za period 2019–2026. godine, „Sl. glasnik RS“, 84/19
- Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 26/2016
- Uredba o Planu zdravstvene zaštite iz obaveznog zdravstvenog osiguranja u Republici Srbiji za 2020. godinu, „Službeni glasnik RS“, br. 94/2019
- Uredba o utvrđivanju jedinstvene liste razvijenosti regionala i jedinica lokalne samouprave za 2014. godinu, „Sl. glasnik RS“, br. 104/2014
- Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“, br. 98/2006
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, „Službeni glasnik RS“, br. 87/2018
- Zakon o biomedicinski potpomognutoj oplodnji, „Sl. glasnik RS“, br. 40/2017 i 113/2017 - dr. zakon
- Zakon o budžetskom sistemu, „Službeni glasnik RS“, br. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - ispr, 108/2013, 142/2014, 68/2015 - dr. zakon, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018, 31/2019 i 72/2019
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju, „Sl. glasnik RS“, br. 86/2019
- Zakon o postupku upisa u katastar nepokretnosti i vodova, „Sl. glasnik RS“, br. 41/2018, 95/2018, 31/2019 i 15/2020
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, „Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori“, br. 12/13.
- Zakon o ratifikacije Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, „Službeni list SFRJ“ - Međunarodni ugovori, broj 11/81
- Zakon o ravnopravnosti polova, „Sl. glasnik RS“, br. 104/2009
- Zakon o zabrani diskriminacije, „Službeni glasnik RS“, br. 22/2009
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti, „Sl. glasnik RS“, br. 25/2019

Internet izvori

- 10th Rainbow Map, ILGA Europe, dostupno na: <https://rainbow-europe.org/#8658/8667/0>
- 15. oktobar – Međunarodni dan seoskih žena, Zavod za ravnopravnost polova, 15.10.2019, dostupno na: <https://ravnopravnost.org.rs/danas-je-medunarodni-dan-seoskih-zena/>
- Aleksandra Jerkov podnela tužbu protiv Šešelja, naziva ga ratnim zločincem: *Oglasio se Voja, svašta joj porucio*, Espresso, 5.7.2019, dostupno na: <https://www.espresso.rs/vesti/politika/409619/aleksandra-jerkov-podnela-tuzbu-protiv-seselja-naziva-ga-ratnim-zlocincem-oglasio-se-voja-svasta-joj-je-porucio>
- Aleksandra Mitrović, *Naša borba je večna*, Vreme, 14.3.2019, dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1672885>
- Analiza medijskih objava o problemu nasilja prema ženama, Grupa Novinarke protiv nasilja prema ženama, Beograd, 2019, dostupno na: <http://www.undp.org.rs/download/tmp/Analiza%20medijskog%20izvestavanja%20o%20nasilju%20prema%20zenama.pdf>
- Andriana Janković, *Surogat majke, gej brakovi i eutanazija, Građanski zakonik donosi mnogo tektonskih promena, da li su Srbi spremni da ih prihvate?*, Blic, 2.6.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/surogat-majke-gej-brakovi-i-eutanazija-gradanski-zakonik-donosi-mnogo-tektonskih/0bhemp5>
- Antonela Riha, *Srbija: dete kao privilegija premijerke*, Osservatorio Balcani e Caucaso Transeuropa, 27.2.2019, dostupno na: <https://www.balcanicaucaso.org/bhs/zone/Srbija/Srbija-dete-kao-privilegija-premijerke-193051>
- B. C, *Porast broja vanbračne dece u Srbiji u poslednjih sedam godina*, Danas, 4.1.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/porast-broja-vanbracne-dece-u-srbiji-u-poslednjih-sedam-godina/>
- Beijing +25 National reports, UNECE, dostupno na https://www.unece.org/b25_national_reports.html
- Beta, Danas, FoNet, "Danas" osudio pretrje Šešelja novinarki tog lista, pozvao nadležne da reaguju, N1, 16.7.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a500197/Zene-u-crnom-osudile-pretrje-Seselja-novinarki-Danasa.html>
- Beta, Novinarka Srpskog telegraфа najavila privatnu tužbu protiv Sergeja Trifunovića, Danas, 23.1.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/novinarka-srpskog-telegraфа-najavila-privatnu-tuzbu-protiv-sergeja-trifunovica/>
- Beta, Statistika o nasilju nad ženama u Srbiji još uvek poražavajuća, Danas, 14.11.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/statistika-o-nasilju-nad-zenama-u-srbiji-jos-uvek-porazavajuca/>
- Beta, Šešelj isključen sa sudjenja Jutki za seksualno uznemiravanje Marije Lukić, Danas, 6.11.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/sezelj-iskljucen-sa-sudjenja-jutki-za-seksualno-uznemiravanje-marije-lukic/>
- Beta, Ustavnom sudu predat predlog za ocenu ustavnosti Zakona o finansijskoj podršci, N1, 22.2.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a462547/Ustavnom-sudu-predat-predlog-za-ocenu-ustavnosti-Zakona-o-finansijskoj-podrsici-sa-decom.html>
- Beta, Žaklina Tatalović, *Protest podrške Mariji Lukić ispred Ministarstva pravde*, N1, 6.11.2019. dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a541479/Protest-podrske-Mariji-Lukic.html>
- CNN o slučaju Marije Lukić protiv Jutke: "Ona samo jedan od #MeToo slučaja I BORI SE SAMA", Blic, 30.6.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/marija-lukic-milovan-jelicic-jutka-brus-cnn-yw31988>
- Da li me vidite – Diskriminacija Romkinja, Radio televizija Vranje, 15.11.2019, dostupno na: <https://www.rtv-vranje.rs/index.php/pr-i/2019/n-ci-n-lnj-d-li-vidi/item/22474-da-li-me-vidite-diskriminacija-romkinja.html>

- Danas Online, Batut, *Prekinuti snošaj se u Srbiji koristi četiri puta češće nego u Evropi*, Danas, 26.9.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/zivot/prekinuti-snosaj-se-u-srbiji-koristi-cetiri-puta-cesce-nego-u-evropi/>
- *Data for Serbia, Upper middle income*, the World Bank data, dostupno na: <https://data.worldbank.org/?locations=RS-XT>
- Dušan Komarčević, *Prepreke LGBT roditeljstvu u Srbiji*, Radio Slobodna Evropa, 23.2.2019, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/prepreke-lgbt-roditeljstvo/29785693.html>
- *Early childhood and primary education statistics*, Eurostat, dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Early_childhood_and_primary_education_statistics
- *Efekti primene Zakona o sprečavanju nasilja u porodici*, Pravni portal, 4.10.2019, dostupno na: <https://www.pravniportal.com/efekti-primene-zakona-o-sprecavanju-nasilja-u-porodici/>
- FoNet, *Đaci Srbije na PISA testiranju zauzeli 45. mesto, nepisem svaki treći učenik*, Danas, 3.12.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/djaci-srbije-na-pisa-testiranju-zauzeli-45-mesto/>
- FoNet, Mihajlović: *Formirati telo za praćenje femicida*, Danas, 18.5.2018, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/mihajlovic-formirati-telo-za-pracenje-femicida/>
- *Gender Equality Index*, European Institute for Gender Equality EIGE, dostupno na: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index>
- *GINI Index (World Bank estimate) – Serbia*, The World Bank, dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=RS>
- Gorica Avalić, *Više od 200.000 Srba živi u vanbračnoj zajednici, a ne znaju da nemaju nikakva prava: Nema nasleđivanja imovine i penzije, a ovo je logično objašnjenje*, Telegraf, 15.2.2018, dostupno na: <https://www.telegraf.rs/vesti/srbija/2935420-vise-od-200000-srba-zivi-u-vanbracnoj-zajednici-a-ne-znaju-da-nemaju-nikakva-prava-nema-nasledjivanja-imovine-i-penzije-a-ovo-je-logicno-objasnenje>
- I Poverenica Brankica Janković meta uvreda Vojislava Šešelja, N1, 19.7.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Video/Info/a501136/I-poverenica-Brankica-Jankovic-meta-uvreda-Vojislava-Seselja.html>
- I.M. Jasnić, „BLIC“ SAZNAJE *Suđenje Jutki se izmešta iz Brusa u Beograd*, Blic 17.6.2019. dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/blic-saznaje-suđenje-jutki-se-izmesta-iz-brusa-u-beograd/xmhmejy>
- I.M. Jasnić, *SNS naterala Jutku da podnese ostavku*, 1.3.2019, Blic, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/milutin-jelicic-jutka-podnosi-ostavku-brus-poruke-marija-lukic/3b9785k>
- Ignjatović: *Nacionalni SOS telefon primi i do sedam puta manje poziva od nas*, N1, 12.11.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a543227/Ignjatovic-Nacionalni-SOS-telefon-primi-sedam-puta-manje-poziva-od-nas.html>
- *Increasing capacities of the Persons of Trust in the Ministry of Defence of Republic of Serbia to prevent and respond to gender-related discrimination*, UNDP SEESAC, 11.12.2019, dostupno na: http://www.seesac.org/News-Gender-in-Security-Sector/Increasing-capacities-of-the-Persons-of-Trust-in-the-Ministry-of-Defence-of-Republic-of-Serbia-to-prevent-and-respond-to-gender-related-discrimination_1/
- *Informacija o javnom slušanju na temu sprečavanja nasilja nad ženama*, Narodna skupština Republike Srbije, 26.11.2019, dostupno na: http://www.parlament.rs/Odr%C5%BEano_javno_slu%C5%A1anje_na_temu_spre%C4%8Davanja_nasilja_nad_%C5%BEenama.38062.941.html
- *Inicijativa “Mame su zakon” danas protestuje zbog spornog porodičnog zakona*, O21, 1.12.2019, dostupno na: <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/228579/Inicijativa-Mame-su-zakon-danas-protestuje-zbog-spornog-porodicnog-zakona.html>
- *Isključi nasilje*, Ministarstvo pravde Republike Srbije, dostupno na: <https://iskljucinasilje.rs/>
- Iva Parađanin, *Srbija duguje pravdu Mariji Lukić – šta čekate?*, NOIZZ, 4.11.2019, dostupno na: <https://noizz.rs/kontra/sudenje-jutki-i-pravda-za-mariju-lukic/3qw93zs>
- Ivana Predić, *Ponižavanje žena došlo do nepodnošljivog nivoa, Pink i Hepi bi morali zakonski da odgovaraju*, Cenzolovka, 18.12.2019, dostupno na: <https://www.cenzolovka.rs/etika/ponizavanje-zena-doslo-do-nepodnošljivog-nivoa-pink-i-hepi-bi-morali-zakonski-da-odgovaraju/>

- Ivana Stojanov, *Čije čerke, žene i majke u Srbiji smeju da se siluju?*, NOIZZ, 14.2.2019, dostupno na: https://noizz.rs/kontra/cije-cherke-zene-i-majke-u-srbiji-smeju-da-se-siluju/2v363g8?utm_source=fb_onet&utm_medium=so-cial&utm_campaign=share_desktop_top&fbclid=IwAR3IkksjfGY39QQ8MFkp1bvqaXRQeN7YC0bvyw5dPCjdCsauo-Y137YRD88
- Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi o Nacrtu zakona o rodnoj ravnopravnosti, Sektor za antidiskriminacionu politiku i unapređenje rodne ravnopravnosti, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/izvestaji/sektor-za-antidiskriminacionu-politiku-i-unapredjenje-rodne-ravnopravnosti>
- Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi o Predlogu strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Srbiji, Ministarstvo za rad, zapošljavanje boračka i socijalna pitanja, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/predlozi-i-nacrti/sektor-za-zastitu-osoba-sa-invaliditetom>
- Javna rasprava o Nacrtu zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 10.9.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-izmenama-i-dopunama-zakona-o-zabrani-diskriminacije/>
- Javna rasprava o Nacrtu zakona o pravima deteta i Zaštitniku prava deteta, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 3.6.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/javna-rasprava-o-nacrtu-zakona-o-pravima-deteta-i-zastitniku-prava-deteta/>
- Javno izvinjenje Saše Dujina objavljeno 1.8.2019. godine, u listu „Politika“ dostupno je na: http://femplatz.org/library/2019-08-07_Odgovor_na_prituzbu_-_Sasa_Dujin.pdf
- Južne vesti, *Gradonačelnik Leskovca o nasilju nad bivšom suprugom: Svako ima porodičnu tajnu*, N1, 1.10.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a530848/Gradonacelnik-Leskovca-o-nasilju-nad-bivsom-suprugom-Svako-ima-porodicnu-tajnu.html>
- Kako je u Brusu nestala kablovska pred početak emisije TV Prva, Politika, 28.2.2019, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/423785/Kako-je-u-Brusu-nestala-kablovska-pred-pocetak-emisije-TV-Prva>
- Kasia Staszewka, Tenzin Dolker and Kellea Miller, *Only 1% of gender equality funding is going to women's organizations – why?*, The Guardian, 2.7.2019, dostupno na: <https://www.theguardian.com/global-development/2019/jul/02/gender-equality-support-1bn-boost-how-to-spend-it>
- Katarina Đorđević, *Novi propis o katastru brine i o imovinskim pravima supruga*, Politika, 1.8.2018, dostupno na: <http://www.politika.rs/sr/clanak/408412/Drustvo/Novi-propis-o-katastru-brine-i-o-imovinskim-pravima-supruga>
- Konsultacije o NAP za sprovođenje Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost za period 2019-2020, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 1.3.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/konsultacije-o-nap-za-sprovodjenje-nacionalne-strategije-za-rodnu-ravnopravnost-2019-2020/>
- Kostić: *Borba za rodnu ravnopravnost nije feministička brljotina*, RTS, 2.10.2019, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3682668/kostic-borba-za-rodnu-ravnopravnost-nije-feministicka-brljotina.html>
- Luna Đorđević, *Transrodnost: slučaj Srbija*, Odiseja, april 2019, dostupno na: <https://www.odiseja.rs/transrodnost-slucaj-srbija/>
- M.M. Stevanović, Borović: *Očekujem osuđujuću presudu za Jutku*, Danas, 22.2.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/borovic-очекujem-osudjujucu-presudu-za-jutku/>
- M.M. Stevanović, *SOS linija uspostavljena mimo svih zakona*, Danas, 29.12.2019, dostupno na: <https://www.danas.rs/drustvo/sos-linija-uspostavljena-mimo-svih-zakona/>
- Marija Babović, *Politike rodne ravnopravnosti*, Monitoring socijalne situacije u Srbiji, 19.3.2019, dostupno na: <http://mons.rs/politike-rodne-ravnopravnosti>
- Marija Lukic dobitnica nagrade Osvajanje slobode, Dijalog.net, 24.9.2019, <https://www.dijalog.net/marija-lukic-dobitnica-nagrade-osvajanje-slobode/>
- Marija Radoman, *Istopolne porodice – društvena realnost i izazovi*, Mašina, 21.2.2019. dostupno na: <https://www.masina.rs/?p=8691>

- Mesečno 1.000 nasilnika iza rešetaka, Novosti, 26.3.2019, dostupno na: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:785167-Mesecno-1000-nasilnika-iza-resetaka>
- Mihailo Jovićević, Sve Jutkine laži: Seksualni predator pokušava da se oslobođi optužbi najbizarnijim neistinama, Blic, 25.9.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/sve-jutkine-lazi-seksualni-predator-pokusava-da-se-oslobodi-optuzbi-najbizarnijim/jgwfj7k>
- Mijatović: Preispitati nacrt zakona o doživotnom zatvoru, Radio Slobodna Evropa, 15.5.2019, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/29941954.html>
- Milena Ilić Mirković, Uvrede srpskih političara i javnih ličnosti na račun žena, NovaS, 8.3.2020, dostupno na: <https://nova.rs/politika/uvrede-srpskih-politicara-i-javnih-licnosti-na-racun-zena/>
- Milena Veselinovic, Serbia's #MeToo moment as alleged harassment victim fights lonely battle for justice, CNN, 30.6.2019, dostupno na: <https://edition.cnn.com/2019/06/30/europe/serbia-metoo-trial-intl/index.html>
- Milica Ivanović, Unapređenje bezbednosti žena kroz primenu Rezolucije 1325 na lokalnom nivou, 31.7.2019, juGmedia, dostupno na: <https://jugmedia.rs/unapredjenje-bezbednosti-zena-kroz-primenu-rezolucije-1325-na-lokalnom-nivou/>
- Miona Živić, Gošće N1: Pretnje Mariji Lukić da ne bi i druge žene progovorile, N1, 6.3.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a465669/Tanja-Ignjatovic-i-Zoe-Gudovic-o-pravima-zena-i-8.-marta.html>
- Miona Živić, Predsednica NVO iz Tutina: Nije teško da se sazna ko nam je pretio, treba volja, N1, 12.8.2019. dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a507044/Predsednica-NVO-iz-Tutina-Nije-tesko-da-se-sazna-ko-nam-je-pretio-treba-volja.html>
- Miona Živić, Srbija čeka Građanski zakonik - eutanazija, surogatstvo i dalje u "crnoj zoni", N1, 4.6.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a489184/Srbija-ceka-Gradjanski-zakonik-eutanazija-surogatstvo-i-dalje-u-crnoj-zoni.html>
- Mišljenje sa preporukom Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, br. 07-00-200/2019-02 od 18.6.2019. dostupno na: http://fem Platz.org/library/2019-06-18_Mislenje_PZR_-_Sasa_Dujin.pdf
- N.G, Pljuvali su nas i vikali da smrdimo. Detalji napada na LGBT aktiviste u centru Beograda, Blic, 9.3.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/pljuvali-su-nas-i-vikali-da-smrdimo-detalji-napada-na-lgbt-aktiviste-u-centru/wwwnzpr>
- Na mreži za romska pitanja SKGO predstavljena uloga zdravstvenih medijatorki, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 25.4.2017, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/na-mrezi-za-romska-pitanja-skgo-predstavljena-uloga-zdravstvenih-medijatorki/>
- Najodvratnija izjava u karieri Vojislava Šešelja: Bukvalno ćete povratiti zbog poruke Brankici Janković!, Espresso, 18.7.2019, dostupno na: <https://www.espresso.rs/vesti/politika/414939/najodvratnija-izjava-u-karieri-vojislava-seselja-bukvalno-cete-povratiti-zbog-poruke-brankici-jankovic>
- Ne, Simo Spasić neće biti savetnik ministra Đorđevića za brigu o porodici (mada ga evo na ovoj fotografiji i sa ministrom i sa predsednikom), Nedeljnik, 21.9.2019, dostupno na: <https://www.nedeljnik.rs/ne-simo-spasic-nece-bit-savetnik-ministra-dordevica-za-brigu-o-porodici-mada-ga-evo-na-ovoj-fotografiji-i-sa-ministrom-i-sa-predsednikom/>
- Nedopustiv napad na osobu zbog prepostavke da je LGBT, Upozorenje javnosti Poverenika za zaštitu ravnopravnosti od 3.11.2019. godine, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/nedopustiv-napad-na-osobu-zbog-prepostavke-da-je-lgbt-cir/>
- Nenad Božović, Odloženo suđenje Jutki, deljene navodno fotografije Lukić u donjem vešu, N1, 10.4.2019, <http://rs.n1info.com/Vesti/a475164/Odlozeno-suđenje-Jutki.html>
- Nenad Božović, Žene se okupile u Brusu da podrže Jutku, pojedine kažu da su morale da dodu, N1, 14.3.2019, <http://rs.n1info.com/Vesti/a468106/Skup-zena-za-Jutku.html>
- Novinarke protiv nasilja prema ženama: Prestati sa govorom mržnje i pritiscima, N1, 24.1.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a454623/Novinarke-protiv-nasilja-prema-zenama-Prestati-sa-govorom-mrznje-ipritiscima.html>
- Objavljeni rezultati PISA testiranja, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 3.12.2019, dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/objavljeni-rezultati-pisa-testiranja/>

- Ocena apsolutnog siromaštva u Srbiji u 2018. godini, Vlada Republike Srbije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2019, dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2019/10/Ocena_apsolutnog_siromastva_u_2018_cir.pdf
- Održani skupovi podrške Mariji Lukić, Mreža Žene protiv nasilja traži pravdu za Mariju Lukić i sve žene sa iskustvom seksualnog nasilja, Mreža Žene protiv nasilja, 7.11.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/1010-odrzani-skupovi-podrske-mariji-lukic>
- Održani skupovi podrške Mariji Lukić, Mreža žene protiv nasilja, 7.11.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/1010-odrzani-skupovi-podrske-mariji-lukic>
- Oslobođen za obljudbu devojčice - javnost uznemirena, stručnjaci podeljeni, N1, 4.10.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a531580/Vanja-Macanovic-i-Veljko-Milic-o-oslobadjajucoj-presudi-za-obljudbu-devojcice.html>
- Otvoreno pismo Narodnoj skupštini Republike Srbije: Sprečite govor mržnje i zloupotrebu prava iz Poslovnika Narodne skupštine!, Komitet pravnika za ljudska prava-YUCOM, 17.7.2019, dostupno na <http://www.yucom.org.rs/wp-content/uploads/2019/07/Otvoreno-pismo-Narodnoj-skup%C5%A1tini-povodom-izlaganja-Vojislava-%C5%A0e%C5%A1elja.pdf>
- Persons of Trust in the Ministry of Defense and Serbian Armed Forces preparing for their leading role as gender equality mechanism, UNDP SEESAC, 18.11.2019, dostupno na: <http://www.seesac.org/News-Gender-in-Security-Sector/Persons-of-Trust-in-the-Ministry-of-Defense-and-Serbian-Armed-Forces-preparing-for-their-leading-role-as-gender-equality-mechanism/>
- PISA 2018 results, OECD, dostupno na: <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm>
- Ponovo odložene izmene spornog Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom, Insajder, 1.10.2019, dostupno na: <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/15690/>
- Popović: Budućnost Srbije je u ženama preduzetnicama, Vlada Republike Srbije, kabinet ministra za inovacije i tehnološki razvoj, 2.7.2019, dostupno na: <https://inovacije.gov.rs/popovic-buducnost-srbije-je-u-zenama-preduzetnicama/>
- Poverenica osudila mizogine, seksističke i uvredljive komentare Šešelja, N1, 17.7.2019, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a500457/Poverenica-osudila-mizogine-seksistickie-i-uvredljive-komentare-Seselja.html>
- Predstavljeni rezultati istraživanja studentkinja i studenata Fakulteta političkih nauka, Fakultet političkih nauka, 29.5.2019, dostupno na: <http://www.fpn.bg.ac.rs/26141?jezik=lat>
- PRENOSIMO: Otvoreno pismo institucijama - Marija Lukić iz Brusa, Autonomni ženski centar, 26.1.2019, dostupno na: <https://wommenngo.org.rs/vesti/1359-prenosimo-otvoreno-pismo-institucijama-marija-lukic-iz-brusa>
- Preporuka mera za ostvarivanje ravnopravnosti marketinškoj agenciji, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 25.10.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/pr%db5p%d0%beruk%d0%b0-m%d0%b5r%d0%b0-z%d0%b0-%d0%bestv%d0%b0riv%d0%b0n%j%d0%b5-r%d0%b0vn%d0%bepr%d0%b0vn%d0%bes-ti-marketinskoj-agenciji-cir/>
- prEUformator - informator o poglavljima 23 i 24 - broj 20, prEUgovor, decembar 2019, dostupno na: <http://preugovor.org/Bilteni/1569/rEUformator-informator-o-poglavljima-23-i-24.shtml>
- Promet nepokretnosti i promene imooca prava na nepokretnosti putem informacionog sistema "ProNep", Paragraf, 13.2.2019, dostupno na: <https://www.paragraf.rs/100pitanja/kuca/promet-nepokretnosti-i-promene-imooca-prava-na-nepokretnosti-putem-informacionog-sistema-pronep.html>
- Protiv daljeg urušavanja ekonomskih i socijalnih prava u Srbiji, A11* Inicijativa za ekonomska i socijalna prava, Beograd, 25.1.2019. godine, dostupno na: <https://www.a11initiative.org/wp-content/uploads/2019/01/Saop%C5%A1tenje-45-NVO-Protiv-daljeg-uru%C5%A1avanja-ekonomskih-i-socijalnih-prava-u-Srbiji.pdf>
- Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd, 2020 , dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/03/FINAL-RGI-2019-ZA-NARODNU-SKUPSTINU.pdf>

- Registar pružalaca besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške, Ministarstvo pravde, Republike Srbije, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/26350/registar-pruzalaca-besplatne-pravne-pomoci-i-besplatne-pravne-podrske.php>
- *Rodna ravnopravnost – od jednakih prava do jednakih mogućnosti*, Srpska akademija nauka i umetnosti, dostupno na: <https://www.sanu.ac.rs/rodna-ravnopravnost-od-jednakih-prava-do-jednakih-mogucnosti/>
- *Rodno odgovorno budžetiranje, Uvođenje rodno odgovornog budžetiranja u Republici Srbiji u 2019.*, UN Women, Kancelarija u Srbiji, dostupno na: https://www.undp.org/content/dam/unct/serbia/docs/Publications/UNW_GRB_%202019_SRB%20_layout%20DIGITAL.pdf
- *Saopštenje - Pretnje zbog podnošenja inicijative za ocenu ustavnosti Kza, Zaustaviti pretnje organizacijama i pojedincima*, FemPlatz, 12.12.2019, dostupno na: <http://femplatz.org/index.php?n18>
- *Saopštenje povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama*, Zaštitnik građana, 24.11.2019, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6344-p-v-d-dun-r-dn-g-d-n-b-rb-pr-iv-n-silj-n-d-z-n>
- *Saopštenje povodom Međunarodnog dana borbe protiv nasilja nad ženama*, Zaštitnik građana, 24.11.2019, dostupno na: <https://www.ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/6344-p-v-d-dun-r-dn-g-d-n-b-rb-pr-iv-n-silj-n-d-z-n>
- *Saopštenje povodom pretnji upućenih aktivistkinjama Impulsa*, Impuls Tutin, 5.8.2019, dostupno na: <http://impulstutin.org/saopstenja>
- *Saopštenje za javnost povodom napada na Mariju Lukić*, Mreža Žene protiv nasilja, 13.3.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/957-saopstenje-za-javnost-povodom-napada-na-mariju-lukic>
- *Saopštenje za javnost povodom presude Apelacionog suda u Beogradu kojom se krše prava deteta*, Autonomni ženski centar, 12.9.2019, dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1494-saopstenje-za-javnost-povodom-presude-apelacionog-suda-u-beogradu-kojom-se-krse-prava-deteta>
- *Saopštenje za javnost: Hitan poziv nadležnim institucijama da reaguju i osude govor mržnje prema ženama*, Mreža Žene protiv nasilja, 30.7.2019, dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/vesti/964-saopstenje-za-javnost-hitan-poziv-nadleznim-institucijama-da-reaguju-i-osude-gовор-мржње-према-женама>
- *Saopštenje za javnost: Ukoliko budu usvojeni, predlozi izmena Krivičnog zakonika doprineće blažem kažnjavanju ubica žena u Srbiji*, Autonomni ženski centar, 16.5.2019, dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1428-saopstenje-za-javnost-ukoliko-budu-usvojeni-predlozi-izmena-krivicnog-zakonika-doprinece-blažem-kaznjavanju-ubica-zena-u-srbiji>
- *Serbia's Civic Space Downgraded*, CIVICUS Monitor, 11.10.2019, dostupno na: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/4113-serbia-s-civic-space-downgraded>
- *Siromaštvo i socijalna nejednakost 2018*, Republički zavod za statistiku, 15.10.2019, dostupno na: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/20191015-siromastvo-i-socijalna-nejednakost-2018/>
- *Skrining raka dojke, Stanje u Srbiji*, Kancelarija za skrining raka, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", dostupno na: <http://www.skriningsrbija.rs/srl/skrining-raka-dojke/>
- *Skrining raka grlića materice, U Srbiji svakoga dana najmanje jedna žena umre, a četiri žene obole od raka grlića materice*, Kancelarija za skrining raka, Institut za javno zdravlje Srbije "Dr Milan Jovanović Batut", dostupno na: <http://www.skriningsrbija.rs/srl/skrining-raka-grlica-materice/>
- *Slučajevi nasilja prema LGBTIQ osobama*, evidencija organizacije Da se zna!, dostupno na: <https://dasezna.lgbt/cases.html>
- *Stigao odgovor Ministarstva: Za godinu dana oštećeno više od 13 000 mama*, Čak svaka treća mama oštećena je Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom, Bebac.com, 16.7.2019, dostupno na: <https://www.bebac.com/vesti/stigao-odgovor-ministarstva-za-godinu-dana-osteceno-vise-od-13-000-mama>
- *Struka protiv kazne doživotnog zatvora bez prava na uslovni otpust*, Beogradski centar za ljudska prava, 7.5.2019, dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/struka-protiv-kazne-dozivotnog-zatvora-bez-prava-na-uslovni-otpust/>

- *Svečana dodela prenosivih računara za 85 Zdravstvenih medijatora*, Nacionalni savet romske nacionalne manjine Republike Srbije, 20.5.2019, dostupno na: <https://romskinacionalnisavet.org.rs/svecana-dodela-prenosivih-racunara-za-85-zdravstvenih-medijatora/>
- *Sveobuhvatan pristup PISA istraživanju*, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 17.4.2018, dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/sveobuhvatan-pristup-pisa-istrazivanju/>
- *Svetski dan kontracepcije 2019*, Gradska zavod za javno zdravlje Beograd, dostupno na: <https://www.zdravije.org.rs/index.php/aktuelne-vesti/810-svetski-dan-kontracepcije-2019>
- *Šta nam donosi Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 u Srbiji?*, prEUgovor, 14.7.2017, dostupno na: <http://preugovor.org/Tekstovi/1374/Sta-nam-donosi-Nacionalni-akcioni-plan-za-primenu.shtml>
- *Tanjug, Odbačeni zahtevi Marije Lukić za izuzeća u postupku protiv Jutke*, RTS, 7.6.2019, dostupno na: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/3549461/odbaceni-zahtevi-marije-lukic-za-izuzeca.html>
- *Tekst prednacrta Građanskog zakonika Republike Srbije od 28.5.2019*, dostupan je na: https://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/280519-prednacrt-gradjanskog-zakonika-republike-srbije.html
- *Tijana Dušej Ristev, Narukvice i nasilje nad ženama - šta kad zapišti*, BBC, 24.7.2019, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-49081236>
- *U društvu u kojem postoji vladavina prava nijedan građanin ne sme biti lišen ljudskog dostojanstva*, Beogradski centar za ljudska prava, 2.12.2019, dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/u-drustvu-u-kojem-postoji-vladavina-prava-nijedan-gradanin-nesme-bititi-lisen-ljudskog-dostojanstva/>
- *Upozorenje povodom uvredljivih komentara Srpskog Telegraфа*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 22.1.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-3-cir/>
- *Upozorenje povodom uvredljivih komentara na mrežama na račun Marije Lukić*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 4.3.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/upozoren%d1%98e-za-javnost-lat1/>
- *Upozorenje za javnost povodom uvredljivih komentara upućenih novinarakama*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 17.7.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-povodom-uvredljivih-komentara-upucenih-novinarakama-cir/>
- *Upozorenje za javnost povodom vređanja poslanice Aleksandre Jerkov*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 10.4.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozorenje-za-javnost-povodom-vredanja-poslanice-aleksandri-jerkov-cir/>
- *Upozorenje za javnost*, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, 6.5.2019, dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/upozoren%d1%98e-za-javnost-cir4/>
- *Vanbračni parovi mogu sve što i bračni osim u slučaju kada jedno od njih umre*, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, 1.11.2019, dostupno na: <http://www.yucom.org.rs/vanbracni-parovi-mogu-sve-sto-i-braci-nosim-u-slucaju-kada-jedno-od-njih-umre/>
- *Vanja Macanović, Nacionalni SOS telefon ili gde nestade višedecenijski rad SOS telefona ženskih nevladinih organizacija*, prEUgovor, 22.12.2018, dostupno na: <http://www.preugovor.org/Tekstovi/1428/Nacionalni-SOS-telefon.shtml>
- *Vanja Macanović, Nepoznavanje prava*, Peščanik, 16.09.2019, dostupno na: <https://pescanik.net/nepoznavanje-prava/>
- *Vanja Macanović, Pravosuđe po meri deteta*, Peščanik, 26.09.2019, dostupno na: <https://pescanik.net/pravosudje-po-meri-deteta/>
- *Više od 3.000 žena prijavilo nasilje u prvih 9 meseci 2019. godini*, Nedeljnik, 03.10.2019, dostupno na: <https://www.nedeljnik.rs/vise-od-3-000-zena-prijavilo-nasilje-u-prvih-9-meseci-2019-godine/>
- *Željka Jevtić, „ŠTA SI TI DOŠLA, POŠALJI ĆERKU“*, Gradonačelnik Leskovca brutalno vređa žene u opštini, od rečnika se diže kosa na glavi, Blic, 4.10.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/sta-si-ti-dosla-posalji-cerku-gradonacelnik-leskovca-brutalno-vreda-zene-u-opstini-od/ypqh9zy>

- Željka Jevtić, *Dosije „Faraona“ iz Leskovca, Otkrivamo: Cvetanović osuđen jer je pucao, udarao ženu pištoljem, šutirao je...,* Blic, 26.9.2019, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/dosije-faraona-iz-leskovca-otkrivamo-cvetanovic-osuden-jer-je-pucao-udarao-zenu/49y3mej>
- Žene u nauci razvojni potencijal društva, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 27.11.2019, dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/sr/%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B5-%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D1%86%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%BE%D1%98%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB-%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%88/>
- Žene, mir i bezbednost: regionalna perspektiva, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 5.6.2019, dostupno na: <https://www.mirzs.gov.rs/sr/aktuelnosti/vesti/zene-mir-i-bezbednostregionalna-perspektiva>

CIP - Каталогизација у публикацији

Библиотеке Матице српске, Нови Сад

342.726-055.2(497.11)"2019"

305-055.2(497.11)"2019"

БЕКЕР, Косана, 1972-

Izveštaj o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti u Srbiji za 2019. godinu / Kosana Beker, Biljana Janjić, Valentina Lepojević. - Pančevo : Udruženje građanki FemPlatz, 2020 (Pančevo : Maxnova). - 86 str. : ilustr. ; 28 cm

Tiraž 100. - Bibliografija.

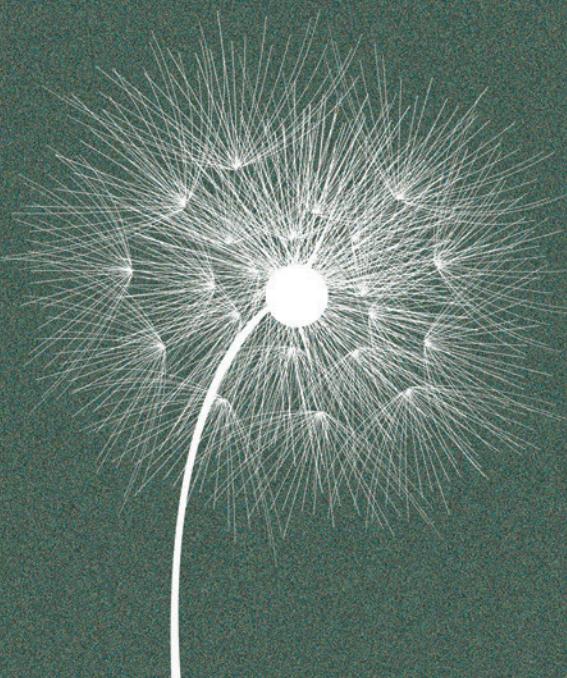
ISBN 978-86-81614-09-9

1. Јањић, Биљана, 1976- 2. Лепојевић, Валентина, 1991-

а) Женска права -- Србија -- 2019 б) Родна равноправност -- Србија -- 2019

COBISS.SR-ID 17166345

FemPlatz

www.femplatz.org

ISBN 978-86-81614-09-9